T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANABİLİM DALI

ŞAKİR PAŞA AİLESİNİN SANATÇI ÜYELERİNİN TÜRK SANATINA KATKILARI

Şirin ZEREY KOÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emre ŞEN

ÇANKIRI 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANABİLİM DALI

ŞAKİR PAŞA AİLESİNİN SANATÇI ÜYELERİNİN TÜRK SANATINA KATKILARI

Şirin ZEREY KOÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emre ŞEN

ÇANKIRI -2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ……..……	**ii**
TEZ KABUL VE ONAY ……	**iii**
ÖNSÖZ ……...……	**iv**
ÖZET……..…	**v**
ABSTRACK……..……..……..……	**vi**
KISALTMALAR…..……	**vii**
TABLO LİSTESİ…….……..	**viii**
GÖRSEL LİSTESİ…….……..	**ix**
GİRİŞ ……	**1**
BÖLÜM 1: MEHMET ŞAKİR PAŞA …….....	**5**
1.1.Mehmet Şakir Paşa'nın Ölümü……	**6**
1.2. Şakir Paşa Ailesi Soyağacı……..	**9**
1.3.Mehmet Şakir Paşa'nın Eğitime Verdiği Önem……..	**10**
1.4.ŞakirPaşa Ailesi Fotoğrafları…….……...	**12**
BÖLÜM 2: CEVAT ŞAKİR KABAAĞAÇLI ……...…….	**13**
2.1. Cevat Şakir ve Babası Arasındaki İlişki…….……..	**14**
2.2. Cevat Şakir'in Okuma Sevgisi…….……	**16**
2.3. Cevat Şakir Hapisten Çıktıktan Sonra…….…….	**17**
2.4. Cevat Şakir ve Bodrum……	**18**
2.5. Cevat Şakir'in Mitoloji ve Anadolu Uygarlıklarına Bakışı…….……	**21**
2.6. Mavi Yolculuk…….	**23**
2.7. Cevat Şakir'in Çizimleri……..	**24**
BÖLÜM 3: FAHRELNİSA ZEİD ……...	**29**
3.1. Resme Olan Tutkusu……	**30**
3.2. Fahrelnisa Zeid'in Eğitimi……	**31**
3.3. Fahrelnisa ve Hitler'in Daveti……..	**35**
3.4. Bunalımlar ve Bağdat Günleri…….	**36**
3.5. Fahrelnisa'nın Budapeşte Günleri……	**40**
3.6. İstanbula Dönüş ve d Grubu…….	**42**
3.7. Fahrelnisa'nın Sanat Anlayışı……..	**45**
3.8. Londra, New York ve Dünya'ya Açılma…….	**48**
3.9. Zorlu Yıllar 1958 –1961…….....	**50**
3.10. 1970 ve Sonrası…….....	**54**
**BÖLÜM 4: ALİYE BERGER…….…….....	**59**
4.1. Carl Berger'in Hayatına Girmesi……	**59**
4.2. Londra Günleri…….	**61**
4.3. 1950 ve Sonrasında Türkiye'de Gravür Sanatı……	**62**
4.4. Kullandığı Gravür Tekniği……...	**64**
4.5. Narmanlı Han ve Aliye Berger…….	**65**
4.6. Yapı Kredi Bankası " İş ve İstihsal" Konulu Resim Yarışması……...	**66**
4.7. Aliye Berger'in Ölümü ve Sonrası……...	**78**
4.8. Ölümünden Sonra Açılan Sergiler…….....	**80**

BÖLÜM 5: FÜREYA KORAL…… 82
5.1. Savaş Dönemleri ve Zorlu Yıllar…….. **83**
5.2. Kılıç Ali ve Ankara Günleri……. **84**
5.3. Hastalık ve Tedavi Süreci…… **85**
5.4. Paris – İstanbul ve Seramik Çalışmaları…….. **87**
5.5. Yolculuklar ve Arayışlar…….. **89**
5.6. Türkiye'deki Seramik Çalışmaları……..... **90**

BÖLÜM 6: NEJAT MELİH DEVRİM……... 98
6.1. Yeniler Grubu ve Nejat Devrim……... **100**
6.2. Yurt Dışına Çıkış ve Savaş Sonrası Paris Ekolü…….. **102**
6.3. Nejat Devrim ve Soyut Resim…….. **110**

BÖLÜM 7: ŞİRİN DEVRİM……..... 111
7.1. İlk Tiyatro Sevgisi……..... **112**
7.2. Amerika'ya Gidiş ve Yale'de Tiyatro Eğitimi……. **112**
7.3. Tiyatro Adına Verimli Yıllar……..... **114**
7.4. Yeni Bir Başlangıç……..... **117**
7.5. Sona Doğru……... **118**

SONUÇ……... 120
KAYNAKÇA…… 126
EKLER……... 128
ÖZGEÇMİŞ……... 130

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "*Şakir Paşa Ailesinin Sanatçı Üyelerinn Türk Sanatına Katkıları"* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

26 / 08 / 2019

Şirin ZEREY KOÇ

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şirin ZEREY KOÇ tarafından hazırlanan "Şakir Paşa Ailesinin Sanatçı Üyelerinin Türk Sanatına Katkıları" başlıklı bu çalışma, *26.08.2019* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı*'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr.Öğr.Üyesi Emre ŞEN	İmza: ……..
Üye	: Doç.Dr. Ersoy YILMAZ	İmza: ……..
Üye	: Doç.Dr. Serkan İLDEN	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 19 / 08 / 2019 tarih ve 18 / 02 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

"Şakir Paşa Ailesinin Sanatçı Üyelerinin Türk Sanatına Katkıları" başlıklı çalışma, bu ailenin Osmanlı'nın ayakta kalabilmek için direndiği, son demlerini yaşadığı, filizlenmekte olan Türk Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişme dönemlerinin sancılarına, bütün siyasi, sosyal ve kültürel ortamına tanıklık etmesi itibariyle önemli aileler arasında yer alır. Şakir Paşa ailesi Türkiye Cumhuriyeti'ne kazandırdığı sanatçılar ve bu sanatçıların katkılarını aile üyelerinden birkaç kişinin yüzeysel olarak ya da sanat tarihi kitaplarının satır aralarında kalmış birkaç cümle ile yazılmış olması üzücüdür. Bu açıdan ailenin sanatçı üyelerinin Türk Sanatına katkılarına bakmak heyecan verici olmasının yanısıra bunu paylaşmak tarafımca önemli görülmüştür.

Bu çalışmanın ortaya çıkıp şekillenmesi ve sonuçlandırılması konusunda bana yardımcı olan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Emre Şen'e, eğitim-öğretim hayatım boyunca bana katkıları olan bütün öğretmenlerime ve iyi dilekleri ile bana moral veren öğrencilerime sonsuz teşekkürler.

Çalışmam süresince her zaman beni destekleyen hayat arkadaşım İsmail Koç'a, hayatta mutlu olmak için hep bir sebep olduğunu hatırlatan kızım Erva ve yakında aramıza katılacak olan kızım Zeray'a, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem ve babama çok teşekkür ederim.

26 / 08 / 2019

Şirin ZEREY KOÇ

ÖZET

Tezin Başlığı : Şakir Paşa Ailesinin Sanatçı Üyelerinin Türk Sanatına Katkıları
Tezin Yazarı : Şirin ZEREY KOÇ
Danışman : Dr. Öğretim Üyesi Emre ŞEN
Anabilim Dalı: Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı : Sanat ve Tasarım Sanat Dalı
Kabul Tarihi : 19.08.2019
Sayfa Sayısı : 12(ön kısım) + 128(tez) + 2(ekler)

Türk sanatına pek çok sanatçı kazandıran Şakir Paşa Ailesinin sanatçı üyelerinin biyografileri incelenmiştir. Bunun yanında Türk sanatı için yeni kabul edilen sanat anlayışlarının topluma tanıtılması, toplumca kabul edilmesi, Türk sanatı ve sanatçısının yurt dışında da başarılı bir şekilde temsil edilmesi konusundaki çabaları yadsınamaz.

Aile üyelerini incelerken yaşadığı dönemde Osmanlı için önemli askeri vazifelerde bulunmuş olan Şakir Paşa'dan başlanmıştır. Paşa, kitap yazıp yurt dışında fotoğraf sergisi açmıştır. Sanatın pek çok dalını (müzik, resim, edebiyat vs.) günlük hayatın içinde yaşatmaya çalışmış, böyle bir ortamda çocuklarını ve torunlarını yetiştirmiştir.

Daha sonra kronolojik olarak Şakir Paşa'nın oğlu yazar, çizer, rehberliği ve mavi turları Türkiye'ye kazandıran Cevat Şakir Kabaağaçlı, kızı ressam Fahrelnisa Zeid, diğer kızı gravür sanatçısı Aliye Berger, torunu seramik sanatçısı Füreya Koral, Fahrelnisa'nın çocukları ressam Nejat Devrim ve Şirin Devrim sırayla yaptıkları sanat ve yaşadıkları sosyal ortamla birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sanatı, Cevat Şakir, Fahrelnisa Zeid, Aliye Berger, Füreya Koral, Nejat Devrim, Şirin Devrim.

ABSTRACT

Title of the Thesis : Contributions of Artist Members of Şakir Paşa Family to Turkish Art	
Author	**: Şirin ZEREY KOÇ**
Supervisor	**: Dr. Öğretim Üyesi Emre ŞEN**
Department	**: Department of Art and Design**
Sub-field	**: Art and Design**
Date	**: 19 / 08 / 2019**

The biographies of the artist members of the Şakir Pasha Family, which brought many artists to Turkish art, were analyzed. In addition to this, the efforts to introduce the newly accepted art concepts to Turkish society, to be accepted by the society and to successfully represent the Turkish art and artist abroad cannot be denied.

It was started from Şakir Pasha, who had made important military duties for the Ottoman Empire during his life while studying his family members. Pasha wrote books and opened an exhibition abroad. He tried to keep many branches of art (music, painting, literature, etc.) alive in daily life and raised his children and grandchildren in such an environment.

Then chronologically, Shakir Pasha, the son of author, illustrator, guidance and blue tour Cevat Sakir Kabaagacli saving to Turkey, daughter of painter Fahrelnnis Zeid, another daughter, engraver Aliye Berger, grandson ceramic artist Füreya Koral, Fahrelnisa children painter Nejat Revolution and Şirin Devrim were discussed with their art and social environment.

Keywords: Turkish Art, Cevat Sakir, Fahrelnisa Zeid, Aliye Berger, Füreya Koral, Nejat Devrim, Şirin Devrim.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
Böl.	Bölüm
Akd.	Akademi
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vd.	Ve diğerleri
İDGSA	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi
ICA	Uluslararası Eleştirmenler Kurulu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
TSD	Türkiye Seramikçiler Derneği
GSA	Güzel Sanatlar Akademisi
PROF.	Profesör

TABLO LİSTESİ

Tablo No **Sayfa**

Tablo No 1: Şakir Paşa Ailesi Soyağacı…… **9**

GÖRSEL LİSTESİ

Resim No	Sayfa
Görsel 1-Şakir Paşa Ailesi, Devrim,2010 ,..……..……..	12
Görsel 2-Şakir Paşa, (tr.m.wikipedia.org.Erişim:28/06/1019)…….....	12
Görsel 3-Şakir Paşa ve Cevat Şakir,Devrim,2010……..	12
Görsel 4-Ahmet Cevat Paşa,(www.turkcebilgi.com,Erişim:28/06/2019).....	12
Görsel 5- Karikatür, Cevat Şakir, (http//10layn.com.halikarnasbalıkcisi,Erişim:28/06/2019)……..……	25
Görsel 6- Karikatür, Cevat Şakir, (http//10layn.com.halikarnasbalıkcisi,Erişim:28/06/2019)…….….	25
Görsel 7-Dergi Kapağı, Cevat Şakir,(dergi.park.com.Erişim:05/07/2019)……..	25
Görsel 8- Dergi Kapağı, Cevat Şakir,(dergi.park.com.Erişim:05/07/2019)…….	26
Görsel 9-Akhilleus,Cevat Şakir,(Aktunç,2001,s.70)……..…..	26
Görsel 10-Amazon, Cevat Şakir,(Aktunç,2001,s.71)……...	26
Görsel 11-Desen, Cevat Şakir,(Aktunç,2001,s.82)…….….	27
Görsel 12-Desen, Cevat Şakir,(Aktunç,2001,s.74)……..…	27
Görsel 13-Suluboya ,Cevat Şakir,(Aktunç,2001,s.66)……..……	27
Görsel 14- Suluboya ,Cevat Şakir,(Aktunç,2001,s.66)……...…..	27
Görsel 15- Cevat Şakir,(Aktunç,2001,s.38)……..	28
Görsel 16-Desen, Şakir,(Aktunç,2001,s.127)……..….	28
Görsel 17-Büyükannem, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.22)…….……	32
Görsel 18-Füreya, Fahrelnisa Zeid,(İst.Modern Katolog,2006.s.137)……..…	32
Görsel 19-Desen, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.32)…….	33
Görsel 20- Desen, Fahrelnisa Zeid,(İst.Modern Katolog.2006s.119)……...	34
Görsel 21-Cehennemim,Fahrelnisa Zeid,(www.oggusto.com.Erişim:3/7/2019).....	37
Görsel 22-Eskiz, Fahrelnisa Zeid,(Dirimart Galeri Katalog)……..…….	38
Görsel 23-Eskiz, Fahrelnisa Zeid,(Dirimart Galeri Katalog)……...	38
Görsel 24-Eskiz, Fahrelnisa Zeid,(Dirimart Galeri Katalog)……	38
Görsel 25-Yoğurt Satan Bedevi, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.106)……..…	38
Görsel 26-Üçüncü Mevki Yolcuları, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.78)……..	40
Görsel 27-Budapeşte Ekspres,Fahrelnisa Zeid,(Artam Derg.2017,S.43)……	41
Görsel 28-Üç Yaşama Biçimi(Harp), Fahrelnisa Zeid,(Şirin Zerey Koç arş.)……..….	44
Görsel 29- Eskiz, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.69)……..…..	45
Görsel 30- Sualtı Dünyası, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.225)……...	47

Görsel 31- Punta Imperator, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.224)…….. 47
Görsel 32-Trajediden Sonra, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.198)……. 50
Görsel 33-Melek Ayağı, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.202)…… 51
Görsel 34-Siyahla Parlatılmış, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.203)…….. 51
Görsel 35-İsimsiz,Fahrelnisa Zeid ,(Dirimart Galeri Katalog)……. 52
Görsel 36- İsimsiz,Fahrelnisa Zeid ,(Dirimart Galeri Katalog)…… 52
Görsel 37- İsimsiz,Fahrelnisa Zeid ,(Dirimart Galeri Katalog)…… 52
Görsel 38- Kompozisyon,Fahrelnisa Zeid,(İst.Modern Katalog.2006s.252)…….. 52
Görsel 39-İsimsiz, Fahrelnisa Zeid,(Hanieh,2018,s.218)…… 54
Görsel 40-Geçmişten Biri, Fahrelnisa Zeid,(Şirin Zerey Koç arş.)…….. 56
Görsel 41-Merdiven, Aliye Berger,(Edgü,1980,s.70)…… 64
Görsel 42-Mutfak, Aliye Berger,(Edgü,1980,s.17)…… 64
Görsel 43-Güneşin Doğuşu, Aliye Berger,(Koç,2004)……..….. 67
Görsel 44-İstihsal, Fethi Karakaş(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……..… 72
Görsel 45-İstihsal, Hakkı Anlı(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……..... 72
Görsel 46-İstihsal, Remzi Türemen(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…… 72
Görsel 47-İstihsal,Haşmet Akal,(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……. 72
Görsel 48-İstihsal,Cemal Tollu,(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……..… 72
Görsel 49-İstihsal,Salih Acar,(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……. 72
Görsel 50-İstihsal,Anonim,(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……. 73
Görsel 51-İstihsal,ilhami Demirci,(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…… 73
Görsel 52-İstihsal,İbrahim Demirci,Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…… 73
Görsel 53-İstihsal,Nazlı Ecevit (Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……..… 73
Görsel 54-İstihsal,Fahrettin Arkunlar,(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…..... 73
Görsel 55-İstihsal,Eren Eyüpoğlu,(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…… 73
Görsel 56-İstihsal,Zeki Faik İzer(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…… 74
Görsel 57-İstihsal,Nurullah Berk(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…… 74
Görsel 58-İstihsal,Özden Ergökçen(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)…...… 74
Görsel 59-İstihsal,Cevat Dereli(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……..… 74
Görsel 60-İstihsal,Sabri Berkel(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……... 74
Görsel 61-İstihsal,Ferruh Başağa(Anonim, Yapı Kredi Katalog,2004)……..… 74
Görsel 62-Boğaz Köprüsü,Aliye Berger,1974(Koç,2004)…….. 79
Görsel 63-Davulcular,Aliye Berger,1972(Koç,2004)…….. 79
Görsel 64-Aliye Berger Mezarı, Füreya Koral Tasarımı(Koç,2004)…… 79

Görsel 65-Horon,Aliye Berger,1963,(Edgü,1980,s.51)…… 80
Görsel 66-Güverte Yolcuları,Aliye Berger,1951(Edgü,1980,s.88)…….. 80
Görsel 67-Gecekondular,Aliye Berger,1972(Koç,2004)…….. 81
Görsel 68-Süngerciler,Aliye Berger,1959(Edgü,1980,s.49)……. 81
Görsel 69-Ziraat Bank.pano,Füreya Koral,(Kulin,2012,s.498)……..…. 91
Görsel 70-Anafartalar Çarş.pano,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)…… 91
Görsel 71-Manifaturacılar Çarş.pano,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)……. 92
Görsel 72-Seramik pano,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)……. 92
Görsel 73-Fincan-çay takımı,Füreya Koral,(Ödekan,1999,s.68)……. 93
Görsel 74-Balıklı tabak,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)…….. 94
Görsel 75-Baykuşlu tabak,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)……..… 94
Görsel 76-Büst- Sara,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)……. 95
Görsel 77- Kuşlar,Füreya Koral,(Kulin,2012,s.510)……..……. 95
Görsel 78- Kübik Evler ,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)…….. 96
Görsel 79-YürüyenHeykeller,FüreyaKoral,(www.kimdir.gen.tr,erişim.05/07/2019)..... 97
Görsel 80-İnsanlar,Füreya Koral,(Artam D.,2018,S.46)…….. 97
Görsel 81-Büyükada'da Pembe Ev,Nejat Devrim,(İst.ModernKatalog,2006)……. 99
Görsel 82-Büyükada,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006) ……..….. 99
Görsel 83-Ayasofya,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006)……..…… 101
Görsel 84-Kariye Camii,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006)……..…….. 103
Görsel 85-Kariye Camii,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006)……. 103
Görsel 86-New York,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006)…….. 106
Görsel 87-New York,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006)…….. 106
Görsel 88-Semerkand,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006)……. 107
Görsel 89-Çin,Nejat Devrim, (İst.Modern,Katalog,2006) ……..…. 108
Görsel 90-Madrid'te Gece,Nejat Devrim, (İst.Modern,Katalog,2006) ……... 109
Görsel 91- Manhattan N.Y.,Nejat Devrim, (İst.Modern,Katalog,2006) ……. 109
Görsel 92-Mavi Otoportre,Nejat Devrim,(İst.Modern,Katalog,2006)……. 109
Görsel 93- Hortlaklar, (Devrim, 2009 s.104)…….…….. 114
Görsel 94- Hırçın Kız, (Devrim, 2009 s.139)…….…….. 116
Görsel 95- İstanbul Şehir Tiyatroları, (Devrim, 2009 s.218)……..……..…… 118

GİRİŞ

Şakir Paşa ve ailesi, 19. yy. da Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerce Sanayi Devrimi ile ucuz ve bol tüketim malları ile doldurulup Avrupa devletlerinin açık pazarı hale geldiği dönemde yaşamıştır. Devleti için önemli görevlerde bulunan Mehmet Şakir Paşa'nın çocuklarından Cevat Şakir, Fahrelnisa Zeid, Aliye Berger, torunları Füreya Koral, Nejat Devrim ve Şirin Devrim'in hayatlarına kısaca değinilerek Türk Sanatına yapmış oldukları katkılar üzerinde durulmuştur.

Aile, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Türk Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları arasında geleneklerinden kopmadan Batılı bir yaşam biçimini benimsemiştir. Sanatı günlük hayatın içinde yaşatmaya çalışmış, örnek olarak gösterilebilecek az sayıdaki ailelerdendir.

Ele alınan sanatçılar renkli kişiliklerini, sıra dışı hayatlarını, arayışlarını, mutluluklarını ve acılarını tüm gerçekliğiyle tuvallerine, kitaplarına gravürlerine, seramiklerine ve sergiledikleri oyunlarına yansıtmışlardır.

Aile üyelerinin yaşadıkları dönemlerde daha çok gazete ve dergilerde yer alıp akademik çalışmalarda yeterince geçmiyor olması bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. "Şakir Paşa Ailesinin Türk Sanatına Katkısı" başlıklı çalışma kapsamında yaşadıkları dönemde Türk resminde yeni arayışların yaşandığı, soyut resmin kendini kanıtlama çabası içinde olduğu, seramik, gravür çalışmalarının akademilerde daha yeni yer bulmaya çalıştığı, tiyatronun zor şartlarda oyun çıkarıp seyirciyle buluştuğu ve mitolojik çalışmaların ortaya çıktığı dönemlere bakılmıştır. Bu dönemlerde ailenin sanatçı üyelerinin karşılaştıkları onca zorluğa rağmen başarma arzusu ile aşkla yaptıkları işlerin arkasında olup sanatçı olmanın verdiği entelektüel duruşla güçlenen bu insanların başarılarına bakılmıştır.

Çalışmada, Şakir Paşa'nın askeri ve siyasi görevlerde aktif olarak bulunduğu dönemlerden başlayarak sırasıyla dünyaya gelen ve Türk Sanatına katkıda bulunmuş, sanatçı olan aile üyelerinden bahsedilmiştir.

Birinci bölüm, Şakir Paşa'ya ayrılmıştır. İkinci bölüm, Türk edebiyatına, yat turizmine, Bodrum'un gelişmesine aynı şekilde yaşadığı dönemde gazete ve dergilere de minyatür, karikatür gibi çizimleri ile önemli katlılarda bulunan Cevat Şakir daha bilindik ismiyle Halikarnas Balıkçısı'na ayrılmıştır. Üçüncü bölümde 'Resmin Prensesi' olarak anılan sansasyonel ve çok renkli bir hayat yaşayan, soyut resmin Türkiye'de tanınması ve gelişmesi için ciddi atılımlarda bulunan Fahrelnisa Zeyd'e ayrılmıştır. Dördüncü bölümde yaşadığı büyük aşkın acısını sanatıyla harmanlayan ve yaşama sanatla tutunan zor kavuşup çok az süre içinde yitirdiği sevgili eşine yakınlaşmak için sanatı bir teselli olarak gören, eserlerinde hep coşku ve sevgi barındıran gravür sanatçısı Aliye Berger'e yer verilmiştir. Çalışmanın beşinci bölümü hastane odasında evinden çok uzakta verem tedavisi görürken tanıştığı henüz seramiğin Türkiye'de sanat mı -zanaat mı tartışmalarının olduğu, seramiğin bu tartışma içinde kendine yer bulmaya başladığı dönemlerde yaşayan Füreya Koral'a ayrılmıştır. Koral, evini, seramik fırınını öğrencileriyle paylaşmış, seramik sanatının gelişmesi ve günlük hayatın içine girmesi için çaba sarf etmiştir. Altıncı bölümde ise annesinin izinden giden, resimde hep arayış içinde olan ve özgün çalışmalara imza atmış, Paris Ekolü'nü benimsemiş bunu yaparken de kendi geleneklerinden her zaman beslenmiş olan Nejat Devrim'e yer verilmiştir. Yedinci bölüm ise ailesini anlatan "Harika Çılgınlar Şakir Paşa Ailesi" adlı bir kitap yazmış olan Fahrelnisa Zeid'in kızı, Nejat Devrim'in kız kardeşi tiyatroya gönül veren Şirin Devrim'e yer verilmiştir. Şirin Devrim, çok kıymetli tiyatrocularla oyunlar sergilemiş ve uzun bir süre İstanbul Şehir Tiyatrosunda yönetmenlik yapmıştır. Haldun Dormen ve Muhsin Ertuğrul gibi tiyatro büyüklerinden övgüler almıştır. Yurtdışında tiyatro üzerine konferanslar vermiş, üniversitelerde hocalık yapmıştır. Şakir Paşa'nın torunu ressam Cem Kabaağaçlı, Fahrelnisa Zeid'in ressam torunu, son kuşak temsilcilerinden Nissa Raad bilinenler arasındadır.

Bu sanatçılar üzerinde dururken çalışmalarından örneklere, hayatlarından kesitlere, kullandıkları tekniklere ve sanata olan katkılarına değinilmiştir.

Hazırlanan bu çalışma öncelikle Ayşe Kulin'in "Füreya" adlı kitabı ile tanışmakla başlamıştır. Daha sonra bu kitabı Şirin Devrim'in yazmış olduğu "Harika Çılgınlar Şakir Paşa Ailesi" kitabı takip etmiştir. 2012-2019 yılları arasında yapılan araştırmalar sonucu aileden pek çok kişinin aynı çalışmada yer aldığı bu tez ortaya çıkmıştır.

Şakir Paşa ailesinin renkli kişilikleriyle tanışmak için araştırmaya devam edildikçe çok sayıda gazete ve dergi haberlerine ulaşılmıştır. Bu haberleri sanatçılarla ilgili yazılmış önemli edebiyatçıların ve aile bireylerinden birkaç kişinin yazmış olduğu kitaplar takip etmiştir. İstanbul Modern Müzesi'nde Şirin Devrim'in çok az sayıda sanatsevere annesi Fahrelnisa Zeyd, ağabeyi Nejat Devrim ve ailenin diğer fertleri ile ilgili bilgi verdiği konuşmanın video kaydına ulaşılması da çalışmaya renk katmıştır. 2018 yılında Dirimart Sanat Galerisinde Fahrelnisa Zeid'in özel koleksiyonlardan oluşan yirmi beş eserlik sergisini izlemek çok heyecan verici olmuştur. Sınırlı sayıda yer alan tez ve makale çalışmalarından da faydalanarak bu çalışma oluşturulmuştur.

Çalışmadaki sanatçılarla (Cevat Şakir Kabaağaçlı, Fahrelnisa Zeid, Aliye Berger, Füreya Koral, Nejat Devrim ve Şirin Devrim) ile ilgili gazete ve dergilerdeki bilgilerin dışında az sayıda kitap vardır ve akademik çalışma yok denecek kadar azdır. Bu çalışma ile ailenin sanatçıları tek bir çalışmada toplamak ve Türk Sanatına faydalı olmak istenmiştir.

Aile için sanat, günlük hayatın bir parçası olmuştur. Öyle ki sanatçılar gittikleri her yere işlerini taşımış, sanat birikimlerine katkısı olsun diye seyahatler yapmış, farklı medeniyetleri de incelemişlerdir. Sanatın iyileştirici gücüne inanmış ve hastane odalarında bile sanatlarını icra etmişlerdir. Bir anlamda bu yaratım gücüyle var

olmuşlardır. Kendi dünyalarını sanatın gücüyle değiştirmişlerdir.

> *"Sanat, insanın dünyayı tanıyıp değiştirebilmesi için gereklidir. Ama salt özünde taşıdığı büyü yüzünden de gereklidir*" (Fischer,2017, s.29).

Ernest Fischer'in dediği gibi sanat, bu kadar büyük bir güce sahip olmasaydı iyileştirip geliştiremez, bir bakıma tedavi edemez ve insanın yüreğini sevgi ile dolduramazdı. Bu yüzden sanat, insan var oldukça var olmaya devam edecek ve üretme gayesi hiç bitmeyecektir.

1. MEHMET ŞAKİR KABAAĞAÇLI

1855-1914 yılları arasında yaşamış olan Mehmet Şakir Paşa Bursa'da doğmuştur. Ailesi Elmalı Türkmen aşiretinden gelir. Aile Afyonkarahisar yakınlarındaki 'Kabaağaç' bölgesine yerleşmişlerdir. Miralay Asım Bey ve karısı Sıdıka Hanım'ın üç çocukları olmuştur. Bunlar sırasıyla Sara Hanım, Ahmet Cevat Paşa ve en küçükleri olan Mehmet Şakir Paşa'dır. Asım Bey ve eşi Sıdıka Hanım, Mehmet Şakir Paşa henüz sekiz yaşındayken vefat etmişlerdir. Küçük yaşına rağmen Sıdıka Hanım, kardeşlerinin bakımını üstlenerek onları askeri okul olan Mekteb-î Harbiye'de okutmuştur (Devrim,2010, s.13-14). İki kardeşte önemli askeri başarılara imza atmışlardır.

Mehmet Şakir Paşa ilk evliliğini padişah fermanıyla 1882' de Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın kızıyla evlenerek yapmıştır. Karısı, oğlu Asım'ı doğurduktan kısa bir süre sonra ölmüştür. Kısa süren bu evlilikten sonra Şakir Paşa yedi yıl süresince tekrar evlenmemiştir (Koç,2004, s.27).

1877-1878 de Türk-Rus Savaşı çıkmıştır. 93 Harbi olarak da bilinen savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Balkan uluslarına bağımsızlık verilmiştir. Bu bağımsızlık hareketi bölgede karışıklıkların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Antlaşmanın sonuçları ilk Mebusan Meclisi tarafından eleştirilmiştir. Rus ordusunun Bulgaristan'a girmesi sonucu Mehmet Şakir Paşa'nın ağabeyi Ahmet Cevat Paşa, cephede savaşarak binbaşı rütbesine yükselmiş aynı zamanda Ma'lumat ül- Kafiye fi Memalik ül-Osmaniye adında geniş kapsamlı bir tarih kitabını yazmasının ardından dönemin padişahı II. Abdülhamit'in dikkatini çekmiştir. Bir yıl sonra görevli olarak Berlin Kongresi'ne gönderilmiştir. Paşa, 1881'de ancak bir cildi yayımlanabilen Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundan kapanana kadar olan süreyi kapsayan Tarih-i Askerî-i Osmanî kitabını yazmıştır. Bu arada Şakir Paşa da Romanya Karadağ Krallığı'na ateşe olarak atanmıştır. İki kardeş Askeri Şura üyesi olmuşlar ve 1889 yılında Girit'te görev almışlardır (Devrim,2010,s.15). Cevat Paşa gibi kardeşi Şakir Paşa'da devletin kendilerine verdikleri görevleri büyük bir özveri

ile ifa etmişlerdir. Bu şekilde çalışmalarının mükâfatını önemli devlet görevlerine getirilerek almışlardır.

Şakir Paşa, Girit'te görev yaparken Giritli bir ailenin kızı olan Sare İsmet Hanımla ikinci evliliğini 1890 yılında gerçekleştirmiştir. Evliliklerini bir süre sonra İstanbul'a gelerek Beşiktaş'ta devam ettirmişlerdir. 1890-1899 yılları arasında doğan çocukları Cevat, Hakiye, Ayşe ve Suat Beşiktaş'ta dünyaya gelmişlerdir. 1908 yılında Şakir Paşa, kendi isteğiyle emekli olmuştur. Ağabeyi Ahmet Cevat Paşa sadrazamlık yaptığı dönemde imparatorluğun yönetimini eleştirerek 1895'te sadrazamlık görevinden istifa etmiş ve padişah tarafından önce Girit'e sonra Şam'a ordu komutanı göreviyle gönderilmiştir. Sağlığının bozulmasını ileri sürerek İstanbul'a dönmek istediğini söyleyen Cevat Paşa'nın isteği padişah tarafından kabul edilmemiştir. Bir süre sonra özel bir izinle İstanbul'a getirilen Cevat Paşa, İstanbul'a getirilmesinden iki gün sonra 1900 yılında vefat etmiştir. Şakir Paşa bu ölüme çok üzülmüş ve İstanbul'dan ayrılma sebebi olarak ağabeyinin hiç ayak basmadığı Büyükada'ya yerleşmek olmuştur. Kızları Fahrelnisa Zeid (1901) ve Aliye Berger (1903) burada dünyaya gelmişlerdir (Noyan, 2002,s.4). Büyükada da adeta inzivaya çekilen Şakir Paşa, devlet işlerinden uzaklaşmış, çok okumuş, çok yazmış, zaman zaman da yakın arkadaşları ile görüşmüştür. Ailesi ile vakit geçirerek vaktini değerlendirmiştir.

1.1.Şakir Paşa'nın Ölümü

Mehmet Şakir Paşa'nın nasıl öldüğü ile ilgili farklı söylentiler vardır. Bu olay Emel Koç'un "Alyoşa" kitabında 1914 yılının mayıs ayında Şakir Paşa'nın küçük oğlu Suat'ı, büyük oğlu Cevat Şakir'i ve evin lalasının da yanına alarak Afyon'daki arazinin ürününden yıllık gelirini toplamak için yola çıkmaları ile başlamıştır. Kitapta, gittikleri gece herkes uykuya daldıktan sonra bir silah sesi duyulduğunu ve kâhyanın Şakir Paşa'yı yatağında kanlar içinde bulduğundan bahsedilmiştir. Şakir Paşa, oğlu Cevat Şakir'in av tüfeğinden çıkan kurşunla hayatını yitirmiştir. Bu olay ailenin sosyal statüsünden dolayı ülkede farklı yorumların yapılmasına neden

olmuştur. Kimilerine göre baba oğul arasında para husumetinin neden olduğu kimilerine göre de bu ölümün bir kaza olduğu söylentileri duyulmuştur. Cevat Şakir'in kontrolden çıkan asabiyetle nefsi müdafaa sonucunda meydana gelen bir kaza olduğuna dair söylentilerden bahsedilmiştir (Koç,2004,s.52-53). Olayın nasıl meydana geldiği belki de hiç bilinmeyecektir. Bu zamansız ölüm, Birinci Dünya Savaşı'nın da başladığı tarihte, 1914 yılında zuhur etmiştir. Olaydan sonra Şakir Paşa Ailesi maddi ve manevi anlamda zor günler yaşamıştır.

Nermidil Erner Binnark'ın bu olayı kitabı "Şakir Paşa Köşkü" Cevat Şakir'in bu cinayeti planlayıp işlediğini öyle ki o gece evdeki herkesi kloroformla bayıltıp cinayeti işledikten sonra da kendisinin de kloroform alıp uyuduğunu sonrada kendisini temize çıkarmak için bu olaya nefs-î müdafaa dediğini yazmıştır. Ayrıca aynı eserde Binnark'a göre kimi yazarların Cevat Şakir'i iyi bir yazar olmasından dolayı onu aklamaya çalışma gayreti içinde olmalarını anlamsız bulduğunu yazmıştır. Ona göre gerçek gerçektir... Aile içinde Cevat Şakir'i affedemeyenlerden biridir Nermidil Erner Binnark (Binnark,2009, s.31-32).

Cevat Şakir'in kızı İsmet Kababağaçlı Nooanan, Nermidil Erner Binnark'ın "Şakir Paşa Köşkü" adlı kitabında cinayetle ilgili bulunduğu bu ithamları oldukça basit ve seviyesiz bulduğundan bahsetmiştir. Bu yaşanan olayı adi bir cinayet olarak yansıtmasının ailesini, babasını ve kendilerini tanıyan kişileri kırdığından duyduğu üzüntüyü yazmıştır (Noonan, 2010.s.249). İnsanları, tabiatı ve yaşamayı çok seven Cevat Şakir'in bilinçli bir şekilde bu olayı gerçekleştireceğine inanmak zordur.

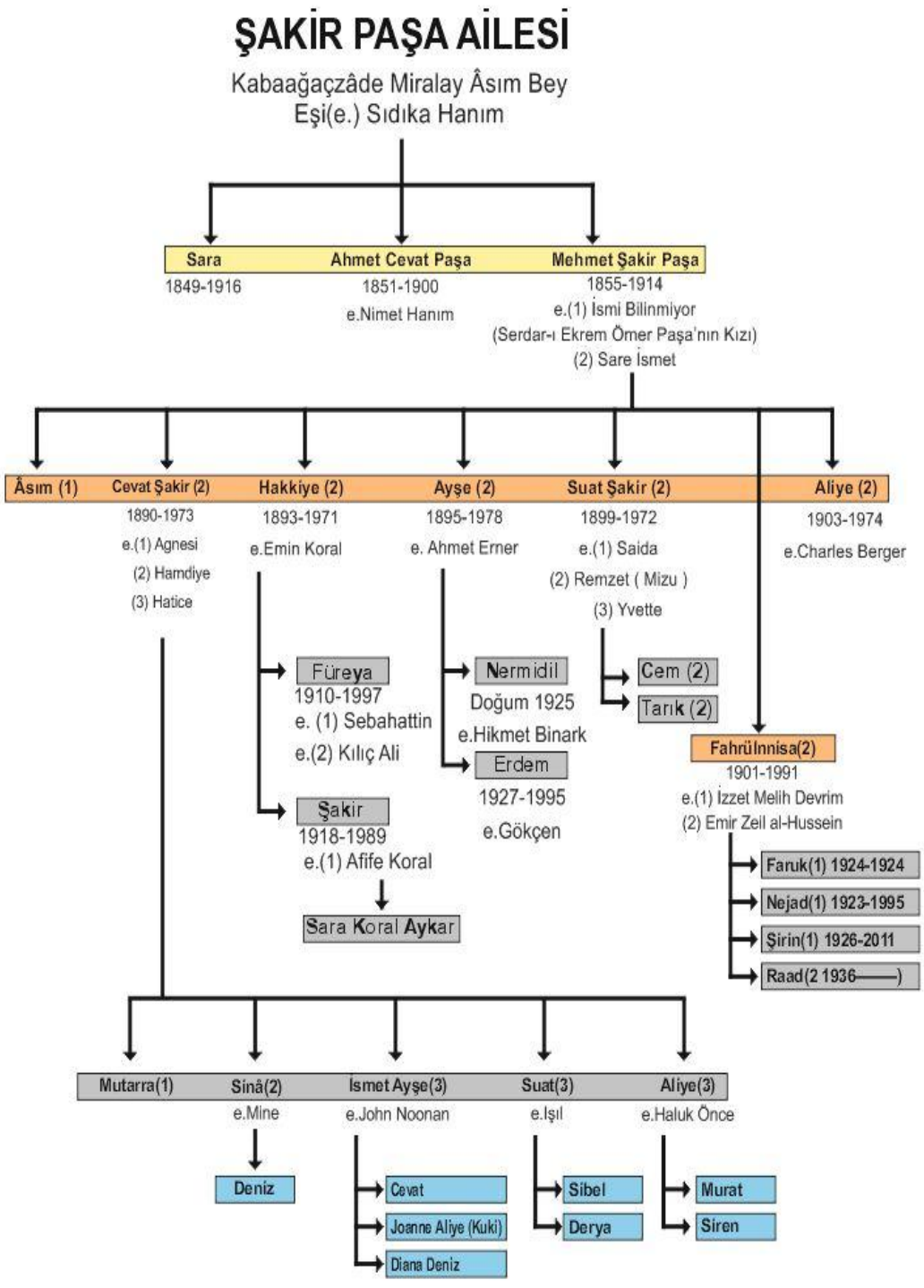
Şirin Devrim, "Şakir Paşa Ailesi" adlı kitabında kimi insanların Şakir Paşa'nın, Cevat Şakir'in genç karısı Aniesi ile ilişkisini kıskanıp cinayeti işlediğini yazmıştır. Hatta 1994'te Cevat Şakir'in hayatı ile ilgili çekilen "Mavi Sürgün" filminin bu varsayımı savunduğunu fakat kendisinin buna inanmadığını da söylemiştir (Devrim,2010, s.47). Şakir Paşa ailesinin ileri gelen bir aile olması uzun süre bu olayın etkilerinin sürmesine ve aile fertleri arasında tartışmalara sebep olduğu pek çok kaynakta geçmektedir.

Başka bir kaynakta Cevat Şakir'in henüz iş bulamamasından kaynaklanan maddi problemleri olduğu ve babası ile bu konudan kaynaklanan tartışmanın Afyon yolculuğu sırasında da yaşandığı yazılmıştır. Afyon'a geldikleri gece aralarındaki gerilimin arttığı ve Şakir Paşa'nın evin her yerinde emniyet açısından silah bulundurduğunu ve büfeden silahını alıp oğluna onu korkutmak amaçlı doğrulttuğundan bahsedilmiştir. Cevat Şakirde babasının elinden silahı almaya çalışırken birlikte yere düştükleri esnada silah sesi duyulmuştur. Şakir Paşa kalbine isabet eden kurşunla yere yığılmıştır. Bu olay neticesinde aile de Cevat Şakir'i dışlamış uzun yıllar onunla görüşmeyenler dahi olmuştur (Kahraman, 2018.s.30-32).

Cevat Şakir'in annesi Sara Hanım bu cinayetin bir kaza olacağına dair inancını ölene kadar savunmuş, mahkemede de bu görüşünü paylaşmıştır. Fakat yargıç kaza olamayacağına karar vermiş ve Cevat Şakir, on dört yıla mahkûm olmuştur (Koç,2004, s.53).

Fahrelnisa ve Aliye babalarının ağabeyleri Cevat Şakir tarafından öldürüldüğünü bilmesinler ve bu olaydan etkilenmesinler diye Üsküdar'a halalarının yanına gönderilmişlerdir. Yıllarca babalarının kalp krizine bağlı olarak öldüğünü bilmişlerdir. Paşa'nın cenazesi Büyükada'ya getirilerek sade bir dini törenin ardından Şakir Paşa'nın kendi yaptırdığı Müslüman mezarlığına defnedilmiştir (Koç,2004, s.27).

1.2. Şakir Paşa Ailesi Soyağacı

Tablo:1 Şakir Paşa Ailesi Soy Ağacı (Kulin,2012,s.9) ve (Aktunç,2001,s.144)

Not: (e) kısaltması 'eşi' anlamına gelir. Parantez içindeki rakamlar evliliğin kaçıncı evlilik olduğunu ve çocukların hangi evlilikten olduğunu gösterir.

1.3. Şakir Paşa'nın Eğitime Verdiği Önem

Şakir Paşa, çocuklarının eğitimine çok önem vermiş, oğullarından Asım'ı Galatasaray'da daha sonrasında da Fransa'da askeri bir okul olan St. Cry'e göndermiştir. Büyük oğlu Cevat'ı da Robert Koleji'ne ve İngiltere'de Oxfort Üniversitesi'ne göndermiştir. Kızlarına ise özel öğretmenler tutarak evde eğitim görmelerini sağlamış özellikle yabancı dil öğrenmeleri hususunda oldukça hassas davranmıştır. Kızlar, Fransızca, İngilizce dersleri alıp Flaubert, Zola, Daudet gibi Fransız klasikleri okumuşlardır. Bu derslerin yanı sıra Türkçe ve jimnastik öğretmenleri de evde eğitim vermişlerdir. Ayrıca çocuklar yabancı dadılarla büyümüş derslerin dışında da eğitimleri her zaman devam etmiştir. Dil, edebiyat, jimnastik derslerinin yanında müzik eğitimi de evde devam etmiştir. Kızlarının piyano dersi almaları için özel hoca tutmuştur (Binnark,2009, s.20). Şakir Paşa, çocuklarının çok yönlü gelişmeleri için bütün imkânları sunmuştur. Aldıkları bu eğitimlerle yetişen çocuklar çok küçük yaşta bile yabancı dille kompozisyonlar yazabilmiş, çeviri yapabilmiş aynı zamanda bir müzik aleti çalabilmiştirler.

Şakir Paşa bir anlamda inzivaya çekildiği Büyükada da ki evinin çalışma odasında saatler boyunca gaz lâmbasının ışığında, kamış kaleminin çıkardığı ses eşliğinde yazarak ve okuyarak zamanının büyük bir kısmını geçirmiştir. Şakir Paşa çalışma odasındayken evin tamamen sessizliğe büründüğünü, yalnızca kalem sesi duyulduğunu Aliye Berger anılarında bahsetmiştir. Çocukların içeri girilmesinin yasak olduğu çalışma odası hep merak konusu olmuştur. Aliye Berger babasındaki bu okuyup yazma tutkusunun bütün aileyi sardığını ve edebiyatın, resmin, müziğin günlük hayatın bir parçası haline geldiğini böyle bir ortamda dünyaya gözlerini açtığını Ferid Edgü'ye anlatmıştır (Edgü,1980, s.5).

Şirin Devrim'in yazdığı "Harika Çılgınlar Şakir Paşa Ailesi" kitabında amcası Cevat Paşa ve büyükbabası Şakir Paşa'nın çok yetenekli asker, yazar ve tarihçi olduklarını aldıkları eğitimle ve son derece iyi bildikleri Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca, İtalyanca ve Fransızca ile tam bir Rönesans erkeği olduklarından

bahsetmiştir. İkisinin de amatör fotoğrafçı olduklarını ve çektikleri fotoğrafları kendi karanlık odalarında banyo ettiklerinden bahsetmiştir. Ayrıca Şakir Paşa'nın 1903 yılında Paris'te bir resim yarışmasında ikinci olduğunu yazmıştır. Cevat Paşa'nın sahibi olduğu, beş bin kitabı ile Türkiye'nin o dönemdeki en büyük özel kütüphaneye sahip olduğundan bahsetmiştir. Daha sonra Cevat Paşa beş bin kitabını İstanbul Arkeoloji Müzesine bağışlamıştır. Şakir Paşa'nın başka bir merakı da 16.yy. çini ve seramikleridir. Kil ile çalışıp değişik sırlama teknikleri denemiştir. Çeşitli orkideler yetiştirip aşılar yaptığı ve bir serasının olduğu kaynaklarda yer almıştır (Devrim,2010, s.18).

Şakir Paşa, Büyükada da bir ilkokul açtırmıştır. Kızları Fahrelnisa ve Aliye'yi bu okula yollamış ilkokuldan sonra da kızlarını Dame de Sion adında Fransız okuluna yazdırmıştır (Edgü,1980, s.5). Şakir Paşa, kendi çocuklarının yanı sıra adada yaşayan diğer çocukların da eğitim almalarını sağlamıştır.

Şakir Paşa'nın ölümü ve ardından Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla özel bir okul olan Dame de Sion'un kapanmıştır. Bu olay kızların eğitiminin yarım kalmasına sebep olmamıştır. Çünkü Sare İsmet Hanım da eşi gibi eğitime çok önem vermiştir. Kızlarının eğitimlerine devam etmeleri için 1915'te Fahrelnisa Zeid ve Aliye Berger'i Madam Braggotti'nin yönettiği Özel Fransız Okulu'na yazdırmıştır (Koç,2004,s.62). Eğitim, her koşulda Şakir Paşa ailesi için zorunlu ihtiyaçlar arsında yer almıştır. Savaşın devam ettiği, maddi yokluğun çok derin hissedildiği zamanlarda bile Sare İsmet Hanım, çocuklarının eğitimlerine devam etmeleri için Büyükada'da ki köşkü kiraya vermiş, Şakir Paşa Apartmanı'na yerleşmiştir.

Şakir Paşa ailesi Binnark'a göre Cumhuriyet'ten önce Batıya açılmış ilk Türk ailelerindendir ve çoğu aileye örnek olmuşlardır (Binnark,2009, s.26). O dönemde kız çocuklarını okula yollayan az sayıdaki ilk aileler arasında yer almışlardır. Kendi geleneklerinden kopmadan muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaya çalışmışlardır.

1.4.Şakir Paşa Ailesi Fotoğrafları

Görsel 1. Şakir Paşa Ailesi, Büyükada

Görsel 2.Şakir Paşa

Görsel 3.Şakir Paşa ve Cevat Şakir

Görsel 4.Ahmet Cevat Paşa

2.CEVAT ŞAKİR KABAAĞAÇLI (HALİKARNAS BALIKÇISI)

17 Nisan 1890 yılında Girit'te dünyaya gelen Cevat Şakir, babasının görevinden dolayı 1890-1895 yılları arasında Atina Faleron'da yaşamıştır. İlköğrenimini İstanbul'da Robert Koleji'nde iyi bir derece ile bitirip İngiltere'de Oxford Üniversitesi'ne gitmiştir (Orman, 2005, s.9).

Oxford'a 'Yakın Çağ Tarihi' okumak için giden Cevat Şakir, ülkesinden uzakta olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda, Balkan savaşlarında yaşanan çöküntünün acısını ve yorgunluğunu yaşamıştır. 1914 yılında Almanlar'la girilen müttefiklikle ülkesinin yeni bir savaşın içinde oluşunu ve dünyadan kopuşunu izlerken burada öğrendiği en önemli şey; özgürlük ve uygarlıktır olmuştur (Kahraman, 2018, s.28). Hayatı boyunca da gerçekleştirdiği eylemlerinde yaptıklarını özgür bir ruhu ile yapmıştır. Ülkesinin gelişmesi için ve halkının uygarlaşması yolunda çaba sarf ettiği gözlemlenmiştir. Çabaları boşa gitmemiş, edebiyat alanında dünyaca tanınan bir isim olmuştur. İyi bir çizer, başarılı bir edebiyatçı, girişimci bir rehber, özverili bir öğretmen olmuştur. Ülkesine yararlı olmak için çalışmıştır. Bir bakıma Hulki Aktunç'un hitap ettiği gibi kendisine bin fenden anlayan kişi anlamına gelen "Son Bin Fen" demesi boşuna değildir.

Siyasi ortamın karışık olduğu ve ekonomik şartların iyi olmadığı 31 Mart Vakası'nın (1909) yaşandığı dönemde babası tarafından İstanbul'a çağırılan Cevat Şakir, bu çağrıya uymayarak İngiltere'den Roma'ya geçmiştir. "Yakın Çağ Tarihi" eğitimini yarıda bırakarak Güzel Sanatlar Akademisine kaydını yaptırmıştır. Ailesine yazmış olduğu bir mektubunda şöyle söylemiştir:

"Nihayet mesleğimi buldum. Sanat benim tutkum, ilk kez kendimi mutlu hissediyorum". Roma'da ressamlara modellik yapan Anie adında İtalyan bir kıza âşık olmuş ve onunla evlenmek istemiştir. Fakat bu yıllarda henüz yirmili yaşların başındadır ve işsizdir. Ailesini bu evliliğe razı etmek için İstanbul'a gelmiştir. Büyük

bir çaba harcayarak ailesini bu evliliğe ikna etmiştir. Roma'da evlenmiş eşi ile ailesinin yanına İstanbul'a dönmüştür. 1912 yılında Şakirlerin, Füreya Koral'dan sonraki, Cevat Şakir'in de ilk çocuğu olan torunları Mutara dünyaya gelmiştir (Koç, 2004, s.46-47).

2.1.Cevat Şakir ve Babası Arasındaki İlişki

Cevat Şakir, anne ve babasının hatta amcası Cevat Paşa'nın kıymetlisi olarak büyümüştür. Doğduktan kısa bir süre sonra İngiliz dadı Miss Tina'nın sert kurallarına göre büyütülmeye başlamıştır. Ailesiyle görüşme anları öncesinde birtakım kılık-kıyafet denetimi, saç tarama vs. düzenlemeler yapıldıktan sonra bu görüşmeler tören havası içinde olmuştur. Annesiyle içinden geldiği gibi sarılmasının bile yasaklanmış olduğu ailedeki bu mesafeli ilişki, Cevat Şakir'in çocukluk acılarının meydana gelmesine zemin sağlamıştır (Kahraman, 2018, s.10-11).

Ailesinin görgü ve ahlak kurallarını yerleştirmek adına çocukları ile aralarına koydukları bu acımasız mesafe, çocuğun gelişimi için kritik olan bir döneme denk geldiğinden ileride ebeveyn ve çocuk arasında aşılması kolay olmayan engellere sebep olmuş olabilir. Cevat Şakir ve babası Şakir Paşa arasındaki gergin ilişki bu sebeplerden dolayı yıllarca sürmüş gibi gözükmektedir. Aralarında yaşanan bu kötü kazanın da çok önceden bilinçaltına yerleşmiş olumsuz çocukluk anılarının varlığının tezahürü olarak düşünmek olası nedenler arasındadır.

Cevat Şakir, çocukluktan beri resim ve müzikle ilgilenmiştir. Konağın tavan arasını resim atölyesine çevirmiş, gece gündüz resim yaparken ünlü bir orkestra şefi olmayı düşleyip bağıra bağıra şarkı söylemiştir. Yine böyle bir gün Cevat Paşa oğlunun yanına gelerek oğlunun yaptığını eleştirmiş paranın hayatta her şeyden daha gerçek olduğunu söyleyerek onu kırmıştır. Henüz o yaşlarda çocuk olan Cevat Şakir'e göre ise sevgi dünyadaki her şeyden daha önemli bir şey olmalıdır. Fakat büyüklerin dünyası ona göre çok farklı anlamlar barındırmaktadır. (Kahraman,2018, s.12-13). Cevat Şakir Kabaağaçlı, ileride içindeki baba sevgisinin yokluğunu şefkatle

yetiştirdiği bir bitkide belki coşkuyla anlattığı mitolojik bir öyküde belki de insanları özelikle de çocukları çok sevmekle bulmuştur.

Cevat Şakir, annesinin, kardeşlerinden Ayşe ve Hakkiye'nin evde piyano çaldıklarından ve paşa kızlarının piyano çalmayı bilmeleri gerektiğinden bahsetmiştir. Müziğin de kendisi için çok mühim olduğunu adeta canı olduğunu anlatmıştır. Müziği çok sevmesine rağmen kendisi için evde müzik yasaklanmıştır. Satın aldığı notaları kardeşlerine bir kez olsun piyanoda çaldırmak için adeta yalvardığını bir anısında bahsetmiştir. Bir gün satın aldığı fonografı (gramofon) tavan arasında çalmıştır. Fonografı parçalanınca müzik sevgisinin de parçalandığını bu parçalardan birinin resme kaydığını diğer parçanın da yazıya doğru fırladığını söylemiştir (Erhat,1976, s.85). Cevat Şakir, resim ve edebiyatta kendini aramış bulmuştur. Müzikte başarılı olup olmayacağı bilinmezdi ama bir anlamda ilgilerinin bu iki tarafa kayması Türkiye'ye ve dünyaya Halikarnas Balıkçısı'nı kazandırmak adına olumlu bir sonuç doğurmuştur.

Oxford Üniversite'sine gönderildiğinde yatılı okulun kısıtlamalarından sıkılan ve İngiltere'nin soğuk puslu havasını sevemeyen Cevat Şakir, sağlığını bahane ederek yaşadığı sıkıcı ortamın acısını çıkarırcasına son derece şık kıyafetlerle yüksek meblağda alışverişler yapmıştır. Bu yüklü faturaları İstanbul'a babasına yollamıştır. Zor şartlarda büyüyen Şakir Paşa oğlunun müsrif tutumu karşısında sinirlenmiştir (Koç, 2004, s.43) … Paşa ve oğlunun aralarının açılma sebeplerinden biri de Cevat Şakir'in plansız harcamaları olabilir. Çünkü annesiz ve babasız büyüyen Şakir Paşa'nın yetişme ortamı ile oğlununki arasında epey fark vardır. Birbirlerini anlamaları biraz zordur.

Cevat Şakir ile babası arasındaki soğuk ilişki yıllar boyunca değişmemiştir. Hatta zaman içinde de artmıştır. Cevat, İtalya'da resim eğitimi alırken tanışıp evlendiği Aniesi ve çocuğu ile İstanbul'a döndüğünde babasının kendisini mesafeli karşıladığını düşünmüş, babasının kendisini disiplinli yetiştirmek istediğinin farkına varmıştır. Bu şekilde olan baba-oğul ilişkileri Cevat Şakir'de dışlanmışlık, yalnızlık

ve eziklik duygularına sebep olmuştur. Cevat Şakir'in kişiliği ile aşırı disiplin hiçbir zaman uyuşmamıştır (Kahraman,2018,s.27). Aralarındaki bu tarz iletişim biçimi zaman zaman tartışmalara sebep olmuştur.

Cevat Şakir, İtalya'dan dönerken yanında getirdiği nü kadın çizimlerini babasından çekindiği için tavan arasında saklamak zorunda kalmıştır. Aliye Berger hatıralarında ablası Fahrelnisa ile tavan arasına çıkıp ağabeylerinin çizdiği resimlere hayranlıkla baktıklarını anlatmıştır (Koç, 2004, s.47). Bu resimler iki kız kardeşi oldukça etkilemiş, ağabeylerine hayranlıklarını artırmıştır. Şakir Paşa'nın ölümü, Fahrelnisa ve Aliye ile Cevat'ın aralarındaki ilişkiyi diğer kardeşleri gibi olumsuz etkilememiş yaşadıkları süre zarfında zaman zaman bir araya gelerek görüşmüşlerdir.

2.2.Cevat Şakir' in Okuma Sevgisi

Cevat Şakir, on bir yaşında iken Arnavutköy'de yatılı Amerikan Kolejine verilmiştir. Yaşadığı konaktan ayrılmanın acısını yetmiş bin kitapla dolu olan okulun kütüphanesiyle unutmak istemiştir. Kitapları okumakla kalmamış, çevirilerini yapmış bu çevirileri de bazı gazete ve dergilere yollamıştır. Böylece yazı yazma ile olan ilişkisini başlatmıştır. Yazdığı yazılar dönemin gazetelerinde yayımlanmıştır. Bu durum çevresi tarafından yeterince önemsenmese de Cevat Şakir'in, çocukluğundan itibaren yazma konusunda ciddi kararlar almasını sağlamıştır. Cevat Şakir'in kütüphanede çok uzun süre geçirdiğini fark eden okul yönetimi, öğrencilerinin hastalanacağını düşünerek bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıdan çıkan sonuç Cevat Şakir'in kütüphaneye girmesinin yasaklanması yönünde olmuştur (Kahraman, 2018, s.27). Okumayı ve yazmayı çok seven Cevat Şakir için bu ceza hayati bir mesele olmuştur. Bu duruma çözüm bulmak için çalışmıştır.

Arkadaşları teneffüslerde koşuştururken o bir köşeye çekilip kütüphaneye girebilmenin yollarını düşünmüştür. Onun bu sorununa çözüm bir arkadaşından gelmiştir. Kütüphaneye girmesi yasak olan Cevat Şakir, okumak istediği kitapları hazırladığı bir liste ile arkadaşına aldırmıştır. Bu kez de öğretmenlerine

yakalanmadan bu kitapları nasıl okuyabileceğini düşünmeye başlamıştır. Bu sorunu da yatılı olmayan bir arkadaşına el feneri aldırarak çözmüştür. Okumak için geceyi beklemiş, kafasına çektiği battaniyesinin altında el feneri ile okumaya devam etmiş, küçük dünyasını okuduklarıyla büyütmüştür (Kahraman,2018, s.27). Cevat Şakir, yaşadığı müddetçe hep okumuş, yazmış, araştırmış ve çizmiştir. Entelektüel gelişimi, onun içindeki bütün açlıkları söndürmeye yarayan bir ilaç olmuştur adeta.

2.3.Cevat Şakir Hapisten Çıktıktan Sonra

Babasının ölümünden sonra on dört yıla mahkûm edilen Cevat Şakir, sağlık sebeplerinden ve nefsi müdafaadan dolayı hapisten çıkmıştır. Ocak 1921 yılında ailesinden bazıları tarafından dışlanmış ve vereme yakalanmış olarak İstanbul'a dönmüştür. Baba evine dönememiştir. Üsküdar'a dayısının yanına yerleşmiştir. İş aramaya başlamış ve Babıâli' de iş bulmuştur. Ülkenin, İnönü Savaşlarından (1921) zaferle çıktığı, Kütahya ve Eskişehir Savaşlarının kaybedildiği (1921), Mustafa Kemal 'in Meclis tarafından başkumandan seçildiği dönemler yaşanmaktadır. Ulusal basının ikiye ayrıldığı böyle bir ortamda Cevat Şakir, her zaman yurtsever basında çalışmıştır (Kahraman, 2018, s.27). Halkın da Millî Mücadeleye destek olanlar ve milli mücadeleye karşı görüşte olanlar diye ikiye ayrıldığı zor dönemlerdir.

Cevat Şakir bu dönemde hem gazetecilik yapmış hem İngilizce'den Türkçe' ye kitap çevirileri yapmıştır. Bunun yanında siyasi karikatürler çizip arta kalan zamanlarında ise minyatür çalışmıştır. Aynı zamanda Türkiye'de ilk renkli dergi kapağını Cevat Şakir hazırlamıştır (Koç,2004, s.68).

Cevat Şakir, hapisten çıktıktan sonra dayısının kızı Hamdiye Hanım ile evlenerek ikinci evliliğini yapmış olur. Yazar arkadaşlarından Sedat Simavi, Yahya Kemal ve Peyami Safa ile eşini tanıştırmıştır. Bu evlilikten de Sina isminde bir oğlu olmuştur (Orman,2005, s. 13-14). Hapisten çıkmış, bir hayat kurmuş ve yeni bir düzen oluşturma gayesi içine girmiştir.

"Resimli Hafta" dergisinin 13 Nisan 1925 tarih ve 35 numaralı yazısında "Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler" adlı 'Hüseyin Kenan' lakabıyla yazdığı yazısından dolayı İstiklal Mahkemesine sevk edilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanununca yazıyı yazan kişi olarak dergi sahibi Zekeriya Sertel ile Ankara'ya İstiklal Mahkemesinde yargılanmak üzere yola çıkmışlardır. 28 Nisan 1925'te mahkemede dinlenen sanıklardan Zekeriya Sertel Sinop'a, Cevat Şakir Kabaağaçlı ise Bodrum'a sürgün edilmiştir (Orman,2005, s. 14-15). Bodrum günleri hayatına bambaşka bir yol çizmiştir. Cevat Şakir, sürgüne gönderildiği bu küçük kasabaya deyim yerindeyse kendisini adamıştır. Bütün yaptıklarını kasabanın gelişip güzelleşmesi adına yapmıştır.

Cevat Şakir'in İstiklal Mahkemesinde yargılanmasına sebep olan hikâyesinde savaş sırasında trenle köylerinden geçen Mehmetçikler trenden atlayarak kaçmışlardır. Mehmetçikler, yakalanınca asker kaçağı olarak sorgusuz sualsiz asılmalarından bahsetmiştir. Ailelerini ve sevdiklerini özlemiş askerlerin bu durumundan etkilenen Cevat Şakir'in yazısı politik bir suçlama olarak görülmüştür (Devrim, 2010, s.83-84).

2.4.Cevat Şakir ve Bodrum

Cevat Şakir, Bodrum'a altı aylık bir yolculuktan sonra ulaşmıştır. Bodrumla buluştuğunda otuz dört yaşındadır. Bodrum'un yerlileri dışında nüfusun bir bölümü Kurtuluş Savası sonrasında mübadele yoluyla buraya yerleştirilen Giritlilerdir. Zamanla Müslümanlaşmış bu Rumların çoğu Türkçe'yi çok iyi bilmeyen ve düzgün konuşamayan yoksul halktır. Cahillik yoksullukla birleşince bu durumdan en çok çocuklar etkilenmişlerdir. Kasabada ateşli hastalıkla zatürreeden ölen çok fazla çocuk olmuştur. Çevresindeki olaylara kayıtsız kalamayan Cevat Şakir, yapılacak çok iş olduğunu düşünmüştür. Kocası Cevat'ın yanına gelen Hamdiye Hanım, öğretmen okulu mezunudur ve Bodrum İlkokulu'na öğretmen olarak atanmıştır. Hamdiye Hanım, Türkçe bilmeyen halkla iletişim kurmaya başlamakla işe koyulmuştur. Bodrum'a yerleşmesinden kısa bir süre sonra Cevat Şakir ile aralarında

sebebi bilinmeyen gerilim başlamıştır. Hamdiye Hanım, oğlu Sina'yı da alıp Muğla'ya yerleşmiş, kısa bir süre sonra da Cevat Şakir ile boşanmışlardır (Kahraman,2018, s.65-86).

Boşanmanın ardından Cevat Şakir, ölene kadar evli kalacağı Hatice Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten çocukları İsmet, Aliye ve Suat dünyaya gelmiştir (Kahraman,2018,s.94). Hatice Hanım, 1912'de Yunanistan-Türkiye arasında değiş tokuş sonucu Girit'ten gelip Bodruma yerleşen ailelerdendir (Koç 2004, s.80).

Bodrum'da geçirdiği bir buçuk yıldan sonra sürgün cezasının geri kalan kısmını İstanbul'da geçirebileceğini öğrenen Cevat Şakir, bir buçuk yıl İstanbul'da kalmıştır. Sonra çok sevdiği Bodrum'a tekrar kavuşmuştur. Yirmi beş yıl kaldığı Bodrum'da "Halikarnas Balıkçısı" takma adıyla yazılar yazmış kasabanın güzelleşip, bitki örtüsünün çeşitlenmesi için büyük çaba sarf etmiştir (Orman,2005, s.18-19). Bütün bunları yaparken hiçbir kazanç ve karşılık beklemeden özveri ile yapmıştır.

Cevat Şakir, Bodrum'a ilk gittiğinde burada tek bir ağaç, yeşillik adına hiçbir şey yoktur. Kendi gereksinimlerinden fedakârlık yaparak tarım kitapları, İstanbul'dan ve yurt dışından tohumlar, fideler alarak ekip diktiklerini yaşatmak için sulamaya çalışmıştır. Civar köylerden eşek sırtında iyi toprak ve gübre taşımıştır. Bahçe işlerinde hem öncülük hem de öğretmenlik yapmıştır. Bahçıvanlıkla ilgili tuttuğu notların yazılı olduğu üç yüz sayfalık defteri köyden köye dolaştırarak herkesin bu bilgilerden faydalanmasını sağlamıştır. Bodrum'u ağaçlarla, begonvillerle ve zakkumlarla donatmak rüyası olmuştur ve bu rüyası da greyfurt, uzun palmiye, okaliptüs ağaçlarıyla gerçekleşmiştir (Devrim,2010, s.87-88). Cevat Şakir, yaşadığı çorak yeri güzelleştirmiş, daha yaşanılır bir hale getirmiştir. Bütün bunları yaparken orada yaşayan insanların da daha iyi şartlarda yaşamaları için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışmıştır. Bodrum'dan başka bir yerde yaşamayı hiç düşünmemiştir.

Cevat Şakir, Bodrum belediye parkında bahçıvanlık yapmış Brezilya'dan tropikal çiçekler, begonviller, mimozalar, amberler, palmiyeler, okaliptüsler ve kaktüsler getirterek Bodrum'u bu bitkilerle süslemiştir. Ayrıca getirdiği hurma ve fıstık ağaçlarının fidelerini dikmiş, Washington, Navel, Valencia portakalı yetiştirmiştir. Türkiye'ye greyfurt fidanını ilk kez kendisi getirmiş ve yetiştirmiştir. Bodrum'da artık o bir yazar, bahçıvan, öğretmen ve bir balıkçı olmuştur (Orman,2005, s.20-21). Cevat Şakir, kısacası Bodrum için pek çok şey olmuştur.

Bodrum için yaptıkları bununla kalmayan Cevat Şakir, Muğla' da yapılacak olan Atatürk anıtında kullanılacak pembe mermerleri Bodrum Kalesi'nin yakınlarından çıkartarak Muğla'ya yollamıştır (Orman,2005, s. 21).

Cevat Şakir'in yaptıklarına bir de turizm rehberliği eklenmiştir. Efes, Bergama, yöredeki kasabalar, antik kalıntılar Cevat Şakir'in çalışma alanlarını oluşturmuştur. Yurtdışından gelen yabancı konukları akıcı İngilizcesi ve Fransızcası ile karşılamıştır. İran Şahı ve Fransız Cumhurbaşkanı yabancı misafirlerden bazılarını oluşturmuştur. Sürgüne gönderilmiş birisi için devlet tarafından görevlendirilip yabancı ülkelerden gelen resmi görevlileri gezdirmek çelişki oluştursa da bu işi Cevat Şakir, ailesini geçindirmek ve az da olsa daha rahat koşullarda yazı yazabilmek için yapmıştır. Cevat Şakir, rehberlik işini yıllarca yapmış, coşkulu ve gür sesiyle dinleyenleri iki bin yıl öncesine götürüp o anı yaşamalarını sağlamasının yanı sıra rehberlik işinin Türkiye'de yerleşmesinde de çok büyük katkısı olmuştur (Kahraman,2018, s.118-120). O dönemde ülkeye gelen önemli misafirleri karşılayıp, tarihi anlatmak için çok iyi bir kültür birikimi olan ve yabancı dillere bu kadar hâkim birini bulmak kolay olmasa gerek. Bu görev ülkesine yaptığı önemli hizmetlerden biri olarak nitelendirilebilir.

Cevat Şakir, Türkiye'nin T.C. uyruklu ilk rehberi olmuştur. Türkiye'ye gelen yabancı misafirler, Halikarnas Balıkçısı'nın rehberliği eşliğinde gezmekten çok mutlu olduklarını söylemişlerdir. Tanıdıkları rehberler arasında en bilgili ve en coşkuyla anlatım yapan kişinin de Cevat Şakir olduğunu belirtmişlerdir (Orman,

2005, s.34-35). Yaptığı bütün işlerde insan sevgisi olan Cevat Şakir'in, rehberlik işinde bu kadar başarılı olması insanlara ulaşma ve onlara doğru bilgileri aktarma gayesinin bir sonucu olarak düşünülebilir.

Şirin Devrim, 1940'lı yıllarda çocuklarının eğitimi için İzmir'e giden dayısı Cevat Şakir'i ziyaret etmiştir. Cevat Şakir, kemik kanseri olmuştur. Üç dört dili anadili gibi konuşan, bilgili ve Türkiye'nin ilk resmi rehberi olan dayısının rehberlik mesleğinin en mükemmel örneği olduğundan bahseden Şirin Devrim, dayısı Cevat Şakir'in Efes'i anlatırken adeta kalıntılara hayat verdiğini belirtmiştir. Coşkuyla kalıntıları anlatırken Poseidon, Zeus ya da Yunan mitolojisinden herhangi bir karakterin rolüne bürünüp Yunanca ve Latince tiratlar okuduğunu söylemiştir (Devrim,2010, s.282).

Girit'te başlayan Cevat Şakir'in hayatı İzmir'de 1973 yılında son bulmuştur. Cenazesi Bodrum'a götürülüp orada defnedilmiştir (Kahraman,2018, s.133). Çok sevdiği Bodrum'a ve denize hiç ayrılmamak üzere kavuşmuştur ve arkasında sayısız güzellikler bırakmıştır.

2.5.Cevat Şakir'in Mitoloji ve Anadolu Uygarlıklarına Bakışı

Cevat Şakir, tarihle ilgili ne gördüyse okumayı her zaman sevmiştir. Kendisine göre insanlığın gerçek tarihi tarafsız olarak henüz yazılmamıştır. Bu düşüncesini her fırsatta yakın dostlarına anlatmaya çalışmıştır (Kahraman,2018, s.126). Büyük merakı Homeros'un Anadolu'da doğduğunu bir İyonyalı olarak Anadolu Kahramanlığının özünü temsil ettiğini ve Truvalılar'ın da Akhalar kadar İlyada destanının kahramanları olduğunu savunmuştur (Devrim,2010, s. 87).

Bir diğer kaynakta Batı uygarlığının çıkış noktası olarak kabul edilen Yunanistan'ın aslında Anadolu'nun takipçisi olduğunu yazmıştır. Yalnızca yarım asır öncesine gidebilen Yunanistan'ın kısa sürede bu uygarlığı nasıl çıkarabildiğini

sorgulamıştır. Bu sebeple Batı'nın sahip çıktığı Yunan Uygarlığının değerleri olarak kabul edilen kimi değerlerin Anadolu'ya dayandığını savunmuştur. Cevat Şakir'e göre tarihin kurucusu Herodotos Bodrumludur, coğrafyanın babası kabul edilen Hekalitios'un kaynağı Milet, büyük ozan Homeros'un da İzmirli olduğunu savunmuştur (Orman, 2005, s.58).

Anadolu uygarlıklarını anlattığı 'Düşün Yazıları' adlı kitabında Cevat Şakir düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

> *"Yunanistan'ı Anadolu kurtardı. Helenik şuuru Yunanistan'a veren Anadolu'dur, yoksa Yunanistan'ın böyle bir şuuru peyda edeceği yoktur. Anadolu'dan gelme kültürü Yunanistan'da ancak bir asır tutabildiler"* (Orman,2005, s. 58).

Tarih Öncesi Uygarlıklara, "Hey Koca Yurt", "Anadolu Tanrıları", "Anadolu'nun Sesi" kitaplarında yer vermiştir. Aynı zamanda bu kitaplar, Helen kültürünü ele aldığı eserleri arasındadır.

Halikarnas Balıkçısı'na göre en soylu, en büyük, en yaratıcı ve uygarlığın göbeği olan uygarlık yurdu Anadolu'dur. Anadolu'nun uygarlıklar arasındaki üstünlüğünü anlatma çabası içinde, Anadolu'nun sesi olmuştur. Anadolu'da yetişen uygarlıkları bilmenin, kendimizi anlamak olduğunu, doğacı ve gerçek düşüncenin Anadolu toprağında filizlendiğini her zaman savunmuştur (Orman, 2005, s.58-60). Tarihle ilgili düşüncelerini yazdığı kitaplarıyla daha fazla kitlelere ulaşmayı hedeflemiş, bildiklerini anlatmanın yanı sıra bunları yazarak ölümsüzleştirmiştir. Yazdığı sayısız eserle Türk Edebiyatında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Karşılaştırmalı Mitoloji ve Anadoluculuk hareketini başlatmıştır.

Cevat Şakir Kabaağaçlı, Türk edebiyatında ilk karşılaştırmalı mitoloji incelemelerini gerçekleştiren öncü kişilerden biridir. Bu alanda onu yönlendiren şey ise yaratıcısı olduğu "Mavi Anadoluculuk" fikridir. Ona göre Osmanlı düşmanları

Hellenizm bayrağı altında birleşmişlerdir. “Hey Koca Yurt” kitabında Anadolu insanını ve medeniyetini Batı ve onun kökeni olduğu savunulan Helen Uygarlığı karşısında yüceltmiştir (Sivri,2013, S.97.s.43-44).

2.6.Mavi Yolculuk

Cevat Şakir, fırsat buldukça denize açılarak Gökova’nın güzelliklerini keşfetmiştir. Bu güzellikleri arkadaşlarına da göstermek istemiştir. Yakın dostu Sebahattin Eyüpoğlu’na bir mektup yazarak sonradan adına ‘Mavi Yolculuk’ diyecekleri gezi kararını almışlardır (Kahraman,2018,s.128). Böylece her yıl düzenleyecekleri yolculukları başlatmıştır.

İlk Mavi Yolculuk 1946’da Cevat Şakir’in arkadaşları olan Sebahattin Eyüpoğlu, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Necati Cumalı, Sebahattin Ali, Erol Güney, Benya Rapaport, Mustafa Esin ve Ömer Keskinoğlu ile başlamıştır. Bu gezi Bodrum’dan Gökova’ya süren on beş günlük bir mavi yolculuk olmuştur (Noonan, 2010, s. 253-254). Güzel anılarla son bulan Mavi Yolculuk’a tekrar buluşmak üzere vedalar edilmiştir.

Mavi yolculuklar aynı zamanda kültür gezileri olmuştur. Kültürün paylaşıp çoğaltıldığı, geziye çıkan insanla dönen insanın bakış açılarının değiştiği yolculuklardır. Mavi Yolculuklar da edebiyat, mitoloji, sanat, arkeoloji, felsefe konuşulmuştur (Kahraman,2018, s.129). Yapılan bu yolculuklar sonrasında herkes denizden payına düşeni almıştır. Ressamlar renkleri, yazarlar kelimeleri ve hikâyeleri Cevat Şakir ise samimi dostlukları ve güzel anıları doldurmuştur çantasına.

Cevat Şakir ile ilgili dostlarının söyledikleri çok kıymetli cümleler, ona ithafen yazılmış değerli şiirler vardır (EK-4). Halikarnas Balıkçısı için dostluk hep kıymetli olmuştur. Dostlarını çok sevmiş onlarla güzel paylaşımlar içinde olmuştur. Fakat hepsinin içinde Azra Erhat onun için çok farklı bir yere sahiptir. Kendisiyle

uzun yıllar mektuplaşmış adeta bir dert ortağı olmuştur. Bu mektupları Azra Erhat, "Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı" adlı kitabında okuyucuları ile paylaşmıştır. Kitap, Balıkçı'nın ölümünden sonra 1976'da Çağdaş Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Aynı zamanda Azra Erhat için de Cevat Şakir, samimi bir rehber olmuş yapacağı çalışmalarda kendisini her zaman desteklemiştir.

Azra Erhat'ın Cevat Şakir'in ölümünden sonra şöyle söylemiştir;

> "*Yalnız benim ve öbür dostları için değil Halikarnas Balıkçısı, bütün dünya için, Türkiye için, Türkiye dışında birçok insanlar, okurlar ve düşünürler için canlıdır.*
>
> *Gitgide daha çok canlanacaktır. Neden? Derseniz, o bir canlılık kaynağıdır. Hep değişen düşünce ve sanatın çeşitli alanlarında ufuklar ve çığırlar açan bir canıdır o. Canlılığının kaynağının kaynağı nedir diye sorarsanız, onun doğa ve insanla yeni bir ilişki kurmayı başarmış olmasıdır*" *(Aktunç,* 2001, s.41).

2.7.Cevat Şakir'in Çizimleri

Halikarnas Balıkçısı, çizim yapmaya çok küçük yaşlarda eline geçirdiği kalem, tebeşir, kiremit ile evlerinin duvarlarına yazılar yazıp resimler çizerek başlamıştır. Bu durum karşısında annesin duvarlara resim çizmesini engellemek için aldığı kâğıt ve defterler Cevat Şakir'e yeterli gelmemiştir. Babasının evde arkadaşlarına ziyafet verdiği sırada yemek masanın altına gizlenip çizimler yapmış, masada kendisine değen misafirleri zaman zaman korkutmuştur (Orman,2005, s.41). Çocukken ortaya çıkan bu özel yetenek Cevat Şakir için ileride çok severek yapacağı resimlerin ortaya çıkması için zemin hazırlamıştır. Çocukluk yıllarında başlayan resim çizme tutkusu ölene kadar yazarlık ile iç içe devam etmiştir. İki alanda da başarılı eserler çıkarmıştır. Yaptıklarıyla Türk sanatına bu alanlarda güzel örnekler sunmuştur.

İlk profesyonel resim çalışmalarına karikatürle başlamış "Resimli Ay" gibi dergi kapaklarında çizimleri yer almıştır. Cevat Şakir, kapak ressamlığı tekniğini en iyi anlamış Türk ressamlarından biri olmuştur. Kapak ressamı olarak ün yapan Cevat Şakir, yazdığı eserlerini de kendi çizimleri ile süslemiştir. Resim çalışmaları beş ayrı türde incelenebilir. Birinci tür tezhipleridir. Cevat Şakir son tezhip ustalarından sayılmıştır. Sabırla çalışmış figür ile bezemenin uyumunu çok iyi örneklemiştir. Figürleri mekâna sürekli bir devinim içinde yerleştirmiş bu devinim içinde bütünlüğü tamamlamıştır. Sıkça kullandığı kadın figürlerinde yalnızlık ve tutkunun ikilemini vurgulamıştır (Orman,2005, s.62-63).

Görsel 5. Cevat Şakir, (karikatür)

Görsel 6. Cevat Şakir, (karikatür)

Görsel 7.Resimli Ay dergisi kapağı

İkinci tür çalışmaları dergi kapakları olmuştur. Münih Fehim ve Cevat Şakir dönemin en ünlü iki çizeri olarak anılmıştırlar. Aynı zamanda dergi kapağı çizerliği Cevat Şakir'in geçim kaynağı olmuştur. O dönemki çizimler ülkeye yeni yeni girmeye başlayan Alman afişçilerinin etkisinde, statik görünümdeki çizimler olmuştur (Orman,2005, s. 63).

Görsel 8. Resimli Ay Dergisi Kapakları

Üçüncü tür çizimleri beyaz fon üzerine siyah çini mürekkeple çizip ya da kartonu tamamen siyah çini mürekkebiyle boyayıp sivri bir uç yardımıyla kazıdığı resimler olmuştur. Bu resimler siyahın hâkim olduğu ve beyazın ışık etkisinin görüldüğü çizimleridir. Bu tekniği kendi yazdığı kitaplarındaki çizimlerde kullanmıştır (Orman, 2005, s.63).

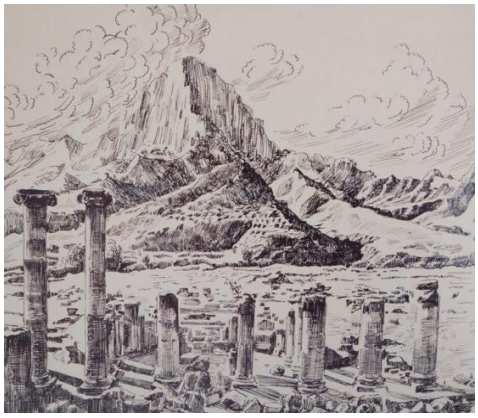

Görsel 9. Penthesilleia'nın Ölüsünü Taşıyan Akhilleus

Görsel 10. Amazon

Dördüncü tür çalışmaları da çini mürekkebiyle çizilmiştir. Demokrat İzmir Gazetesinin pazar günleri çıkan yazıları içinde yer alan resimlerini çini mürekkebi ile tarama şeklinde çizmiştir. Bu resimlerinde ise mitolojik konuları çalışmıştır (Orman, 2005, s.64).

Görsel 11. Desen

Görsel 12.Desen

Beşinci ve son çalışmalarını az sayıda olan yağlıboya resimleri oluşturmuştur. Bu eserler sayıları az olmakla beraber Cevat Şakir'in resimdeki gücünü ortaya koyan çalışmaları olmuştur (Orman,2005, s.64).

Görsel 13. Suluboya Çalışması

Görsel 14. Suluboya Çalışması

19 Eylül- 3 Kasım 2001 tarihinde İstanbul Yapı Kredi Kazım Taşkent Sanat Galerisi'nde Ferit Edgü tarafından hazırlanan "Üçü Birlikte- Fahrelnisa, Aliye,

Füreya Sergisi" devam ettiği sürede sergi salonunun üst katındaki Sermet Çifter Kütüphane salonunda Cevat Şakir'in de sergisinin olduğunu kızı İsmet Kabağaçılı Noonan'ın hatıralarından öğrenilmiştir (Noonan,2010,s.98). Aynı aileden dört sanatçının aynı anda aynı binada açılmış olan sergileri ender rastlanan bir sanat olayı olması sebebiyle ayrıcalıklı bir durum olarak nitelendirilebilir.

Görsel 15. Rehberlik yaparken

Görsel 16. Desen

3.FAHRELNİSA ZEİD

6 Aralık 1901 yılında İstanbul Büyükada'da dünyaya gelen Fahrelnisa sahip olduğu son derece renkli ve pek çok başarıya imza atmış, ailesinin beşinci çocuğu olmuştur. Amcası Cevat Paşa ve babası Şakir Paşa çok başarılı birer asker, yazar aynı zamanda amatör fotoğrafçıdırlar. Amcası Cevat Paşa, dergi editörlüğü yapmış aynı zamanda beş bin kitabıyla Türkiye'nin en büyük özel kütüphanesine sahiptir olmuştur (Hanieh,2018,s.12). Sürekli okuyan, sanatla ilgilenen bir baba ve resim çizen, okumayı, araştırmayı çok seven bir ağabeye sahip olmak ayrıcalıklı bir durum oluşturmuştur. Evde konuşulan konuların başında sanatın gelmesi Fahrelnisa'nın ve diğer çocukların sanata olan ilgilerinin oluşup şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Fahrelnisa'nın ismi diğer kardeşleri gibi sıradan değildir. Türkçe ve Arapça kökenlidir. "Kadının görkemi", "kadınlığın onuru", "kadınlığın gururu" anlamlarına gelir. Anlamlı ve sıradan olmayan bu güzel ismi Fahrelnisa, gururla taşımış hayatı boyunca farklı şekillerde yazılmasını benimsemiştir. Genellikle "Nissa" şekilde kısaltarak kullanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni kurup köklü değişiklikler yapmaya başladıktan sonra Osmanlı'nın uzun yıllar kullandığı Arap alfabesinin yerine 1928 yılında Harf İnkılâbı yaparak Latin alfabesini getirmiştir. Atatürk tarafından oluşturulan Alfabe Komisyonu'nun bir toplantısında Atatürk'ün yanında oturanlar arsında Fahrelnisa'da yer almıştır. Türkçe "u"sesli harfinin yerine Almanca "ü" harfinin uyarlanmasına karar verilirken içinde "ü" harfinin geçmesi münasebetiyle Atatürk, "ü" harfinin içinde yer aldığı ilk örnek olarak "Fahrünissa" kelimesini yazmıştır. Bu olay kendisinin ismiyle alakalı anlatmayı çok sevdiği güzel bir güzel bir hikâye olmuştur. Zeid, ismini zaman zaman Fahr-el-Nissa, Fahr el Nissa ve en son hali Fahr el Nissa şeklinde kullanmıştır (Hanieh,2018, s.11-12). Bu anlamlı ismin hakkını vererek Türk ve dünya kadınlarına örnek olmuş, resim sanatına damga vuran çalışmalar yapmıştır.

Şakir Paşa, çocuklarının iyi eğitim görmelerini istemiştir. Fahrelnisa üç yaşındayken yazı yazmayı öğrenmiştir. Şakir Paşa, kızına haftada üç kuruş harçlık vererek yazıp okuması konusunda onu teşvik etmiştir (Koç,2004,s.40). Paşa'nın kızını okumaya teşvik etmesi diğer çocuklarına da sosyal öğrenme ortamı yaratmıştır. Aliye Berger bu durumu örnek almış okuma yazma öğrenmek için heveslendiğini anılarında anlatmıştır.

3.1.Resme Olan Tutkusu

Fahrelnisa Zeid, henüz dört yaşındayken ağabeyi Cevat Şakir'i resim yaparken izlemiş ve ondan çok etkilenmiştir. Bu durumu şöyle ifade eder:

> "*Onun fırçasının sesi müzik gibi kulağımı okşuyordu. Elimi tutup kâğıdın ortasında gezdirmeye başladı. O günden beri ne o ses kulağımdan gitti ne de resim yapma tutkusu*" (İstanbul Modern, Katalog 2006, s.18).

Fahrelnisa, sekiz yaşındayken Cevat Şakir'in çini mürekkebi ile bir kız portresi çizerken onu izlemiş ve duygularını şu şekilde anlatmıştır:

> "*Sekiz yaşındaydım. Bir gün onun çini mürekkebiyle sevdiği kızın profilini çizmesini izledim. O ince, zarif kalem darbeleriyle kâğıdın üzerinde yaşayan bir varlık oluşturması beni adeta büyülemişti. Ben de aynı şeyi yapmak için dayanılmaz bir istek uyandı. Ağabeyim, resim defterinden bir yaprak kopardı ve elime bir kalem vererek içimden ne geliyorsa çizmemi söyledi. O gün oturma odamızda ne varsa resmini yaptım. Eşyalardan lambalara, yerdeki halının motiflerine kadar her şeyi çizdim. Ağabeyime gösterdiğimde 'Aferin Nisa 'dedi.' Cesur kalem vuruşlarına bayıldım. Hele yaşına göre insana hayret veren bir görüş ölçün var'. Sonra başımı okşadı, 'Yeteneklisin yavrum, her zaman yanında defter kalem bulundur, hoşuna giden şeyleri durmadan çiz"* (Devrim, 2010, s.40).

Bu örnekle Fahrelnisa'nın resme başlayıp resmi sevmesinde ağabeyinin teşvik ve etkisinden söz edilebilir. Zeid, resim yapmayı o günden sonra ölene kadar hiç bırakmamıştır.

Fahrelnisa Zeid'in kızı Şirin Devrim, annesi için resim yapmanın nefes almak kadar önemli olduğunu, resim yapmasa sanki öleceğini söylemiştir. Hasta olduğu dönemlerde dahi annesinin yatağında yatarken bile resim yaptığını çarşaflarının hep yağlı boya olduğundan bahsetmiştir. İlerleyen yaşında dahi bir fırça sürüp tuvaline, acılar içinde kıvranıp tekrar resmine müdahale ettiğini bu vaziyette bile resim yapmayı bırakmadığını anlatmıştır. Annesinin ölümünden çok kısa bir süre önce dahi yanı başında iki tane eskiz bulduklarından bahsetmiştir. Çantasında her zaman kalem kâğıt bulundurduğunu, hoşuna giden bir şeyi mutlaka hemen orada çizdiğini belirtmiştir. Annesinin, Babası İzzet Melih ile evlendikten sonra çıktıkları balayında gördükleri İspanya, İtalya ve Venedik'teki müzelerin annesinin güzel sanatlara olan ilgisini artırdığından bahsetmiştir (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivindeki video kaydı).

3.2.Fahrelnisa Zeid'in Eğitimi

Fahrelnisa Zeid, Notre Dame de Sion Lisesi 1914'te Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapanınca ardından özel bir kolej olan Pension Braggiott'ye kaydolmuş ve 1918'de aynı okuldan diplomasını almıştır (Hanieh,2018, s.19). Savaş yıllarıdır, Fahrelnisa'nın gençlik dönemi zor şartlar içinde geçmiştir. Babasının ölümü ve ağabeyinin hapse girmesi de bu döneme denk gelmiştir.

1882'de kurulan Sanay-i Nefise Mektebi Türkiye'nin ilk mimarlık ve güzel sanatlar eğitimi veren okulu olmuştur. Ardından 1914'te kızların da eğitim alabileceği çizim, perspektif ve anatomi derslerinin verildiği Sultan Reşad döneminde İnas Sanay-i Mektebi kurulmuştur. Bu okul 1928'de Güzel Sanatlar Akademisine dönüştürülmüştür (Devrim,2010,s.61). Fahrelnisa, resim eğitimi almak için bu okula kaydını yaptırmıştır. Bu okulda Mihri Müşfik Hanım yöneticilik

yapmıştır. Yöneticilik yaptığı dönemde ilk nü kadın modelle çizimler yapılmıştır. Fahrelnisa Zeid, çizim ve perspektifi Yunan ve Roma heykellerini kopyalayarak öğrendiğini bunları tebeşirle tekrar büyültüp çizdiğinden bahsetmiştir (Hanieh,2018, s.21-23).

Adadan okula ulaşması özellikle kış aylarında zor olsa da Fahrelnisa kendisi için resim yapmanın güzelliğinden bahsetmiştir. Okulda herkes evine gitse bile o kalmış, şövalesinin başında hademe gelip temizlik yapana kadar resim yaptığından söz etmiştir (Devrim,2010, s.61). Öğrencilik yaptığı dönemlerde az sayıda aile, kız çocuklarını okula yollamıştır. Ulaşım da kolay olmayınca Fahrelnisa'nın daha fazla emek sarf etmesi gerekmiştir. Buna rağmen çalışkanlığı ile kısa bir zaman içinde çizim adına çok şey öğrenmiş olduğu için verimli bir yıl geçirmiştir.

Görsel 17. Büyükannem, 1915, suluboya.

Görsel 18. Füreya,1926, karışık teknik

İlk dönem resimlerinden olan büyükannesini çizdiği bu resimde yaşlı yüzdeki detaylar ve doğal görüntü özenle çalışılmıştır. Füreya portresinde ise daha az ayrıntı ve heykelsi bir duruş görülmektedir.

Fahrelnisa, eğitimini yarıda kesip çok iyi eğitim almış, Fecr-i Ati grubu ve Servet-i Fünûn dergisi yazarlarından İzzet Melih Devrim ile evlenmiştir. Yaklaşık on dört yıl süren bu evlilikten oğlu ressam Nejat Devrim ve tiyatro oyuncusu kızı Şirin Devrim dünyaya gelmişlerdir (Giray,2017,Artam Dergisi,S.43,s.62). İki çocuğu da uğraş verdikleri alanlarda Türk ve dünya sanat ortamında isimlerini duyurmayı başarmışlardır.

"Sanat için sanat" anlayışını benimseyen İzzet Melih Devrim, Tütün ve Reji İdaresinin yöneticiliğini yaparken yaşadığı dönemin aynı zamanda iyi bir şairi ve yazarı olmuştur. 1920'de Devrim, Fahrelnisa ile evlendiğinde eski karısından Remide adında bir kızı vardır. Evliliklerinin birinci yılında Faruk adında bir oğulları olmuş ve çocukları iki buçuk yaşında kızıl hastalığından ölmüştür. Bu büyük acı altmış yıl sonra dahi Fahrelnisa tarafından unutulmamış, bunu kızı Şirin Devrim ile paylaşmıştır. Kızına kendisini dalları baltayla budanmış bir ağaç gibi hissettiğini bu acının hiçbir acıya benzemediğini anlatmıştır. Bu büyük acının ardından Fahrelnisa odasını bütün gün resim yapabileceği bir atölyeye çevirmiştir. Resim yapmak ona bir terapi yöntemi gibi gelmiştir. Çizdiklerini, kendisini ziyarete gelen misafirlerine göstererek onlardan çizimleri ile ilgili yorumda bulunmalarını istemiştir (Hanieh,2018, s.25-26). 1928 yılında eşi ile Paris'e gitmişlerdir. Eşi Melih Devrim ile yaptıkları Avrupa seyahatlerinde gezip gördüğü müze ve galeriler acısını unutturamaz ama biraz olsun hafifletmiş sayılabilir.

Görsel 19. 1926'da Avrupa seyahati esnasında müzelerde çizdiği eskizler.

İzzet Melih, Paris'te yazmakta olduğu bir tez üzerine çalışmıştır. Bu arada Fahrelnisa da Akademi Ranson'a kayıt yaptırarak dönemin ünlü hocası aynı zamanda vitray çalışmaları yapan ressam Roger Bissiere'den ders almıştır. Bir ders esnasında hocası Fahrelnisa'nın resmini alıp yere atar bunu neden yaptığını soran Fahrelnisa' ya cevabı şöyle olmuştur:

> *"Model sizin için bir araç olmalı. Eğer gerçekten gönlünüzde bir öykü, bir türkü varsa, onu modelin içinden geçirerek dışarı vuracaksınız"* (Devrim,2010, s.98-99).

Çok fazla müze ve sanat galerisi gezmiş, eskizler çizip notlar tutmuştur. Fahrelnisa, Paris'teki hocasının tavsiyesini tutmuş olmalı ki resimlerinde hayatındaki derinliklerden ve yaşam felsefesine ait kesitlerden izler sunmuştur. Resim yaparken harcadığı coşkulu enerji resimlerinde kendisini hissettirmiştir. Soyut resme geçmesi bu dönemdeki çalışmalarında başlamış olabilir.

Görsel 20. 1930'lu yıllarda yaptığı eskiz, kâğıt üzerine karışık teknik

Fahrelnisa İstanbul'a döndükten sonra 1929-1930 yıllarında Sanay-i Nefise Mektebi'ne devam etmiş ve hocası Namık İsmail atölyesinde çalışmıştır. Fahrelnisa 1933'te İzzet Melih Devrim'den ayrılmıştır.1934 yılının temmuzunda Irak Kralı 1.

Faysal'ın kardeşi olan Türkiye büyükelçisi Prens Emir Zeid Hüseyin ile evlenmiştir (Giray,2017,Artam Dergisi, 2017, S.43, s.62).

1935 yılında Emir Zeid, Almanya Büyükelçisi olarak atanmasının ardından Berlin'e gitmişlerdir. Alman sanatını takip eden Fahrelnisa, Alman felsefecilerini de okumaya başlamıştır. Ressam, çizimlerinden dolayı burada övgüler almıştır. Hareketli Berlin kent peyzajlarını kalın konturlar ile çizmiştir (Giray,2017,Artam Dergisi,S.43, s.62). Okumayı, gözlem yapmayı ve notlar tutmayı hiçbir zaman bırakmamıştır. Eskiz defteri her zaman yanında olmuştur. Eskizleri, çalışmalarının alt yapısını oluşturmuştur.

3.3.Fahrelnisa ve Hitler'in Daveti

Fahrelnisa'ya Berlin Büyükelçisi Emir Zeid'in eşi olarak bulunduğu Almanya'dan ayrılmadan önce Hitler'in yaveri tarafından bir davetiye gelmiştir. Hitler'in doğum günü olan yirmi nisanda davet gerçekleştirilmiştir (Devrim, 2010, s.139).

Hitler, Alman sosyetesinde davetler veren aynı zamanda resimler yapıp hediye eden Prensesi merak etmiş olmalıdır. Almanya'da kaldığı sürece sanat kurslarına devam etmiş olan Fahrelnisa, farklı teknikleri ve çalışmaları görme şansı olmuştur. Bunlar onun çalışmalarına zenginlik katmıştır.

Fahrelnisa ve Hitler'in, sohbet konuları sanat olmuştur. Hitler müzelerde bulunan sanat eserlerinin pek çoğunu sevmediğini bunların çürümeye başlayan sanat eserleri olduğunu kendisinin de Nürnberg'de müze bir kurmayı düşündüğünden bahsetmiştir. Ayrıca Hitler, milliyetçi bir sanat akımını desteklediğinden söz etmiştir. Hitler, Fahrelnisa'ya resim yapmaya devam edip etmeyeceği konusunda soru yöneltmiş, Fahrelnisa da kendisini tamamen sanata adayacağından bahsetmiştir. Bulundukları salondaki yaldızlı süslemelerin kendisine Ayasofya'yı hatırlattığını söyleyen Fahrelnisa, dekorasyondan dolayı Hitler'i kutlamıştır. Yapılan bu

diplomatik ziyaretin sonunda Hitler, Fahrelnisa'ya teşekkür etmiş ve görüşmeyi bitirmişlerdir. Fahrelnisa bu görüşmeden memnun kaldığını söylememiştir. Çünkü Hitler'in gözlerinde de gri tünellerin varlığından söz etmiştir. Ayrıca Hitler için soğuk bir insan benzetmesi yapmıştır. Atatürk gibi bir liderdeki karizmatik ve büyüleyici yönün Hitlerde olmadığını söylemiştir (Devrim, 2010,s.140-142). Hitler ile Fahrelnisa yarım saatlik bir görüşme yapmışlardır. Zeid, ailesi bu görüşmeden kısa bir süre sonra Almanya'dan ayrılmışlardır. Bu ayrılışın ardından kısa bir süre sonra Naziler, Avusturya'yı ilhak etmişlerdir.

3.4.Bunalımlar ve Bağdat Günleri

Prenses Zeid, Irak'a gitmeden önce kısa bir süreliğine İstanbul'da bulunmuştur. Bu kısa zaman diliminde 1938 yılında annesinin beklenmedik bir şekilde ölmesi Fahrelnisa'yı çok üzmüştür. Cenazeden iki hafta sonra oğlu Raad ve kızı Şirin'i alarak Emir Zeid'in yanına Irak'a gelen Fahrelnisa bu ülkeyi çok merak etmiş ve tarihi yerleri gezmeye başlamıştır. Ülke, Birinci Dünya Savaşı'nda sonra kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren kan davaları, askeri darbeler, baskılarla karışıklık içinde olmuştur. Fahrelnisa ve çocukları, çöl rüzgârlarının estiği yolda Musul'da Emir Zeid ile buluşmuşlardır. Emir Zeid, Fahrelnisa'ya yirmi yıl önce giymeyi bıraktığı siyah çarşaftan hediye etmiş ve bunu giymesini istemiştir. Fahrelnisa duruma göre hareket etmesi gerektiğini düşünerek itiraz etmemiş ve kara çarşafı yıllar sonra tekrar giymiştir. Kraliyet ailesi de Bağdat da kendilerini karşılamışlardır. Karşılayanlar arasında on üç yıl sonra anıtsal eseri "Cehennemim" tablosuna ilham olacak Prenses Aliye de vardır (Hanieh,2018, s.47-48). Bağdat da gördüğü manzaralar Fahrelnisa'nın resimlerine ilham olmuş, bunu tablolarına taşımasına ortam sağlamıştır.

Emir Zeid'in yeğeni Kraliçe Aliye Londra Kliniğinde bir süre kanser tedavisi görmüştür. Her gün onu ziyarete gitmiş olan Fahrelnisa, Prenses Aliye'nin ölümünün acısını derinden yaşamıştır. Bu acıyla başa çıkmak için 1951'de 205x528 cm boyutlarındaki ünlü 'Cehennemim' tablosunu resmetmiştir. Devasa tuvalin karşına

geçip zihninin derinliklerinde kendini çaresiz hissetmeye başlamıştır. Bu sırada bir sineğin gölgesinin tuvale düştüğünü görmüş, çantasından çıkardığı küçük bir kalemle sineği hızlı bir şekilde takip ettiğini günlüğüne not etmiştir. Böyle ortaya çıkan resmi, bir saat içinde hem çizmiş hem de boyamıştır (Hanieh,2018, s.127). Sanatçı içinde yaşadığı kırılmaları, acıyı, coşkuyu, her türlü duyguyu müthiş bir dinamizm ile entelektüel bir mücadele sonucu tuvaline aktarmış, savaşı kazanmış bir savaşçı gibi bir anlamda huzura erişmiştir.

Görsel 21. Cehennemim, 1951, yağlıboya

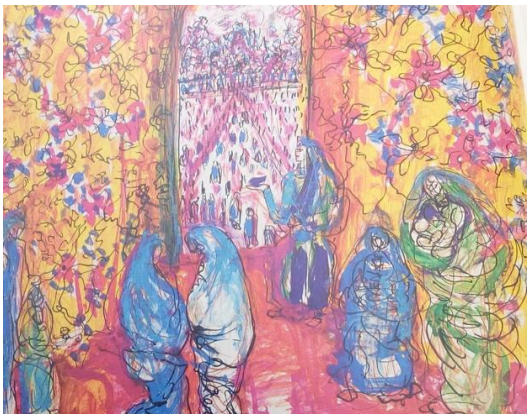
Bağdat'ta kaldığı sürece bedevi kadınlardan çok etkilenen Fahrelnisa, bu kadınları kendine sevdiği bir tema olarak belirlemiştir. Onların her şekil ve duruşta eskizlerini çizmiştir. Sabahın erken saatlerinde dümdüz uzanan ufuktan yarasa sürülerine benzettiği bedevi kadınların çok sayıda eskizlerini çizmiştir. Başlarının üzerlerinde kollarını iki taraftan açarak dengede tutmaya çalıştıkları yoğurt ve süt kovalarını taşıyan giydikleri siyah çarşafları (abayeh) adeta kanat gibi açılan bu kadınlar, mallarını pazara götürürken vücutlarının üst kısımları hiç kıpırdamaz bütün hareketi kalça ve ayaklarıyla devam ettiklerini belirtmiştir (Devrim,2010, s.167). Bu benzetmeleri okuduğumuzda sanatçının tasvir yeteneği ve yaşadığı farklı coğrafyada günlük hayatın sıradan bir parçası gibi görünen bir meşgaleyi nasıl bir temaya dönüştürdüğü Bağdat çalışmalarında gözlenmektedir. Bu yaratıcılık karşısında etkilenmemenin mümkün olmadığı fark edilebilmektedir. Siyah kalın konturlu desenleri burada pekişmiştir diyebiliriz. Ayrıca bedevi kadınların eskizlerine

baktığımızda Fahrelnisa'nın soyutlama için ilk deneyimlerinin bu eskizler aracılığı ile olabileceğini görülmektedir.

Şirin Devrim, annesinin Bağdat'ta kaldığı sürece yaptığı eskizleri siyah çini mürekkebi ile yaptığını, bedevi kadınların annesine ilham kaynağı olduğunu söylemiştir. Kerbela'yı gezip, hikâyesini dinledikten sonra annesinin adeta depresyona girdiğini anlatmıştır (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivindeki video kaydı).

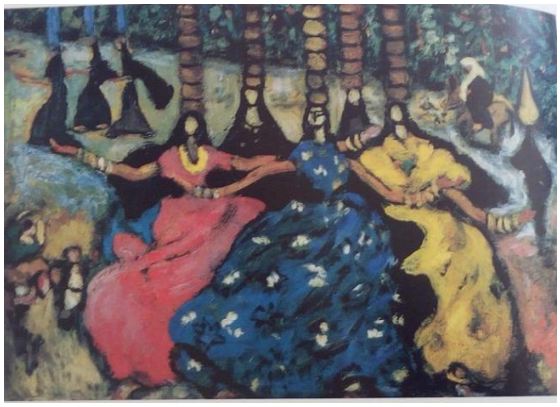
Görsel 22. 1940'lar, eskiz, sulu boya

Görsel 23. 1940'lar, eskiz, sulu boya

Görsel 24. 1940'lar, eskiz, sulu boya

Görsel 25. 1944/5?, Yoğurt Satan Bedevi Kadınlar, yağlıboya

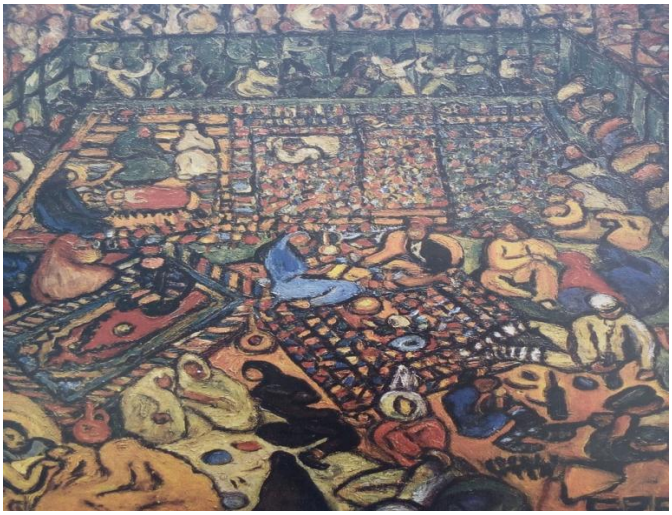
Emir Zeid'in çalıştığı zamanlarda Fahrelnisa, kutsal yerleri gezmiştir. Babil, Ninova ve özellikle Kerbela ziyareti onu çok derinden etkilemiştir. Fahrelnisa zamanının geri kalan kısmında çok okumuş, günlük tutmuş, eskiz ve resimler çizmiştir. Almanya'da olduğu gibi klasik müzik özellikle de Çaykovski dinlemiştir.

Fakat bunlar Prensesin hayatındaki monotonluğu ve sessizliği gidememiştir. Daha önce geçirdiği sinir nöbetleri gelecek on yılı kapsayan derin depresyon ataklarına dönüşmüş ve ağır bir şekilde depresyon atakları yaşamıştır. Bütün bunlara ek olarak akciğer iltihabı, nefes darlığı, baygınlık krizleri, göğüs ağrıları gibi rahatsızlıklar da eklenmiştir. Gündüz saatlerini yatağında geçirmeye başlayan Fahrelnisa bunu hayatı boyunca alışkanlık haline getirmiştir. Odasında kimi yerde bazısı asılı bazısı da dosyalar halinde masa ve sandalye üzerinde duran suluboya çalışmaları, eskizleri, yağlıboya tabloları odasını doldurmuştur. Sağlık sorunları devam ederken evinde kurduğu atölye yerine odasında çalışmaya devam etmiştir. Kerbela ziyaretinde İmam Hüseyin'in türbesinde gördüğü manzara onu çok etkilemiş ve üzüntüsünden hiç renk kullanmadan çini mürekkebi ile bir süre sadece Kerbela resimleri yapmıştır. Emir Zeid, eşinin acısını dindirmek için Naziler'in ilhakından kaçan Avusturyalı psikiyatrist Hans Hoff'u Bağdat'a davet etmiştir. Bağdat'a gelen doktor, Fahrelnisa'nın yatak odasındaki çalışmalarını görmüş ve resim yapmaya devam etmesinin kendisini içine düştüğü bunalımdan çıkartacağını söylemiştir. Buna rağmen Fahrelnisa, doktora artık resim yapmak istemediğini ve yalnızca odasında, yatağına uzanarak zaman geçirmek istediğini söylemiştir. Doktor Hoff, kendisine hava değişiminin iyi gelebileceğini tavsiye etmiş ve resim çalışmanın onu iyileştireceğini tekrar dile getirmiştir. Bu tavsiyeye uyarak Fahrelnisa Paris seyahatine çıkmış ve orada da muayene olmuştur. Paris'teki doktorların da fiziksel olarak bir rahatsızlığının olamadığını söylemeleri Prensesi rahatlatmamış ve bir süre Amerikan Hastanesinde yatmak istemiştir (Hanieh,2018, s.48-49). Belki de yaşadığı acı ve sıkıntıların birikimlerinin patlamasını yaşayan Fahrelnisa, hastane de bir süre yatmayı ve bu süreçte gördüğü çok farklı masalsı ülkeden ve kendisini depresyona sürükleyen şehirden uzaklaşmayı tercih etmiş olabilir.

Fahrelnisa, Temmuz 1939'da İstanbul'a iyileşerek ailesinin ve çocuklarının yanına dönmüştür. Emir Zeid de Bağdat'tan İstanbul'a gelerek eşine ve ailesine katılmıştır (Hanieh,2018, s.50).

3.5.Fahrelnisa'nın Budapeşte Günleri

1940 yazını İstanbul'da rengi uçuk bir şekilde hasta yatarak geçirmiş olan Fahrelnisa Zeid, Budapeşte'ye gitmeye karar vermiştir. Burada ciddi anlamda çalışmaya karar vermiş ve bir atölye açmayı düşünmüştür. Bir daire kiralayarak resim yapmaya başlamıştır. Hiç durmadan yaptığı resimler, şehir hayatını anlatan yağlıboya tablolardan oluşmuştur. Buzda kayak yapan çocuklar, kahvede oturan erkekler, kilise merdivenlerinde oturan insanları konu alan resimler yapmıştır. Savaş devam ederken çocuklarını ve eşini bırakıp yabancı bir ülkede tek başına yaşamaya gelmesinin üzüntüsü bir süre sonra ağır basmaya başlamıştır. Biraz zaman geçince hiçbir şey yapamaz duruma gelmiştir (Devrim,2010, s.180-181). Yaşadığı içsel sıkıntı baş edemeyeceği bir hal almıştır.

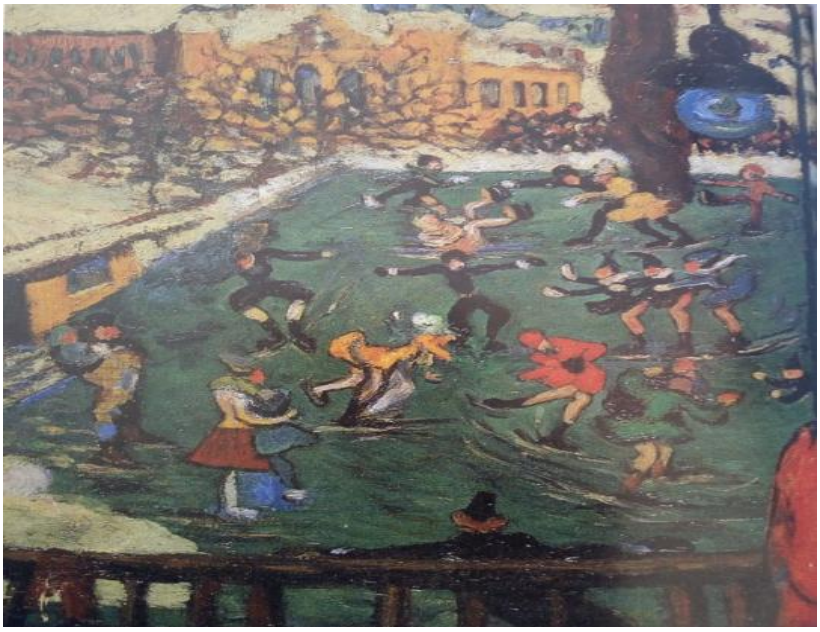

Görsel 26. 3.Mevki Yolcuları,1943

Budapeşte'deki Siesta Sanatoryumu'na yatmaya karar vermiştir. Bunalımının artması üzerine bir avuç uyku ilacı içmiş, başarısız intihar denemesinin ardından midesi yıkanmış ve doktorlar tarafından kurtarılmıştır. Doktorlar, Fahrelnisa'ya fiziksel olarak bir rahatsızlığının olmadığı söylemişlerdir. Doktorların tavsiyesi resim yapmaya devam etmesi yönünde olmuştur (Hanieh,2018, s.50). Resim yapmak ve üretmek hayatının her döneminde adeta onun ilacı olmuştur.

Budapeşte'de sanatoryumda yatarken Macar Doktor Fahrelnisa'nın eşi Emir Zeid'i aramış ve burada onun için yapabilecekleri bir şey olmadığını psikolojik

sorunlarını yaşarken ailesinin yanında olması gerektiğini söylemiştir. Fahrelnisa'ya da büyük bir fırtına atlattığını yakında her şeyin düzeleceğine dair telkinde bulunmuştur (Devrim,2010,s.181). Doktorunun söylediklerine inanan Fahrelnisa İstanbul'a dönmek için hazırlanmıştır.

Görsel 27. Budapeşte İstanbul Ekspresi,1943, yağlıboya

Budapeşte'de yaptığı 1943 tarihli resimleri 'İstanbul Ekspresi Serisi' adını verdiği çalışmalardan oluşmuştur. Yaptığı kent peyzajları sırasında dünya savaşı Balkanlara da sıçramış, içinde bulunduğu coğrafyayı da tehdit etmeye başlamıştır. Ayrıca burada resimlerde ressam Brueghel'in resimlerindeki hareketlilik ve yoğun figür topluluğu görülmektedir. Farklı olarak Fahrelnisa'nın çalışmalarındaki figürlerde ayrıntı daha az ve siyah konturlar baskındır (Giray,Artam Dergisi, 2017, S.43, s.63). Bu dönemden itibaren sanatçının eserlerinde siyah konturlar ön plana çıkarak vitray etkisi yaratmıştır.

İstanbul'a dönerken Budapeşte'de yapmış olduğu resimlerden on beş tanesi istasyonda kaybolmuştur. 1940 yılında İstanbul'a döndüğünde ailesinin yanına

gitmek yerine bir otele yerleşip çalınan eserlerinin bir kısmını yeniden çalışmak istemiştir (Hanieh,2018, s.50).

3.6.İstanbul'a Dönüş ve d Grubu

1941 yılında Büyükdere'deki köşke yerleşerek köşkün ahırlarını atölyeye dönüştürmüştür. Gazeteci ve çevirmen olan Fikret Adil, bir gün Fahrelnisa'yı ziyarete gelmiştir. Fahrelnisa'nın yaptığı resimleri görünce onu dönemin yazın ve resim dünyasında etkin olan sanatçı grubu olan d grubu ile tanışmasını istemiştir. Fahrelnisa bir süre sonra d Grubu ressamları ile sergiye katılması için davet almıştır. d Grubu 1933 yılında Zeki Faik İzer, Elif Naci, Abidin Dino, Nurullah Berk, Cemal Tollu ve Zühti Müridoğlu tarafından kurulmuştur. Fahrelnisa, d Grubu'nun 6 Mayıs 1944 yılındaki 11. Sergisine katılmıştır. Arkasından grubun 12.,14.,15. ve 16. sergilerine de katılmıştır (İstanbul Modern, Katalog 2006, s.18). Bu grubun içinde Fahrelnisa'nın her zaman tarz olarak farklı bir duruşu olmuştur. Grup üyeleri kübizmin teknik yanı üzerinde durmuş bu şekilde eserler üretmişlerdir.

d Grubu 1933-1950 yılları arasında faaliyet göstermiş bir topluluktur. Grubun kurucuları perspektif ve batılı tarzda sanat anlayışını kullanmışlardır. Üçüncü nesil ise 1920'li yılların ortasında fovizm ve dışavurumculuk akımlarından etkilenmiş olan kendine özgü sanatçılardan oluşmuştur. Manifestolarında çağdaş Avrupa akımlarından konstrüktivizm, kübizm ve dışavurumculuk akımlarını Türkiye'ye taşımak bu akımları Avrupalı sanatçıların değil de Türkiyeli sanatçıların özgün bakış açılarının önderliğinde 'sanatın yaşaması gerektiğini' savunmuşlardır. Grup, biçim ve tekniği önemli görmüş, konu ve içeriği önemsiz bulmuştur. d Grubu, sanatın "Devlet güdümünde" yapılmasını reddetmiştir. Fakat devletin mali desteğini alarak Anadolu resim turlarına katılmış, Güzel Sanatlar Akademisinde çalışmış, Anadolu folklorunun estetik anlayışına yönelmişlerdir. Zamanla grup, milli bir gruba dönüşmüştür. Fahrelnisa'nın apolitik duruşu ile diğer üyelerin politik görüşleri uyuşmamıştır (Hanieh,2018, s.56). d Grubunu sanat anlayışı fovizm, kübizm akımları ile Anadolu gelenekleri arasında gidip gelmiştir. Geleneksel el sanatlarının

renk ve desenlerinden beslenmiştir. Zeid'in çalışmaları bu sergilerdeki çalışmalardan ayrı bir yere sahip olmuştur. Daha çok renk konusunda yoğunlaşmış olduğu çalışmaları o dönemki yapıtlarında görülmüştür.

1957'de Edinburgh'da d Grubunun açtığı modern Türk sanatı sergisinin kataloğunda yazar Derek Patmore, grubun resimlerinden övgü ile bahsetmiştir. Türk ressamlarının kübist ve soyut resimlerindeki başarıyı geleneksel Türk motif ve biçimleri ile belli sınırlar içinde tutmayı amaçladıklarını Türk minyatür ve Osmanlı dönemimde önemli bir yere sahip hat sanatından esinlenmiş olduklarını yazmıştır. Türk ressamların, soyut resmin ortaya koyduğu sorunları başarı ile çözümlediklerini, Fahrelnisa Zeid'in geliştirdiği tekniği de adeta mücevherle işlenmiş vitray görünümü verdiğinden bahsetmiştir (Devrim, 2010, s.189). Tuvalinde oluşturduğu renk düzenlemelerini kestiği kontur çizgileriyle adeta başka bir boyuta taşımıştır.

Fahrelnisa Zeid, ilk kişisel sergisini 14-24 Nisan 1945'te oturduğu Nişantaşı'ndaki Ralli apartmanında açmıştır. Sergi yüz yetmiş resimden oluşmuştur (İstanbul Modern, Katalog 2006, s.77). Bu sergiyi açması konusunda Fikret Adil kendisini desteklemiştir. Evinin bütün eşyalarını boşaltıp depoya yollayan Fahrelnisa sergiye olan ilgiden çok memnun kalmış ve resim çalışmalarına devam etmeye karar vermiştir (Devrim,2010,s.203-204). Çünkü sergiye gelen ziyaretçiler çalışmalarından övgü ile bahsetmiş, yeni bir sergi için kendisine cesaret vermişlerdir.

Harp yıllarını İstanbul'da geçiren Fahrelnisa Zeid, Ralli Apartmanı'ndaki evini yalnız avizeler kalacak şekilde boşalttırmıştır. O dönem çizdiği empresyonist resimlerden oluşan yüz yetmiş çalışması ile sergi açmıştır. Hatta o dönemde Gaz Şirketinde memurluk yapan ve daha sonra Türk edebiyatına önemli eserler kazandıran Yaşar Kemal, sayaç okumak için geldiği bu evde sergiyi görmüş ve izlemek istemiştir. Fahrelnisa'da Yaşar Kemal'in koluna girerek sergiyi bizzat gezdirmiştir. Sergiye olan ilgiden oldukça memnun kalan sanatçı o dönem Matisse'in çalışmalarını takip etmektedir (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivindeki video kaydı).

1943 yılına ait "Üç Yaşama Biçimi (Harp)" adlı tablosu Fahrelnisa için çok ayrı bir yeri olan ve hayran olduğu resmi olmuştur. Bu çalışma ile gurur duymuştur. Hatta sergide resmi izleyenlerin eskizini bile yapmıştır. Resimde, yaşamı ve ölümü anlatmıştır. Mermer mezar taşları, Selvi ağaçları ile Türk Müslüman mezarlığı manzarası vardır. Yeni kazılan mezar ve bir kafile yer alır. Resmin tam ortasında siyahlar giymiş ve dans eden dansçılar vardır. Onların hemen altında piknik yapan bir grup insan vardır. Resmin sağ tarafında hayat ağacına benzeyen yalnız duran ışıl ışıl bir ağaç yer alır. Resim iki tür ölümü anlatıyor olabilir. Avrupa'nın üzerine yağan bombalarla ölenleri ve sol taraftaki gibi huzur içinde ölenlerin payesine eremeyip yeşilliğin huzurundan bihaber ölecek olanları. Bu resimde Pieter Brughel'in tablolarındaki yaşam ve Hieronymous Bosch tablolarındaki kâbus, resme hâkimdir (Hanieh,2018, s.73). Resim, garip bir şekilde izleyiciyi kendisine çekmektedir.

Görsel 28. Üç Yaşama Biçimi (Harp),1943, Yağlıboya

1940'lı yıllarda yapıtlarında fovist ve dışavurumcu etkilerden özellikle de Matiss'in İslâm kaligrafisi, yaşantısı, günlük hayattan nesneler ve bunu mekân içinde kullanımı Fahrelnisa'nın çalışmalarındaki etki ile benzerlik kurulabilir. Yoğun boya kullanımı ve ayrıntıya önem vermesi, renkçiliği, minyatür gibi işlemesi ve duyarlı gözlem gücü çalışmalarının önemini artırmıştır (İstanbul Modern, Katalog 2006,

s.23). Bir bakıma yaşadığı dönemdeki olaylara dışarıdan bakan bir gözün diğer insanlara nasıl bir dünyada yaşadıklarını hatırlatmak ister gibidir. Üzerinde çok konuşulup tartışmalar yapılacak bir çalışmadır. Sanatçı, yaklaşan Dünya Savaşı'nın ayak seslerini duymuş gibidir. Dirimart Sanat Galerisinde 2018 yılında sergilenen bu resim, izleyicide merak duygusu oluşturan resimlerinden biridir.

Görsel 29. Sergideki 'Üç Yaşama Biçimi (Harp) 'tablosuna bakan izleyicilerin eskizi, 1945

İlk serginin yarattığı büyük coşku ile Fahrelnisa, ikinci kişisel sergisini Ralli Apartmanı'nda 11-31 Mayıs 1946'da açmıştır (İstanbul Modern, Katalog 2006, s.78). Sergiye ilgi yine yoğun olmuştur. Sergi, basında da yer almıştır.

3.7.Fahrelnisa'nın Sanat Anlayışı

Sanatta ruhani yönün fiziksel ve teknik yönünden daha ağır basması gerektiğini bu yönün daha önemli olduğunu savunan Fahrelnisa günlüğünde sanatı şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Sanatın metafizik anlamı… sanatın ne olduğu…duyguyla belirlenir… en temel duygu' temel etki alanı duyarlılıktır. Yüce sanat […] varlığın parlayan yansımasıdır… güzelin bir gizemi vardır, çünkü ulaşılması ve açıklanması zordur […] Güzel, kaba bir yaklaşımla çizgilerin becerikli bir insan elinin ustalıkla yansıttığı*

uyumlu bir bütüne indirgenemez…[Güzel] maddeye, hareketsiz nesneye eklenen bir şeydir.'' Güzellik sonsuzluğun mührünü taşır…Sanat insanlığı kutsal bir haz ile doldurur bu yüzden gerçek olmayan bir anlamı olan fiziksel bir eylem olamaz […] büyük sanatçıların eserlerinde dolaylı olarak dünyevi olmayan bir şey bulunur. Sanatçı dini bir duygu, felsefi boyutlar, genel bir yaşam kavrayışı, bir sanat… nesnesi sergilemelidir. İnsan bedeni buna kurban edilir! O artık bir düşünceye tabidir'' (Hanieh,2018, s.57-58).

Resim yaparken öznelliğinin yok olduğunu, insanın kişiliğinin ötesine geçtiğini ve resim yapmanın trans halinde yapılan bir eylem olduğundan bahseden Fahrelnisa, bu durumu şöyle açıklamıştır:

"Genellikle ne resmi yaptığımı ancak resim bitince anlarım. Bazen, resimlerimden birinin bana ne kadar yabancı olduğunu ne kadar çok ne kadar çeşitli olduklarını gördüğümde şok geçiriyorum. Yurtdışında uzun bir seyahatten sonra atölyeme döndüğümde bazen ne zaman tamamladığımı hatırlamadığım resimle karşılaşıyor, kendi kendime bu kadar resmi nasıl yapmış olabileceğimi soruyorum… Resimler yoktan var oluyor; Bense sadece devam edemeyecek kadar yorgun olduğumda ya da çalışmam bölündüğünde resim yapmaya ara veriyorum'' (Hanieh,2018, s.68-69).

Dünyada da feminist kadın sanatçıların ortaya çıkıp kasırgalar estirdiği dönemde o, kendisinin feminist ressam olarak tanıtılmasını istememiştir. Bir röportajında şöyle demiştir:

''yaşmağını fırlatıp atmış… ve kalbini… kendi neslinde özgürleşmiş siyasetçi, hekim vb. olmuş birçok hemcinsi gibi, kendini bu ülkenin ilk kadın ressamı olmaya adamış… öncü asil, feodal bir kadın olarak görmediğini söylemiş:' Hiçbir zaman militan bir feminist olmadım ve

resimlerimin bu inancı ifade eden çalışmalar olarak görülmesinden nefret ederim " (Hanieh,2018, s.56).

Renk konusunda da Fahrelnisa Zeid'in hassas olduğu düşünülebilir. Çalışmalarında renk ön planda olmuştur. Aktarmak istediği duyguyu renk aracılığı ile yapmıştır. Çünkü belli dönemlerde yaptığı çalışmalar, biçimden ziyade rengin baskın olduğu resimlerdir. Bunlara örnek olarak limon sarılarının, kadminyum kırmızılarının, kobalt mavilerinin ve yeşillerin iç içe geçtiği Ischia Adası'nda yaptığı resimler verilebilir. Mavinin hissettirdiği dinginlik, yeşilin verdiği huzur, sarının hissettirdiği melankoli, kırmızının yaydığı bolluk ve mutluluk enerjisi bu dönem çalışmalarında gözlemlenebilir. Ayrıca bu durum derin bir renk algısının ve bilgisinin olduğunu düşündürür çünkü seçimleri bilinçlidir. "Sualtı Dünyası", "Puncta Imperator" resimleri bu görüşe örnek verilebilir. Yaşadıkları trajediden sonra resim yapmaya ara veren Fahrelnisa adada tekrar resim yapmaya başlamıştır. Burada denizle ve güneşle iç içe yaşamak Fahrelnisa'ya iyi gelmiş olmalı ki tuvaline bol bol mavi ve yeşil rengi almıştır. Onun resimlerinde renkleri tekrar görmek hayata yeniden başladığına şahit olmak gibidir.

Görsel 30.Sualtı Dünyası,1962

Görsel 31.Punta Imperator,1963

1912'de yazılan Vasili Kandinsky'nin "Sanatta Ruhsallık Üzerine" adlı kitabını okuduktan sonra (daha sonraki yıllarda öğrencilerine de okumalarını tavsiye

eder) lirik tarzda nesnel dünyadan uzaklaşıp, "içsel ihtiyacına" bağlı resimler yapmak istemesini destekler gibidir. Kandinsky:

> "*Yalnızca gerçek sanatçılara değer veririm. Onlar, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde, içsel yaşamlarını tümüyle özgün bir biçimde ifade eder, yalnızca bu amaca ulaşmak için çalışırlar''* (Kandinsky ,2015, s.8).

Bu cümlelerden sonra Fahrelnisa'nın sanat ve sanatçı üzerine görüşlerinin Kandinsky 'nin görüşleri ile örtüştüğü görülmektedir. Ressam aynı kitapta renkler üzerinde fazlaca durmuş, resmin hizmetinde olan renk ve form üzerinde uzunca açıklamalarda bulunmuştur (Kandinsky,2015,s.55-58).

Ayrıca Fahrelnisa Zeid'in sanatında İslam, Roma, Bizans, Hristiyan sanatı ve kültürünün etkileri görülür. Bizans yapıtlarının yoğun olduğu İstanbul'da yaşaması ve Fransız okulunda okurken Hristiyan ritüellerine katılması, farklı ülkelerde farklı kültürlerle tanışması sanatının şekillenip beslenmesine katkı sağlamıştır.

3.8.Londra, New York ve Dünyaya Açılma

İkinci Dünya savaşının sona ermesi ile Irak Krallığı, İngiltere'de büyükelçilik açmış ve Emir Zeid, Londra ilk büyükelçisi olmuştur. 1946 yılının mart ayında Zeid ailesi Londra'ya yerleşmiştir. Fahrelnisa 1964 yılına kadar Türkiye'ye dönmemiş ve burada dünya sanatçısı olarak tanınmıştır (İstanbul Modern,Katalog,2006,s.25). 1948'de Londra'da açtığı ilk kişisel sergiye Kraliçe Elizabeth ziyaret etmiştir. Sergi ile ilgili yapılan yorumlar olumlu olmuştur. Sanatçının renk kullanımı ve tablolarındaki güçlü duygusallıktan bahsedilmiştir (Hanieh,2018, s.94). Bu serginin başarısı Londra'da başka sergilerin devamını getirmiştir.

1950'de New York Hugo Sanat Galerisi'nde Londra'da sergilediği soyut, kaleydoskopik, geometrik yedi resmi ve boyanmış çakıl taşlarından oluşan

çalışmalarını sergilemiştir. Bu Çalışmaları arasında "Âdem ile Havva," "Stratosfer", "Doğumdan Önce İnsan", "Adam- Ayın Seyahati" çalışmaları vardır. Bu aşırı geometrik ve titiz çalışmaların çoğu kaybolmuştur (Hanieh,2018, s.97).

1952 yılında oğlu Nejat Devrim'in de katıldığı Nouvelle Ecole de Paris sergisinde yer almıştır. Buradaki çalışmaları geometrik soyutlamadan uzak, lirik soyutlamalardır (İstanbul Modern,Katalog 2006, s.87). Hep arayış içinde olan sanatçı, bu değişimle dünya sanatının gelişim çizgisinde yer almayı hedeflemiş olabilir.

1954'yılında Londra'da Institute of Contemporary Arts'ta (ICA) çok başarılı bir sergi açmıştır. Bu modern ve çağdaş sanatı destekleyen galeride Picasso, Oskar Kokoscha, Max Ernst, Francis Bacon, Georges Braqeu gibi ünlü sanatçılarının çalışmalarının sergilenmiştir. Ayrıca Fahrelnisa burada kişisel sergi açan ilk kadın sanatçı olmuştur (Hanieh,2018, s.120). Bu sergileri önemli sanat galerilerinde neredeyse her yıl açtığı pek çok sergi izlemiştir.

1956-1957 yıllarında tuvali spatula ile kazıma tekniğini kullanmaya başlamış, devam eden üç dört yılda bütün çalışmalarında bu tekniği uygulamıştır (Hanieh,2018, s.195). Sanatçının fırça kullanımını geride bırakıp spatula ile kazıma tekniği yeni arayışlar içinde olduğunun bir göstergesi olabilir. Yeni keşfettiği bu tekniği Temmuz 1958'de yaşadığı acı olaydan hemen sonra çizdiği, 1958 tarihli resimleri olan "*Trajediden Sonra", "Arayış", "Melek Ayağı", "Siyahla Parlatılmış, Yangın"* çalışmalarında görülmektedir. Bu eserler adeta sanatçının içindeki öfkenin, yaşadığı tarifsiz kederin belki de çaresizliğinin tezahürü niteliğindedir.

Görsel 32. Trajediden Sonra,1958, yağlıboya

3.9.Zorlu Yıllar 1958-1961

14 Temmuz 1958 Irak'ta askerî darbe olmuştur. Kraliyet sarayında ihtilalci saldırıda yirmi üç yaşındaki Kral II. Faysal, akrabaları ve sarayda çalışanlar saray bahçesine dizilip öldürülmüşlerdir. Yapılan kıyımların ardından birkaç saat sonra ihtilâlin liderlerinden Albay Abdül Selim Arif, yeni Irak Cumhuriyeti'ni ilan ederek Haşemi monarşisini sona erdirmiştir (Hanieh,2018,s.190). Emir Zeid, bütün ailesini acı bir şekilde kaybetmiş derin bir yasın içine girmiştir.

Fahrelnisa ve eşi 1958 yazında İtalya'da Ischia Adasında uzun yıllar boyunca yazı geçirebilecekleri bir ev almışlardır. Emir Zeid de o yaz Fahrelnisa'nın ısrarıyla adada kalmıştır ve ölümden kurtulmuştur. Siyasi görevini de yitiren Emir Zeid, Irak Cumhuriyeti'nin Roma Büyükelçisinin uyarısı ile Londra'ya dönüp elçilikteki özel eşyalarını almıştır. (Hanieh,2018, s.190). Emir Zeid, Fahrelnisa'nın atölyesine gidip elinden geldiğince boya, fırça, kâğıt, bitmiş ya da yarım kalmış tuvallerini de toplamıştır (Devrim,2010,s.261). Bu vahşet Fahrelnisa'yı da çok etkilemiştir. Uzun süre kendisini toplayamamış hatta resim yapmama kararı bile almıştır.

Yaşadığı büyük dram karşısında resim yapmaktan özellikle parlak kırmızı, altın ve mavi tonlar kullanmaktan utandığını bunların yerine siyah tonları tercih ettiğinden bahsetmiştir. Fahrelnisa'nın az ve koyu renkleri kullanarak çizmiş olduğu, "*Trajik Sis", "Kurşun", "Siyahla Parlatılmış", "Melek Ayağı", "Londra", "Bizans Sisi", "Bizans Güneşi", "Bizans Kırmızısı" ve "Mor Sis"* bu dönem resimleridir (Hanieh,2018, s.194-195).

Görsel 33. Melek Ayağı,1858, yağlıboya

Görsel 34. Siyahla Parlatılmış,1958, yağlıboya

Şirin Devrim, annesinin ilk kez elli yedi yaşında mutfağa girip yemek yaptığından bahsetmiştir. Çünkü artık yitirdikleri makam ve servet sonucunda sıradan bir hayat yaşamaya başlamışlardır. Fakat Fahrelnisa, bu durumdan hiç rahatsız olmamıştır. Devrim, annesinin yemek yaparken bile sanatçı kişiliğinden ödün vermeden kemiklerle dahi eserler ortaya çıkarabildiğini söylemiştir. Hatta annesinin Ischia'da deniz kenarından toplayıp üzerlerine nü bir resim yaptığı taşlardan bir tanesini ünlü ressam Matisse'e hediye ettiğini ressamında bunu çok beğendiğini anlatmıştır. Ünlü ressam, bunun üzerine yardımcılarından Fahrelnisa'ya kendi boyadığı renk renk eşarplardan getirmelerini ve istemiş, Fahrelnisa'nın bir tanesini seçmesini söylemiştir. Fahrelnisa'da Matisse mavisi bir eşarp beğenmiştir (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivindeki video kaydı). Kızına göre hoşuna giden her şey taş, kemik dahi olsa annesinin elinde bir esere dönüşebilmektedir.

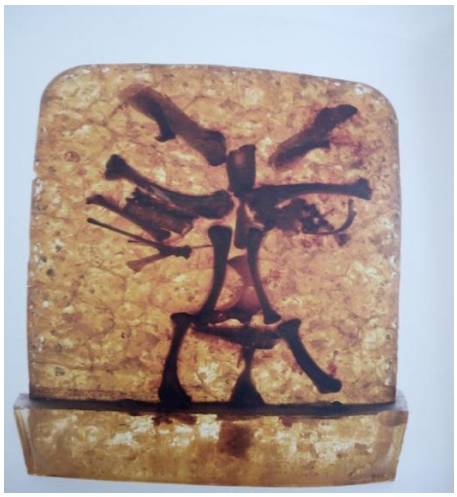
1958 Noel'in de ilk kez hindi pişiren Fahrelnisa hindinin kemiklerini ayırmış ve daha sonra pişirdiği kümes hayvanlarının kemiklerini de biriktirmiştir. Bu kemikleri yıkamış, cilalamış, çini mürekkebiyle boyamış ve daha önce kumsalda topladığı taşlar gibi bunları da çalışmalarına eklemiştir. Bu çalışmalar 1960'lı yılların sonuna doğru özgün sanat pratiğinin kökenini oluşturmuştur (Hanieh,2018, s.192). Şirin Devrim, annesinin hindi, tavuk kemiklerinden yaptığı bu soyut sanat çalışmalarına "paleochrystalos"adını verdiğinden bahsetmiştir. Fahrelnisa bu kemikleri plastiğe batırarak siyah çini mürekkebi ile boyamış ve daha sonra sergileyeceği heykellerini oluşturmuştur. Bu heykellerden bir tanesini de dönemin Fransız Kültür Bakanı'na hediye etmiştir. Bakan Mösyö Malraux: *"İşte sanat budur*" diyerek heykeli çok beğendiğini ve tahta bir ağacın üzerine yerleştirerek çalışma masasında sergilemiştir (Devrim,2010, s.273).

Görsel 35. 1960'lar, isimsiz, tavuk kemiği üzerine yağlıboya

Görsel 36.1950'ler, isimsiz, taş üzerine yağlı boya

Görsel 37.1960'lar, tavuk kemiği üstüne yağlıboya

Görsel 38. kemikli kompozisyon, karışık teknik

1961'de Irak'taki askeri darbeden sonra ilk sergisini on sekiz yağlıboya ve birkaç taş çalışması ile açmıştır. Pek çok sergisinde olduğu gibi sergi kataloğunun metnini Charles Estienne: *"lirik soyutlamanın özgün temsilcilerinden biri"* olduğunu yazmıştır. (Hanieh,2018,s.193).Sanatçı, lirik soyutlamayla rengi ön planda tutmuştur.

1964'te kızı Şirin Devrim'in önderliğinde Türkiye'de iki büyük retrospektif sergi düzenlenmiştir. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi ve Ankara Hitit Anadolu Medeniyetleri Müzesinde açılan sergileri yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır. Devasa boyuttaki *"Cehennemim"* ve "*Geçicilik"* tabloları kurulan iskelelerin üzerinde sergilenmiştir. 1951-1964 yılları arasında yaptığı çalışmaları arasında yağlıboya, guaş, taşbaskı olmak üzere doksan çalışması sergilenmiştir (Hanieh,2018, s.207). Türk basını da bu sergilerden övgü ile bahsetmiştir. Çalışmalarındaki ışık, renk ve biçimin bütünleyici kompozisyonu adeta sanatçının ruhsal hayatına yapılmış gizemli yolculuğa çıkmak gibidir. Sanatçının hayatının kırılma noktaları bilindiğinde bu yolculuk güzel karşılaşmalara sebep olur.

Ankara'da Hitit Müzesindeki retrospektif sergisine ilginin yoğunluğundan dolayı Şirin Devrim'e göre annesinin en iyi sergisi olmuştur. Türkiye'de coşkuyla karşılanmış Türk hükümeti ilk kez bütün Hitit müzesini tek bir sanatçıya açmıştır (Devrim,2010, s.272-273). Sanatçı için de bu sergi çok özeldir. Çünkü her yaştan insan, köylü, işçi, öğrenci sergiyi görmeye gelmiştir. Bu kadar geniş bir kesimi aynı alanda buluşturabilmeyi başaran sergi, Türk resim sanatının ileri gelen ressamları tarafından da güzel yorumlar almıştır. Sergideki eserlerin izleyiciye ve Anadolu şairlerine esin olan bir ruha sahip, mistik bir hava verdiğinden bahsedilmiştir.

1969'da Paleokrystalos çalışmalarını ilk kez Paris'te sergilemiştir. Boyanmış kemikleri kalıplara doldurup büyüklü küçüklü heykeller yapmış ve projektörle ışıklandırarak tavana ya da duvarlara asmıştır. Bu sergi oryantalist benzetmelerden uzak, sanatsal yaratıcılığının üstünde, coşkun bir hayal gücü ile hazırlanmıştır (Hanieh,2018,s.213-215). Bu yüksek hayal gücünün ürünü olan eserler tarih öncesinden gelen sembol ve işaretler gibidir. Sanatçı, kullandığı kemik ve reçine ile

ışığın geçirgenliğini bilinçli olarak kullanmıştır. Bu birleşim ile kendi hayatının kırılma anlarını saydam bir şekilde hayranları ile paylaşmak istemiş gibidir. İzleyicisiyle girdiği bu ruhsal etkileşim, sanatçının acı tatlı anılarını gün yüzüne çıkarmıştır.

Görsel 39.1967, Reçine, kemik, metal. Sağdaki çalışma: İşaretler ve semboller Soldaki çalışma: isimsiz

3.10.1970 ve Sonrası

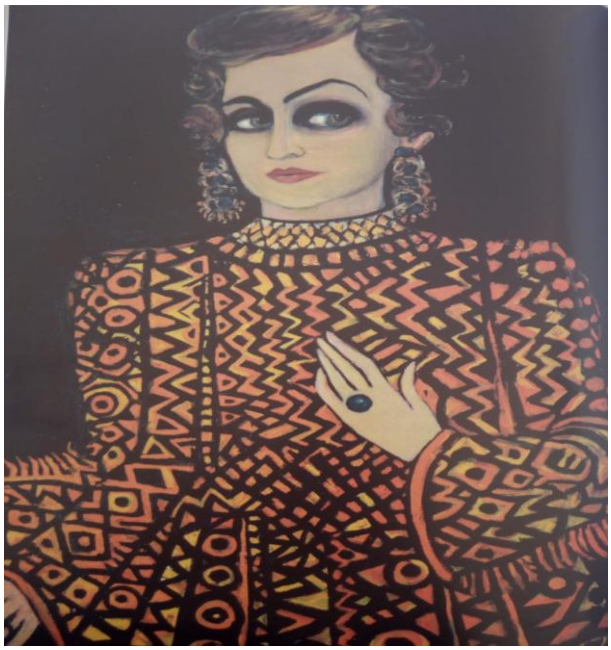
Fahrelnisa, Emir Zeid'in ölümü ile atölyesine kapanarak soyut resim yerine portre resimleri yapmak, insanların ruhlarını stilize ettiği kocaman gözlerle yansıtmak istemiştir. Bu isteğini: *"insanların sıcaklığına ihtiyacım var"* diyerek ifade etmiştir. (Devrim,2010, s.279). Yeniden portre çalışmalarına dönmesi bir nevi sanatçının başladığı noktaya dönmesi gibidir. Fakat, 1915'te büyükannesinin, 1926'ta Füreya'nın portelerinde ki gerçeklikten uzaklaşmıştır. Emek verilen onlarca çalışmanın sonunda elbette Fahrelnisa Zeid'e sanatsal ve kültürel birikim olarak kazandırdığı pek çok kazançla yeni portrelerini oluşturmuştur. Ustalıkla deforme ettiği portrelerin gözlerinde sevgi ve yakınlık arar gibidir.

1970 sonrasında portre resimleri dönemi başlamıştır. Portre çizmek sevdiklerine sarılmak gibidir. Bu durum kendisine, çizdiği kişilerin de güvende olduğunu hissettirmiştir. Portrelerinde kaygılarını ve yaşadığı yıkımları olağandan fazla büyütülmüş gözler çizerek fovist renklerle vurgulamıştır. Eşinin ölümü, ona yalnızlığını ve sığınma ihtiyacını hatırlatmıştır. Oğlunun görev yaptığı Ürdün'e gitmiş ölümüne kadar burada sanat hayatını devam ettirmiştir. Bildiklerini, hayatı boyunca edindiği tecrübelerini derslerinde öğrencileriyle paylaşmış ve kültürel etkinliklere katılarak hayata devam etmiştir (Giray, Artam Dergisi, 2017, S.43, s.68). Fahrelnisa ölene kadar resim çalışmalarına ve arayışlarına devam etmiştir.

1972 yılında Paris'te Katia Granoff Galerisinde *"Portreler"* adlı sergisini açmıştır. Bu sergi Fahrelnisa'nın son kişisel sergisi olmuştur. Sergideki portreleri kendi ailesinden kişiler, sanat dünyasından arkadaşları ve Granoff ailesi üyeleri oluşturmuştur. Sergiye ilgi yoğun olmuştur. Kimi eleştirmenlere göre sergi sanatçının geleceğe dönük olmasından ziyade hayata düşülen kayıt mahiyetinde olduğu yönünde olmuştur. Bu sergi, kendisinin uzun sanat hayatına saygı gösterisi niteliği taşımaktadır (Hanieh,2018, s.237). Hayatının sonuna kadar yaptığı çalışmalarında sanatında tekrara çok fazla düşmediğini kendisinin hep arayış içinde olup yeni şeyler deneyimlemeyi tercih ettiğini eserlerinde gözlemlemekteyiz.

Görsel 40'daki kendi portresinde ilerlemiş yaşına rağmen geç bir Fahrelnisa görülmektedir. 210 x116 cm olan anıtsal portresini geçmişine duyduğu özlemle daha genç çizmiş olabilir. 18 Eylül - 4 Kasım 2018 yılında Dirimat Sanat Galerisinde özel koleksiyonlardan oluşan "Tutkuya Övgü" Fahrelnisa Zeid sergisinde görevli olan sergi asistanı Yeliz Varol tarafından aktarılan:

"Resmi çizerken sanatçının farkında olmadan ellerinin Fars, elbisesinin Bizans, yüzünün Giritli, gözlerinin de oryantel izler taşıdığını belirtmiştir".

Görsel 40.Geçmişten Biri (Otoportre), 1980, yağlıboya

1981'de on iki öğrencisinin ve kendi çalışmalarından oluşan karma bir sergi açmıştır. Bu serginin daha önce benzeri yapılmamıştır. Ürdün sanat dünyasında bu sergi çok ses getirmiştir (Hanieh,2018, s.256). Fahrelnisa Zeid, Türk bir ressam olmasının yansıra dünya sanatına yenilikler getiren ve canlı renkler kazandırmış bir dünya sanatçısı olmuştur. Onun başarıları Türk ve dünya sanatına katkı niteliği taşımaktadır.

Fahrelnisa'nın, Amman'da 1981 ve 1983 yılındaki sergilerinin açılışını Kral Hüseyin yapmıştır. Fahrelnisa'ya da sanata olan katılarından dolayı "Ürdün Yıldızı" nişanı layık görülmüştür. Fransız Hükümeti 1985'te, Fransız kültürel mirasını zenginleştirdiği için devletin verdiği en üst unvan olan 'Commandeour de I'Ordre des Arts des Letturs' ünvanı (en üstün 'sanat ve edebiyat nişanı, unvanı) verilmiştir (Hanieh,2018, s.267).

1982'de sanatçı kendi girişimleri ile Fahrelnisa Zeid Kraliyet Güzel Sanatlar Enstitüsü adı altında kendi evinde ücret almadan öğrencilerine ders vermeye başlamıştır. Bu dönemde Ürdün'de sanat okulu ya da sanat adına ders veren herhangi

bir kurum, kişi yoktur. Öğrencilerinden Suha Sohuman, derslerinde Fahrelnisa'nın üç ilkeyi onlara benimsetmeye çalıştığını söylemiştir. Bu ilkeler: doğayı kopya etmeden resme bir beceri olarak yaklaşıp ustalaşmak, ikinci olarak, bildiklerinizi unutun ancak bilmedikleriniz sizin gerçekte olduğunuzdur son olarak da elinizi çok hızlı bir hale getirin sürekli çizin ne iseniz onu üretme gayreti içinde olun tavsiyelerinde bulunmuştur. Öğrencilerinden portre ya da soyut resim yapmalarını istemiştir. Onlara hacmi, kompozisyonu ve perspektifi öğretmeye çalışmıştır. İçgüdülerini serbest bırakıp, hayal güçlerini soyutu elde etmek için maddi biçimlerin ötesini görmeye çalışmalarını salık vermiştir (Hanieh,2018, s.254-255). Bir anlamda öğrencilerinin etraflarında ki her şeye ayrı bir gözle bakmaları gerektiğini öğretmeye çalışmıştır.

1986 yılında Varuni Pieris- Hunt adında İngiliz heykeltıraş ve ressamdan vitray dersi almak istemiştir. Bu ressam, iki haftalığına Fahrelnisa ve öğrencilerine ders vermeye Amman'a gelmiştir. Mat cama aktarılan resimler asit, reçine ve ısı ile kaynaştırılıp aralarına eritilmiş siyah kurşun dökülerek yapılmıştır. Renk ve ışık ile yapılan bu resimler Fahrelnisa'yı çok heyecanlandırmıştır (Hanieh,2018,s.257). Yeni öğrendiği bu ışıklı ve çok renkli teknikle 1940'lı ve 1960'lı yıllarda yaptığı portrelere atıfta bulunmuş gibidir.

5 Eylül 1991'de doksanıncı yaş gününe günler kala Amman'da vefat etmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin, ressamın cenazesini devlet töreni ile yaptırmıştır. Mezarı, Kraliyet Mezarlığında eşi Emir Zeid'in yanındadır (Devrim, 2010, s.300).

Yıllarca tutkuyla çalışmış, sanat anlayışını ve eserlerini yüceltmek için belirlediği hedeflerinin yolunda yoğun bir çalışma ile kendini sanat tarihine kanıtlamış usta bir sanatçı olmuştur. Ayrıca sanat, onun için bir terapi yöntemi olmuş ömrünün sonuna kadar üretmiş, kendini yenilemek için hep bir arayış içinde çalışmıştır.

Ölümünden 26 yıl sonra Londra'da Tate Modern'in yeni binasında 13 Haziran 2017- 8 Ekim 2017'de Fahrelnisa retrospektif sergisi düzenlenmiştir. Sergi,

“Uluslararası kadın sanatçı Fahrelnisa Zeid’in kaleidoskopik tablolarıyla büyülendik” açıklamasıyla tanıtılmıştır.

Aynı sergi Tate Modern’den sonra Berlin’e daha sonra da Beyrut’ta taşınmıştır. Berlin’de Deutsche Bank Kunsthalle’ de 19 Ekim 2017- 25 Mart 2018 tarihleri arasında sergilenmiştir.

Beyrut’ta ise Sursock Müzesinde, 27 Nisan 2018- 1 Ekim 2018 tarihleri arasında izleyici ile buluşmuştur (Giray,Artam Dergisi, 2017, S.43, s.68-69).

En son sergisi ise İstanbul Dolapdere’de Dirimart Sanat Galerisi’nde özel koleksiyonlardan oluşan yirmi bir çalışması ile Fahrelnisa Zeid “Tutkuya Övgü” adı ile 18 Eylül-04 Kasım 2018 tarihlerinde seyirciye açılmıştır.

4.ALİYE BERGER

Ablası Fahrelnisa gibi babasının açılmasına katkıda bulunduğu Büyükada' da ki ilkokulda okuduktan sonra 1912 yılında Nortre Dame Sion Fransız okulunda okumuştur. Burada Fransızca öğrenmeye başlamıştır. Anılarında bu okulla ilgili olarak her gün İsa'nın kanlı bedenini gördüğünü, yemeğe otururken ve kalkarken dua ettiklerini bunlardan çok sıkılıp Büyükada'da ki evlerinin bahçesinde çiçek kokularını içinde olmayı düşlediğini söylemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkıp okulun kapanması ise Aliye Berger için kurtuluş olmuştur (Noyan,2002,s.6).

Aliye Berger, on yedi yaşına geldiğinde Fransız Büyükelçiliği'nde açılan lise bitirme sınavına girerek lise diplomasını almış ve öğrenimini tamamlamıştır. Voltaire, Strindberg, İbsen, Dostoyevski okumaya başlamıştır. Okudukça notlar tutmuş, yazı yazmak onda bir coşkuya dönüşmüştür adeta. Yazı yazmak onun için kişiliğini yansıtan, sözcüklerin kendisini cesaretlendirdiği bir eylem olmuştur. Kendisini var edecek olan şeyin yazmak olduğunu düşünmüştür. Aynı zamanda çizgi, biçim ve renk de ilgisini çekmiş fakat tüpten çıkan boya daha önce hiç kullanılmamış bir anlatım aracı olmuş ve Aliye'yi korkutmuştur (Koç,2004, s.65). Şakir Paşa ailesinin diğer fertleri gibi Aliye Berger de yetiştiği ortamdan yani babası Şakir Paşa, ablası Fahrelnisa Zeid ve ağabeyi Cevat Şakir'den okuyup yazma konusunda etkilenmiştir. Yaşadığı bu ortamı Ferid Edgü'nün kendisi ile yaptığı konuşmada "Yaşamı/ Sanatı/Yapıtları" kitabında edebiyatın, resmin ve müziğin günlük hayatlarının bir parçası olduğunu ve kendisinin de böylesi bir ortamda hayata gözlerini açtığını söylemiştir.

4.1.Carl Berger'in Hayatına Girmesi

Aliye Berger, ilk kez Carl Berger'i yeğeni Füreya'ya keman dersi vermek için köşke geldiğinde tanımıştır. Macar asıllı müzisyenden etkilenmiş ve kendisi de ondan müzik dersi almak istemiştir (Koç,2004, s.75).

Carl Berger Boronai, 1924'te ülkesi Macaristan'da halk ayaklanmasına katılmış bu ayaklanma bastırılınca Türkiye'ye sığınmış, hayatını müzik dersleri vererek idame ettirmeye çalışmıştır. Yaşadığı dönemde ünlü bir pedagog ve keman virtüözüdür. Aynı zamanda sarayda Abdülmecid Efendi'nin de saray hocası olmuştur. Aliye Berger ile yirmi üç yıl süren ilişkilerinin ardından 1947 yılında evlenmişlerdir (Noyan,2002,s.8). Aliye Berger'e Carl Berger'i tanımak çok şey katmıştır. Onunla sanatı tanımış ve kısa fakat mutlu bir evlilikleri olmuştur. Carl Berger'in rahatsızlanıp kalp krizi sonucu ölmesi ile evlilikleri yalnızca altı ay sürmüştür.

Carl Berger'in ölüm haberinden sonra Aliye Berger, ona eşlik etmek istediğini her şeyin eşiyle birlikte anlamını yitirdiğini, tüm güzelliklerin yok olduğunu bundan sonra onsuz yaşamanın bitkisel bir hayata benzediğini belirtmiştir. Yok olmayı denediğini fakat bunu gerçekleştiremeyip yakınları tarafından engellendiğini ve bunu iyi ki yaptıklarını söylemiştir. Bundan sonra yeteneği ve gücü sayesinde eşinin varlığını hep yanında, kafasında, içinde, yanı başında hissettiğini belirtmiştir. Berger'i hiç yitirmediğini ve kendisine hep ışık tutup yol gösterici olduğunu söylemiştir (Edgü,1980, s.9-10). Eşinin sanata olan tutkusu, güzellikleri görmeye çalışan hayat felsefesi Aliye Berger'i de sanatçı olarak ruhunun derinliklerindekileri ifade etmeye sevk etmiş, bu şekilde hayata tutunmasına sebep olmuştur. Aşk, onun için yeniden var olmak olmuştur. Estetik bir anlayışla yaratma, ince güzellikleri kazıyıp ortaya çıkarmak Aliye Berger için bir sanata dönüşmüştür.

Emel Koç, kitabında Aliye Berger'in taşkın, duygularına hükmedemeyen, birden parlayan ve isyan eden biri olduğunu fakat Carl Berger'in hayatına girdikten sonra iyiye güzele doğru yönelmiş uysal bir insana dönüştüğünü söylemiştir. Dünyayı Beethoven ve Bach ile yeniden keşfettiğini ve edebiyatın, resmin, şiirin, sevginin kapılarını açan bir aşk yaşadığını belirtmiştir (Koç,2004, s.76-77). Aliye Berger, aşkını yaşatmak için yaşamayı seçmiş gibidir adeta.

Nermidil Erner Binnark kitabında, Aliye teyzesi için her zaman sürprizlerle dolu bir insan olduğunu ne zaman ne yapacağı kestirilmeyen fikren özgür, kimsenin kendi hakkında düşüncelerini dikkate almayan bir felsefesinin olduğunu, canı istediği gibi yaşadığını söylemiştir (Binnark,2009, s.95).

Şirin Devrim'e göre, teyzesi Aliye Berger, çılgın biridir fakat dünyanın en şeker insanı olduğunu söylemiştir. Kendisine ve ağabeyine her zaman annelik ettiğinden bahsetmiştir. Ailede herkesin birbirini çok sevdiğinden annesi ve teyzesinin kavga etseler dahi birbirlerinden vazgeçmediklerini anlatmıştır. Şirin Devrim'e göre Şakir Paşa ailesindeki sevgi bağı çok farklıdır (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivindeki video kaydı).

4.2.Londra Günleri

Eşinin ölümü ile derin acılar yaşayan Aliye Berger, Fahrelnisa tarafından Londra'ya çağırılmıştır. Ablası, Aliye'ye resim kâğıtları, boyalar vererek Carl'ın resmini yapmasını istemiştir. Fahrelnisa, Aliye resmini çizerken renkten vazgeçip siyah beyaza yönelmesini söylemiştir. Eğer bakır levha üzerine resim yaparsa kendisini daha rahat hissedeceğini düşünmüş, Aliye'yi Londra'da gravür hocası olan John Bucland Wright atölyesine kaydettirmiştir. Aliye önce heykele yönelmiş ve Carl'ın heykelini yapmak istemiştir, çizimlerinde hep Carl'a benzeyen çizimler yapmıştır. Heykel de başarılı olamamıştır. Gravür çalışmalarını hocalarına gösterdiğinde hocaları Aliye Berger'in çalışmalarını başarılı bulmuşlardır. Metal plakalar onu denetimi altına alıp kederinden kurtarmış, aşkını yaratıcı bir güce dönüştürmüştür. Bu atölyede Aliye Berger iki yıl gravür çalışması yapmıştır. O yıllarda yeğeni Şirin Devrim Amerika'da yaşamaktadır. Yeğenine yazdığı bir mektupta, şöyle der: "*Çalıştıkça yaşama yeniden bağlandığımı hissediyorum"* (Koç,2004,s.133-135). Acısını sanatla unutmaya çalışmış, sanatçı olma yolunda ilerlemiştir. Çalışmak, kendisine iyi gelmiş, onu hayata tekrar bağlamış ve aşkını yaşatmıştır.

Emel Koç'un söylediklerini Şirin Devrim'de desteklemiştir. Teyzesinin yaşadığı büyük acıyı kolay atlatabilmesi için annesinin gelip onu yanına, Londra'ya götürmesinden bahseden Şirin Devrim, teyzesinin resimle annesi vasıtasıyla tanıştığını söylemiştir. Hatta onu, zor olan ve güç sarf etmesi gereken gravüre yönlendirdiğini, kazıma yaparken acısını da kazıp atacağını düşündüğünü anlatmıştır (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivindeki video kaydı). Fahrelnisa Zeid haklı çıkmış, sanatın gücü kardeşini yaşadığı derin acıdan kurtarmaya yetmiştir.

4.3.1950 Ve Sonrasında Türkiye'de Gravür Sanatı

Cumhuriyet döneminde gravür sanatçılarının yetişmesi için 1936'da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümünde yeniden düzenleme yapılmıştır. Resim bölümü başkanlığına Fransa'dan Léopold Lévy getirilmiş, sanatçı litografi ve gravür atölyeleri açmıştır. Gravürün resim sanatı içinde farklı bir anlatım biçimi olarak yer aldığı yeni bir dönem başlamıştır. Mazhar Olgun, Nuri İyem, Ferruh Başağa, Neşet Günal ve Nejat Melih Devrim ilk kuşak gravür sanatçıları arasında yer almışlardır. 1948 yılında akademide çıkan yangında baskı makinelerinin kullanılmaz hale gelmesi çalışmaları biraz olsun yavaşlatmıştır (Noyan,2002,s.15). Buna rağmen gravür sanatçılarının çalışmalara devam ettiklerini ve bu alanda çalışan sanatçı sayısında artışın olduğu görülmektedir.

DGSA'nde görev yapan Prof. Sabri Berkel'in gravür bölümünde başkanlık yaptığı dönemde Aliye Berger, hafta sonları akademideki atölyeyi kullanmış aynı zamanda Berkel, kendisinin baskılarına da yardımcı olduğunu söylemiştir. Sabri Berkel, atölye öğrencilerinin dışında çalışan sanatçıların ancak hafta sonları atölyede çalışmalarına izin verdiği için Aliye Berger, sabah çok erken saatlerde gelmiş geç saatlere kadar burada çalışmıştır. O dönemde yaptığı gecekondu çalışmalarını 1972'de yaptığı büyük sergisinde sergilemiştir. Zor şartlarda bu serginin hazırlandığını kâğıdın, boyanın olmadığını ve soba borularının isinden

gravür boyası elde ettiklerini söylemiştir (Koç, 2004, s.151-152). Zor şartlar altında dahi Aliye Berger sanatını yılmadan icra etmiştir.

1962'de Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda gravür atölyesi kurulmasıyla Mustafa Aslıer yönetiminde, okulda okuyan öğrencilerin dışında konuk olarak katılan Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Aliye Berger ve Cihat Burak gibi sanatçılar da atölyede çalışma imkânı bulmuşlardır. Daha sonra diğer üniversitelerde giderek gravür atölyesi sayısı artmıştır (Noyan,2002,s.16). Gravür sanatının ve sanatçısının Türkiye'de artış göstermesi bu dönemde Türk Resim Sanatının gelişip çeşitlenmesi için katkı sağlamıştır.

"50 Yılın Türk Resim ve Heykeli" kitabının Türk Gravürcülüğü bölümünde birkaç cümle ile ilgili Aliye Berger'in korkmadan, yorulmadan, bütün enerjisiyle gravür sanatının bütün tekniklerini uyguladığından bahseder (Berk,1973, s.96). Bunu yaparken Aliye Berger'in fikren özgür ve kimsenin etkisi altında kalmadan yeniliğe açık bir insan olduğu görülmüştür.

Aliye Berger, İstanbul'a döndüğünde yüz elliye yakın gravür çalışması ile dönmüş, burada gravür çalışmalarına devam edebilmek için epey çaba sarf etmiştir. Malzeme ve makine sıkıntısı çekmiş, gravürü bırakmayı bile düşündüğü olmuştur. Ahmet Emin Yalman, Vatan Gazetesinde bulunan makine parçalarını birleştirerek küçük parçalı çalışmalarını basabileceği bir makine yaptırmıştır. Çalışmalarına bu makine ile devam edebilen Aliye Berger, 1951'de Fransız Başkonsolosluğu'nda ilk kişisel sergisini açmıştır (Noyan,2002, s.16-17).

Erken dönem çalışmaları 1947-1950 yıllarında yaptığı resimlerdir. Bu dönem çalışmalarında "Büyükada", "Sandık Odası", "Carl Berger","Mutfak", "Merdiven", "Mimozalı Oda" adlı çalışmalarını kazımıştır. Necmi Sönmez, bu dönemde yaptığı çalışmalar için, sanatçının yalın çizgilerinin hemen okunabildiğini ve kapalı imgelere kayan çalışmalarının kişisel tavrından kaynaklandığını sanatçıyı anlamak için kendisini detaylı incelemek gerektiğini söylemiştir (Koç, 2004, s.138-

139). Bu siyah - beyaz çalışmalarda iki rengin ara tonları da görülmüştür. Bu dönemde yaptığı resimlerinde çevresini gözlemlemiş ve gördüklerini çizmiştir.

Görsel 41.1949, Merdiven

Görsel 42.1948, Mutfak

4.4.Kullandığı Gravür Tekniği

Gravür resim, çoğaltmak amacıyla ahşap, metal gibi sert plakalar kazınarak ve oyularak kalıpların oluşması ile bu kalıplardan alınan baskı resimlerdir. Orijinal baskı için kalıplar sanatçı tarafından bizzat yapılır fakat çoğaltılma işi gravür ustasınca yapılabilir. Sanatçı aldığı baskıları numaralandırıp imzalayarak onaylamalıdır. Çoğaltma işleminden sonra da kalıplar çizilir ve iptal edilir. İptal edilen kalıp baskı alınarak iptal işlemi belgelenmiş olur. Aliye Berger'in en önemli özelliği ise bir baskıdan diğerine geçerken değişiklikler yapmasıdır. Ferid Edgü, Aliye Berger çalışmaları için şöyle demiştir:

> "*Onun için aynı kalıptan çıkan birbirinin aynı iki gravürü yoktu. O, her baskıda, başka bir sonuç elde ediyordu; ona heyecan veren de buydu… Bu nedenle numaralamıyordu gravürlerini. Belki, niçin, nasıl numaralandırması gerektiğini bilmiyordu. Ne kendini bir sanatçı olarak ne de gravürlerini birer sanat yapıtı olarak pek önemsemediği için numaraya, imzaya gereksinme duymuyordu"* (Koç,2004, s.150).

Aside yedirme tekniği olan eau forte'da yüzeyi temizlenmiş metal levhayı aside dayanıklı sert bir vernikle kaplayıp vernik kuruyunca ince uçlu kalemle kazıyarak desen oluşturmuştur. Çizilen yerlerde vernik yırtılır, metal görününce asit küvetine bırakılır ve desen aşındırılır böylece derinlik oluşmuş olur. Aliye Berger, siyah -beyaz geleneğinin dışında renkli çalışmalar da yapmıştır. Tüm gravür tekniklerini öğrenmiş farklı teknikler geliştirmek için çok çalışmıştır. Aynı zamanda baskılarını da daha önce denenmemiş olan kasap kâğıdı, zımpara kâğıdı, tülbent, kumaş, kesekâğıdı gibi malzemelerin dokusundan yararlanmak istemiş bu malzemelerle gravür sanatına yenilik getirmiştir (Noyan,2002, s.50-51). Gravür çalışmalarını yaparken sürekli araştırma halinde olmuştur.

4.5.Narmanlı Han ve Aliye Berger

19.yy'da Rus elçilik binası olarak kurulan Narmanlı Han, tüccarların ardından Avni ve Sıtkı Narmanlı tarafından satın alınarak zamanla sanatçılara kiraya verilmeye başlanmış böylece han, sanatsal faaliyetlerin yapıldığı kültür merkezi haline dönüşmüştür. Narmanlı Han, Aliye Berger dışında heykeltıraş Dr. Firsek Karol, gazeteci Neş'et Atay, ünlü edebiyatçı Ahmet Hamdi Tanpınar, ünlü ressam-şair Bedri Rahmi Eyüpoğlu'na da ev sahipliği yapmıştır (Koç,2004,s.153). Beyoğlu'nda bulunan bu han çok uzun yıllar Aliye Berger için ev aynı zamanda atölye olmuştur.

Aliye Berger'in yaşadığı yıllarda Beyoğlu, canlı sanat merkezi haline gelmiştir. Sanatçının Narmanlı Han'daki evi de Orhan Peker, Cihat Burak ve daha pek çok sanatçının, yazarın, gazetecinin uğrak yeri olmuştur. Füreya Koral, teyzesi Aliye Berger'in evi ve atölyesini son derece bakımsız ve kötü olduğunu buna rağmen bu zor şartlarda teyzesinin burayı kendince süsleyip yaşam alanına dönüştürdüğünü ve burada mutlu olduğunu söylemiştir (Noyan,2002,s.19). Beyoğlu, bu dönemde sanatçılara çalışma özgürlüğü sağlayan ilgi çekici bir yer olmuştur.

4.6.1954 Yapı Kredi Bankası "İş ve İstihsal" Konulu Resim Yarışması

1933 yılında kurulan d Grubu'nun kübist üslup etkisi hala sürerken 1947 yılında dağılan grubun üyelerinden Nurullah Berk geleneksel minyatür ve hat sanatıyla bu anlayışı birleştirme çabası içine girmiştir. Cemal Tollu, Anadolu ve Hitit motifleri ile kübizm birleştirmektedir. Zühtü Müritoğlu, soyut anlayışın örneklerini vermiştir. Zeki Faik İzer, soyut ve dışavurumcu etkiler sergilemiştir. Akademili sanatçılar, bu dönem sanat ortamına egemen olmuşlardır (Koç,2004, s.161). Sanat ortamında hâkim olunan üsluba yeni arayışlar ve denemelerle canlılık katmaya çalışıldığı bu dönemde Aliye Berger'in akademili olmadan rengin hâkim olduğu çalışmasına verilen tepki sanat ortamını germiştir.

1954'de Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Kongresi (AICA) düzenlenmiştir. Yapı Kredi Bankası bir yarışma düzenleyerek dünyaca ünlü sanat eleştirmenlerinden oluşacak kurulun önemli ressamlar tarafından yapılan otuz altı resimden ilk on yapıtı seçmelerini istemiştir. Kurulda, dönemin en etkili sanat danışmanlarından Sir Herbert Read, Roma Üniversitesi Sanat Tarihi Profesörü Lionello Venturi, yine dünyaca ünlü bir eleştirmen ve Belçika Güzel Sanatlar Genel Müdürü olan M. Paul Fierens yer almıştır (Noyan, 2002.s.26). Henüz ekonomisini toparlamaya çalışırken kültürel ve sanatsal faaliyetlerle de kalkınmaya çalışan bir ülke olarak Türkiye'de jüri ile yapılan bu yarışmanın sonuçları oldukça ses getirmiştir.

Yarışmada konu, Türkiye'nin iktisadi hayatından üretim faaliyetlerini yansıtmasıdır. Türkiye'de yeraltı, yerüstü ya da deniz mahsullerinin üretim faaliyetlerinin gösterilmesi şarttır. Aliye Berger, tablosunda güneşe yer vererek arzı ısıtmasından dolayı güneşi üretim merkezi olarak göstermiştir (Koç,2004, s.163). Güneş, bütün ihtişamıyla resmin çok büyük bir bölümünü kaplamıştır.

Görsel 43. Güneşin Doğuşu,1954

Çalışmaların 2 m. X 3 m. boyutlarında olması istenmiştir. Katılan otuz altı resim jüri tarafından değerlendirilmiştir. 11 Eylül 1954'te Spor ve Sergi Sarayı'nda kalabalık bir davetli gurubun karşısında açıklanmıştır:

1. *Mükafat. Aliye Berger 5000 lira*
2. *Mükafat. Fethi Karakaş 3000 lira*
3. *Mükafat. Hakkı Anlı 2.500 lira*
4. *Mükafat. Remzi Türemen 2000 lira*
5. *Mükafat. Haşmet Akal 1000 lira*
6. *Mükafat. Cemal Tollu 500 lira*
7. *Mükafat. Abdurrahman Öztoprak 500 lira*
8. *Mükafat. Kemal Yükselengil, Halit Doral 500 lira*
9. *Mükafat. Salih Acar 500 lira*
10. *Mükafat. Antranik Kılıç 500 lira*

İlk kez uluslararası jüri karşısına çıkan Türk resmi, Batı'da etkisini 1920'de yitirmiş fakat Türkiye'deki sanatçılarca sürdürülen Analitik Kübizmin etkisinde kalmışlardır. Yarışmanın sonuçları çok tepki almıştır. Ortak tepki jürinin birinci

için aldığı karardır. Bedri Rahmi Eyüpoğlu tepkisini 20 Eylül 1954 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde şu şekilde belirtmiştir:

> *"Memleketimizin en değerli ressamlarından en aşağı bir düzinesini bir araya toplayan bu yarışmaya sadece gönül eğlendirmek için katılan bir bayan. Aliye Berger birinci oldu… İkinci ve üçüncü dereceyi alan ressamlar mesleğin çeşitli çilelerini çekmiş, büyük fedakârlıklar pahasına meslekte tutunabilmiş kimselerdi. Onların derece alması kimseyi şaşırtmadı, ama birinci mükâfat; başta, kazananın kendisi olmak şartı ile bütün ressamlarımızı şaşırttı… Kırk kişiyiz birbirimizi biliriz. Benim bildiğim Aliye Berger, sanat çilesine inanmış bir insandır. Biz onun gravürlerini, "çinko, bakır üstüne kazıyarak kâğıda bastığı resimleri" bir zanaat çilesine bulandığı için sevdik. Ama yüksek jürinin en iyi resim dediği tablosunda bu çileden eser göremedik… Jüri eğer bu resimde bir çocuk elinin tazeliğini buldu ise çocuk resimlerindeki ressamca davranışı ressamlardan başka herkes yapar, diyerek böyle bir sonuca vardı ise, buna bir diyeceğimiz yok. Ama gönül ister ki Aliye Berger jürinin kendisine açtığı kapıdan mesleğe girsin, mesleğin çilesini çeksin, başa geçmeğe boş versin de bir kalem hizaya gelsin"* (Noyan,2002, s.28).

Aliye Berger, arkadaşı Bedri Rahmi'nin ve diğer eleştirmenlerin yaptıkları bu tarz yorumlar karşısında epey üzülmüştür. Van Gogh, resimlerine benzetilen resim, tüm itirazlara rağmen jüri tarafından beğenilmiş ve rengin hâkim olduğu bu tablo birinciliğe layık görülmüştür. "Güneşin Doğuşu" adlı tablo bu tarihten sonra Türkiye'de soyut resmin öne çıkması konusunda Türk ressamlarına cesaret vermiştir.

Aliye Berger, Zeynep Oral ile yaptığı bir görüşmesinde şöyle demiştir:

"Hayatta ne seversem onun resmini yapıyorum… Bugün bir manzara resmi, yarın bir ayakkabı boyacısı olabilir bu…" (Oral,2012, s.52).

Yaşadığı sürece küçük şeylerle mutlu olmayı başarmış olan Aliye Berger, şüphesiz insanları da çok seviyordu. Savaşları, adaletsizlikleri, yoksulluğu, haksızlığı insancıl bulmuyor bütün bunları insanları severek ve hayattaki güzellikleri arayarak düzeltebileceğine inanıyordu. Bu yüzden dostlarım dediği insanların yarışmanın sonucuna verdiği tepkileri doğru bulmamıştır. Kazandığı ödül pek çok dostunu yitirmesine sebep olduğu için dostlarımdan olacağıma ödülden olmayı tercih edebileceğini belirterek üzüntüsünü dile getirmiştir. (Koç,2004, s.174). Bu söz bize Aliye Berger'in insanlara olan sevgisini ve alçakgönüllü tarafını göstermiş oluyor. Maddi konular ve ünlü olmak onun için hiçbir zaman ön planda olmamıştır. Narmanlı Han'da mütevazi bir hayat sürmesi de bunu destekler niteliktedir.

Cemal Tollu 'da yarışmada birincilik kazanan Aliye Berger'in çalışması için: birinciliğe layık görülen eserin yarışmanın şartnamesine bile uygun olmadığını, Türkiye'deki iktisadi hayattan hiçbir faaliyetin gösterilmediğini yalnızca arzı ısıtmak için güneşin gösterildiğini ve yapılan bu işin basit bir edebiyattan başka bir şey olamadığını ifade etmiştir. Dereceye giremeyenler arasında Sabri Berkel, Cevat Dereli, İbrahim Balaban, Şükriye Dikmen, Eren Eyüpoğlu, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, İlhan Demirci ve Nurullah Berk de vardır. Diğer sanatçıların aksine Nurullah Berk, yarışmanın sonucuna daha ılımlı yaklaşmıştır (Noyan,2002,s.29-30). Oysa d Grubunun ortaya çıkış amacına baktığımızda hâlihazırdaki sanat anlayışının dışında Batı dünyasınca belirlenmiş sanat eğilimleri ile uyumlu çalışmış, sanatta geride kalanı değil, gündemde ve yeni olanın peşinde idi. Bu sebeple de farklı ve öznel olanı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Nurullah Berk, Türk resminde ifade tarzlarına yeni bir düzenin getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bedri Rahmi Eyüpoğlu ise yalnızca hayal gücünün yarattığı coşkuya boyun eğildiğinde bilinçaltının derinliklerindeki esin kaynağına ulaşılabileceğini perspektifin görmezden gelinebileceğinin, hacim ve yapısal kaygılarının

güdülmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Nurullah Berk ve Bedri Rahmi bu görüşlerini d Grubu'nun 15. Sergisi için söylemişlerdir (Özsezgin,2016, s.32-33). Yaklaşık dört beş yıl önceki düşüncelerine baktığımızda 1954'te yapılan yarışmanın sonucuna verdiği tepkilerle Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun, savunduğu düşünceleri çürütmüş olduğunu gözlemliyoruz. Aliye Berger tamda savunulan düşünce gibi bilinçaltındakileri gelenekselin dışına, renk ve çizgiyle çıkarmıştır. Sanatçı farklı düşünerek çalışmasını bitirmiş ve yarışmaya katılma cesaretini göstermiştir.

Yarışmanın sonucuna tepki olarak jüriyi eleştirip birinci seçilen eserin sanatsal değerinin yokluğundan ve resimde çok fazla hata barındırdığından dem vuran kişiler olmuştur. Hatta bu çalışmanın bir resim dahi olmadığını savunmuşlardır. O dönemde "Halkçı Gazetesinde" yazarlık yapan Bülent Ecevit, bu düşüncelere tepki olarak sergilenen zihniyetin yanlış olduğunu bu şekilde yapılan hesaplamaların Türkiye'de modern sanatın ölüm çanını çalmış olduğunu dile getirmiştir. Ardından yapılan hesaplamalarla ve saptamalarla sanatçının yaratıcılığının kısıtlanacağını gerçek bir sanatçının ise kurallara boyun eğmeyeceğini başkalarının kurallarına girmeyip kendi sınırlarını belirleyebileceğini önemle belirtmiştir. Yapılan katı eleştirileri ise sanat ahlakı açısından doğru bulmamıştır. Ecevit'e göre, olumsuz eleştirilerle sonuca karşı çıkan ressamlara, Jürinin aldığı kararın çok yerinde bir ahlak dersi verildiğini savunmuştur (Koç,2004, s.169-170). Bülent Ecevit haklı eleştirileri ile sanatçının yanında yer almıştır.

Yarışmada "Üretim" adlı çalışması ile üçüncü olan Hakkı Anlı'da Aliye Berger'in birinciliğini eleştirenler arasında yer almıştır.

AICA 5. Kongresi gerçekliğin yerine bilinçaltı, sezgi ve sembollerin kullanılmasının önemi üzerinde duran üyeler, birincinin sürpriz olmayıp geçmişi olmayan Türk resminde Fransız resminin etkisinin başta olmakla Batılı etkiler buldukları söylemişlerdir. Ayrıca Türk resminden bahsetmenin mümkün olmadığını

savunmuşlardır. Birinci seçilen tablo da müthiş renk cümbüşü karşısında etkilenmişlerdir. Dönen sarı, kırmızı renkler güneşin bereketini hissettirmiş, jüriyi düşündürmüştür. Tuvali üçe bölünce Toprak, Güneş ve Deniz nimetlerini sunar gibidir. Etkisi kuvvetli olan bu resmin kişiliğini de sağlam bulan jüri, kompozisyonu da kusursuz bulmuştur. İkinci olan resmi aynı anlayışla seçtiklerini söyleyen jüri, tek kusurunun resme çizilen çerçeve olduğu sonucuna varmıştır. Fakat jüri için, ikinci seçilen eser de mükemmel bir eserdir. Üçüncü resim ise, neşeli bir havası olan, renk kompozisyonu sağlam, figürleri enteresan bir resim olduğunu söylemişlerdir. Yabancı delegelerden Grohman; birinci ve ikinci seçilen tabloda Munch etkisi olduğunu söylerken orijinal ve memlekete uygun araştırmaların bulunduğu İbrahim Balaban resminin göz ardı edildiğini de savunmuştur (Anonim, Katalog,2004-2005, s.29). Türk resim sanatının gelişmesi için önemli bir yarışma olmuştur.

Türkiye'de ilk kez bir bankanın sanat ve kültür ödülü vermesi, amaç olarak da "sanatçının desteklenmesi ve boş duvarların doldurulması" olarak belirlenmesi ile Türk sanatçısı konu, biçim ve anlatım üzerine düşünmüştür. Yarışma sonrasında resimlerin on sekiz tanesinin satılması İstanbul sanat piyasası için bir başlangıçtır. Bu yarışma, Cumhuriyet döneminin en önemli yarışması olarak yorumlanmıştır (Anonim, Katolog, 2004-2005,s.29).

Görsel 44.İstihsal, Fethi Karakaş,1954,(4. ödülü)

Görsel 45.İstisal,Hakkı Anlı,1954 (3. Ödülü)

Görsel 46.İstihsal, Remzi Türen,1954,(4. Ödülü)

Görsel 47.İstihsal,Haşmet Akal, (5.Ödülü)

Görsel 48.İstihsal,Cemal Tollu,1954(6.Ödülü)

Görsel 49.İstihsal,Salih Acar,1954,(9.Ödülü)

Görsel 50.İstihsal,Anonim1954

Görsel 51. İstihsal, İlhami Demirci,1954

Görsel 52. İstihsal, İbrahim Safi,1954.

Görsel 53. İstihsal,Nazlı Ecevit,1954

Görsel 54.İstihsal, Fahrettin Arkunlar,1954

Görsel 55.İstihsal, Eren Eyüpoğlu,1954

Görsel 56.İstihsal, Zeki Faik İzzer,1954

Görsel 57.İstihsal, Nurullah Berk,1954

Görsel 58.İstihsal, Özden Ergökçen Akbaşoğlu,1954

Görsel 59. İstihsal, Cevat Dereli, 1954

Görsel 60. İstihsal,Sabri Berkel,1954

Görsel 61.İstihsal, FerruhBaşağa,1954

d Grubu sanatçılarının çoğunlukta bulunduğu yarışmada ressamların eserlerini genelde birbirine yakın çalışmalar olarak yaptıklarını ve üretim konusunu gerçek anlamıyla düşünerek, buğday, çay, tütün üretimi, hayvancılık ve balık avı olarak değerlendirip çalışmalarının merkezine aldıkları görülmüştür. Aliye Berger'in "Güneşin Doğuşu" adlı tablosu ise diğer çalışmalardan çok farklıdır. Sıcak ve soğuk renkleri bir arada uyum içinde kullanarak belki de ülkesinin üstüne doğan, bütün kötülükleri yok eden, fakirliği sona erdiren gücü sıcak bir güneş ile sembolize etmiş olabilir. Resim, sanatçının ruhundan izler taşımaktadır. Aliye Berger'in heyecanlı yapısını, coşkulu hayat enerjisini resminde kullandığı renk ve fırça vuruşlarından görmek mümkündür. Bu şekilde düşünüp farklı bir çalışma yapmasının altında daha önce okuduğu Fransız edebiyatından yazarlar, şairler,

filozoflar, müzik birikimi ve eşinin estetik adına öğretilerinin etkisi yüksektir. Yetiştiği aile ortamının kültürel yapısı ve sanatı günlük hayatın bir parçası olarak gören pek çok sanatçının yetiştiği bir ortamında Aliye Berger'in sanatçı kişiliğinin oturmasında da payı vardır. Ayrıca bu eserin getirdiği birincilikle kendine yön bulmaya çalışan, arayış içindeki Türk resmine farklı bir yol açtığı söylenebilir. Yetişmekte olan genç ressamları cesaretlenip modern resimden soyutta arayış içine girmelerinde de etkili olmuştur.

Yapı Kredi Bankası'nın yaptığı "İş ve İstihsal" konulu yarışmadaki eserleri değerlendiren jüri üyelerine hangi kıstaslara göre seçim yaptıkları sorulduğunda Lionenello Venturi, konudan en çok uzaklaşan çalışmaya birinciliği verdiklerini, sanatçıya verilen görevin dışına çıkıp serbest düşünebildiği için seçtiklerini belirtmiştir. Yarışmaya katılan diğer sanatçıların ise birinci seçilen sanatçı kadar özgür düşünemediklerini belirtmiştir (Noyan,2002,s.31). Yarışmaya katılan resimlerin pek çoğu tek bir elden çıkmış gibidir. Bu durum jürinin eleştirilerini haklı çıkarmıştır.

Paul Firiens, Aliye Berger'in çalışması kadar canlı eserlerin olmadığını belirtirken konuyla sınırlı kalan diğer sanatçıların hayal güçlerini serbest bırakamadıklarını söylemiştir. Değerlendirme yaparken yalnızca de düşünceye ve kompozisyonun kusursuzluğuna bakmadıklarını belirtmiştir. Sir Herbert Read, yarışmaya katılan sanatçıların çoğunun klişe ve belli kalıplarla hareket ettiklerini bu konuda önceden çizilmiş kalıplara göre çalıştıklarını söylemiştir. Bunun sonucunda "konveksiyonel" çalışmaların ortaya çıktığından bahsetmiştir. Hatta mücerret (soyut) çalışan ressamların dahi aynı hataya düşüp akademinin kuralları içine sıkıştıklarını söylemiştir (Noyan,2002,s.31). Böyle önemli bir yarışmanın sonucunun bu denli gündem yaratması resim sanatına olumlu etkiler sağlamıştır. Çağdaş resmin nereye gideceği ve tekniği gibi konularda hem akademinin hem de eleştirmenlerin üzerinde düşünmelerini yol açmıştır. Konuya ve olaylara daha soyut yaklaşılması gerektiğini üzerinde fikirler yürütülmüştür. Yarışmanın sonucunun, soyut sanatın gelişmesi için önemli bir adım olduğu düşünülebilir.

Necmi Sönmez, Aliye Berger'in yarışmada kazandığı bu ödül sayesinde renklerle "imge üretimini" sürdürüp sanatında bir dönüm noktası oluşturabileceğini sanatçının yaşayabilmek için durmadan imgelerini düzenlemesi gerektiğine inandığını savunmuştur. Güneşin, sonsuz bir devinim içinde olduğunu renklerin çılgınca çarpıştıklarını, güneşin büyük bir ateş kütlesi gibi her dönüşünde farklı bir sıcaklığı yeşile ve maviye aktardığını söylemiştir. İzleyici tabloya baktığında kendini resme çeken bir hisle karşılaşmıştır. Boyayı sürerken bozulan, yeniden düzeltilebilecek ve yeniden kurulabilecek bir stil kullandığını belirtmiştir. Bu şekilde çalışmak sanatçının araştırırken titrek bir ritimle hareket ettiğinin eserde görüldüğünü bu tablonun Çağdaş Türk sanatının sıra dışı 'başyapıtlarından' biri olduğunu kompozisyonunun da kendisine bir hayat dersi gibi geldiğini belirtmiştir (Koç, 2004, s.173-174). Yaşadığı acılar, Aliye Berger'in fırça vuruşlarına nüksetmiş, her darbe yaşayan bir çizgiye dönüşmüştür.

Aliye Berger, 1966 yılında ikinci Tahran Bienali'ne katılarak gravür dalında ikincilik ödülüne sahip olmuştur. Sanatçının aynı yıl Beyoğlu'ndaki Narmanlı Han'da çıkan yangında hem evi hem de atölyesi yanmıştır. Son dönem çalışmaları ve eski çalışmalarının pek çoğu yanmıştır. Fakat Aliye Berger, çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir. 1968'de Türk Ressamlar Cemiyeti'nin İstanbul'daki sergisine katılmış, yarışmada ikinci olmuş ve gümüş madalya kazanmıştır. 1951'den 1972 yılına kadar elliyi aşan sergiye katılmış Avrupa ve Amerika'daki galerilerde eserleri yer almıştır. Viyana Albertina Müzesi, İstanbul Resim Heykel Müzesi ve pek çok özel koleksiyonlarda eserleri yer almıştır (Noyan, 2002, s.38-39).Sanatçı, kişisel sergilerinin yanı sıra çok fazla karma sergiye de katılmıştır. Ölümünden sonra da özel koleksiyonlardaki eserleri derlenip toplanmış ve pek çok sergi açılmıştır. Gravür sanatı dalında çalışmaya biraz geç başlamış olsa da Aliye Berger, çok üretken bir sanatçı olmuş ve vaktinin çok büyük bir bölümünü çalışmakla geçirmiş, adeta çalışmak, onun için hayata tutunma gayesi olmuştur. Ölümünden üç yıl kadar önce çalışmakla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

"*Yaş ilerledikçe insan daha çok çalışıyor. Aman vaktim kalmadı, çabuk olmam gerekiyor. Sanki bir seyahate çıkacakmış da tren*

kaçıyormuş gibi geliyor. Aman treni kaçırmayayım diye çabalıyor. Yıllar geçtikçe daha değişik deneylere girişmek istiyorsunuz. Aklınızdaki bütün düşlere girişmek istiyorsunuz. Yani, uzun sözün kısası, bir işe yaramadan ölmeyeyim diyorsunuz…" (Oral,1983, s.152).

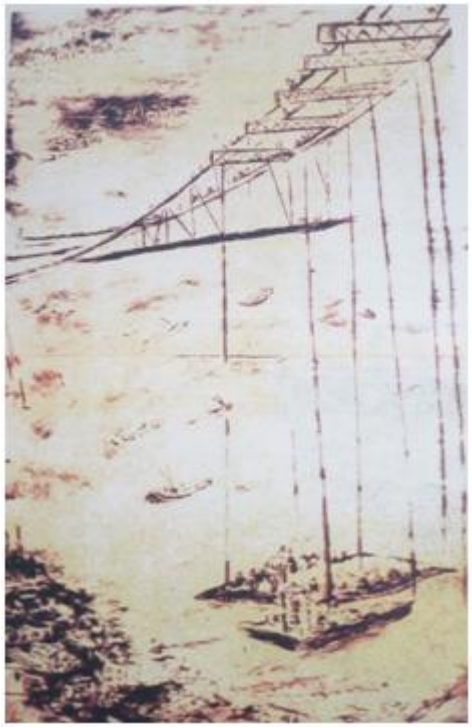
Ölmeden önce bütün bildiklerini ve yaşadıklarını anlatmak istemiştir. Bu yüzden gravür sanatı ile ilgili bütün bildiklerini gençlerle paylaşmak için evini ve gönlünü açan bir sanatçı olmuştur. Kâğıdın nasıl hazırlandığını gravürle ilgili deneyimlerini paylaşmak istemiştir. Sırlarının ölümünden sonra kendisiyle gitmesini istememiş, bildiklerini saklamanın bir faydasının olmayacağını söylemiştir. Bunun için gravüre gönül vermiş gençlere kapılarını açmıştır. Bilge Alkor, Aliye Berger'in öğretmenliği için kendisinde olağanüstü bir bakış gelişmesini sağlayan bir öğretmen olduğunu söylemiştir. Münih, Roma ve İstanbul Akademilerinde okuduğu sürece bile kazanamadığı sanat sevgisini, coşkusunu Aliye Berger'den edindiğini, kendisine verdiği ev ödevlerinde bir şeyi güzel çizmek değil, ona bakmak, onu görmek ve onu yaşamak olduğunu öğütlediğini söylemiştir. Alkor, hocasının derse gelmeden öğrencisi için hazırlıklarını yaptığını hocasının sevdiği iki ressam; Rembrand ve Goya üzerinde çok durduklarından bahsetmiştir. Bu iki sanatçının baskı çalışmalarının çok iyi olduğunu bu baskılardan büyük resimlere vardıklarını söylemiştir (Koç,2004, s.194-195). Aliye Berger, bildiklerini ve tecrübelerini sanatta sır olmaması gerektiği düşüncesi ile yüce gönüllü, sevmeyi ve paylaşmayı seven bir insan olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ona göre güzellikler paylaşıldıkça çoğalmaktadır.

4.7.Aliye Berger'in Ölümü ve Sonrası

Aliye Berger, Şakir Paşa ailesinin çoğu üyesinde görülen akciğer rahatsızlığından dolayı hastalanmış ve Şifa Yurdu'na yatırılmıştır. Hastane odasına dahi renkli kişiliğini taşmıştır. Zeynep Oral, kendisini ziyarete gittiğinde Aliye Berger'in odasının tam bir cümbüş, bir bayram yeri olduğundan bahsetmiştir.

Turuncu, mavi, pembe renk renk uçuşan eşarpları ile kendisini hastane odasında bile mutlu bulduğunu söylemiştir (Oral,1983,s.149). Sanatçı, yaşam enerjisini hastane odasına bile taşımayı başarmış, küçük odasını kendisine ait bir yaşam alanına çevirmiştir. Her koşula çabuk uyum sağlayan güçlü kişiliği burada da karşımıza çıkmıştır.

Aliye Berger'in hastanede yattığı dönemde Boğaz Köprüsü'nün yapımı devam etmiştir. İstanbul'un iki yakasını birleştirecek olan bu köprü sanatçıyı çok heyecanlandırmış ve ölümünden önce en son çalışması olan "Boğaz Köprüsü Yapımı" adlı gravürlerini yapmıştır (Noyan,2002, s.57). Hasta yatağında dahi olsa sanatçı çevresinde gelişen olaylardan bağımsız kalmamıştır. Güzel bulduğu Boğaz Köprüsü'nün yapım olayını belgeleyerek adeta tarihe not düşmüştür.

Görsel 62. Boğaz Köprüsü Yapılırken, 1974

Görsel 63. Davulcular,1972

Artık iyileşemeyeceğine karar veren doktorlar Aliye Berger'in hastaneden alınarak doğduğu yer olan Büyükada'ya götürülmesine izin vermişlerdir. Sanatçı, 9 Ağustos 1974'te hayatını kaybetmiştir. Aliye Berger, yeğeni Füreya Koral'ın

tasarladığı mermerden yapılmış ve birbirine sarılmış iki insan vücudu formundaki mezar taşının altında Tepeköy Mezarlığı'nda eşi Carl Berger'in yanında sonsuz istirahatine çekilmiştir (Noyan,2002, s.43-44). Aliye Berger uzun bir ayrılıktan sonra sevgili eşine tekrar kavuşmuştur.

Görsel 64. Aliye Berger'in mezarı ,Füreya Koral tasarımı

4.8.Ölümünden Sonra Açılan Sergileri

Sanatçı, sevenleri tarafından unutulmamış ve Türk Sanatına katkı sağlaması açısından yapıtları ölümünden sonra da sergilenmeye devam etmiştir.

16 Ekim - 6 Kasım 1975 Devlet Güzel Sanatlar Akademisi

Ocak 1977 Maçka Sanat Galerisi (Rabia Çapa)

20 Aralık 1994 - 7Ocak 1995 Maçka Sanat Galerisi (Rabia Çapa)

10-28 Ocak 1995 Maçka Sanat Galerisi (Rabia Çapa)

10 Şubat – 6 Mart 1998 İstanbul Yapı Kredi Kazım Taşkent Sanat Galerisi (Ferit Edgü)

19 Eylül - 3 Kasım 2001 İstanbul Yapı Kredi Kazım Taşkent Sanat Galerisi 'Üçü Birlikte – Fahrünnisa-Aliye-Füreya' (Ferit Edgü) (Koç,2004, s.256-257).

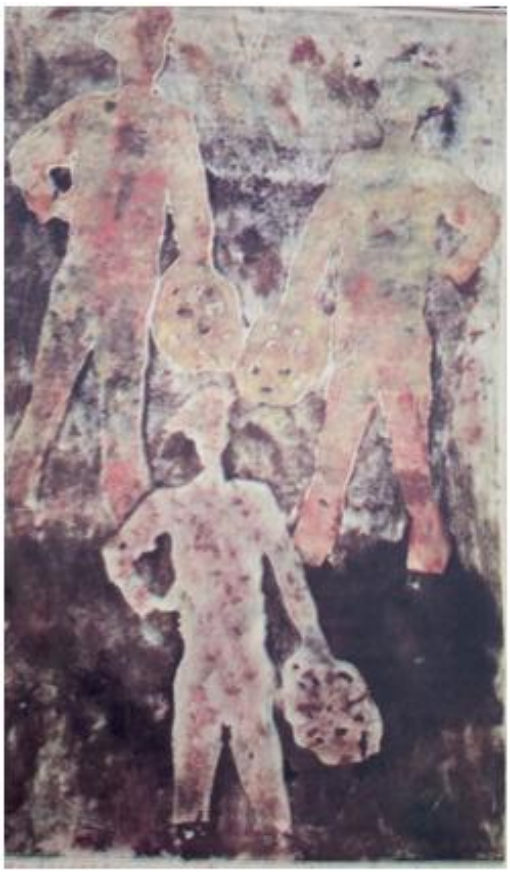
Görsel 65. Horon,1960

Görsel 66. Güverte Yolcuları,1951

Görsel 67. Gecekondular,1972

Görsel 68. Süngerciler,1959

5. FÜREYA KORAL

1910'da Büyükada'da dünyaya gelen Füreya Koral, teyzeleri Aliye Berger ve Fahrelnisa Zeid gibi Nature Dame de Sion Kız Lisesi'ne gitmiştir. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde okurken aynı zamanda Prof. Charles Berger'den keman dersi almıştır. Daha sonra aldığı müzik eğitimi sayesinde gazetelerin sanat köşelerinde müzik eleştirmenliği de yapmıştır. Şakir Paşa'nın kızı Hakiye Hanım, annesi, babası ise Osmanlı ataşesi olan Emin Koral'dır (Sönmez, 1997, s.8).

Kültür ve sanat sohbetlerinin yapıldığı, pek çok yönden Türkiye'ye ilkleri getiren ve bunları yaşatan sanatçılara sahip bir Osmanlı ailesine mensup olmanın şans ve şanssızlığını yaşamıştır. Şanssızlığı demekle ailenin köklü geçmişi bazen sanatçıların yaptı işleri gölgede bırakıp ön planda tutulmasından kaynaklıdır. Kendisi büyüdüğü ortamı şöyle açıklamıştır:

> *"Biz Şakir Paşa Köşkü'nün çocukları, sanki bir ana-babanın değil de bu ahşap Osmanlı Konağı'nın tohumlarıydık. Köşk, bizi dokuz ay yerine yıllarca rahminde taşımış gibi, genlerimize sinmiş, iliklerimize işlemiş ve bize özsuyunu vermiştir. Sonraki yaşamlarımızda edindiğimiz her birikim ve tecrübe, her acı ve sevinç, her zaman kayıp, o konağın ruhumuzu yapılandıran harcının üstüne eklenmiştir"* (Giray,Artam Dergisi, 2018, S.46, s.50).

Böyle bir ortamın içinde büyüyüp gelişmek, kültür sofrasından nasiplenmek ailede ki sanatçıların gelecekte çalışacakları sanat alanları için köklü ve zengin bir alt yapı oluşturmuştur. Füreya Koral'ın bu savı destekleyen düşünceleri vardır. Şöyle ki:

Yaşamı boyunca kendisini doğuya ait hiç hissetmediğini seramiğe başladığında içinden taşan imgelerin doğup büyüdüğü toprakların renk ve biçimlerini yansıttığını söylemiştir. Kendisini Osmanlı lalesinin, karanfilinin, söğüdünün Kütahya yeşilinin, kiremit kırmızısının en çok da Akdeniz turkuazının esiri hissettiğini, baştan ayağa Bizans, Anadolu ve İstanbul olduğunu belirtmiştir (Giray, Artam Dergisi,2018,S.46, s.49). Sanatçının kendini ifade ederken kullandığı cümleler insanın yaşadığı dönem ve kültürün içinden nasiplendiği ve gizil öğrenmeleri destekler durumdadır. Bir bakıma büyüdüğü ev, son derece renkli, yaşayan bir okul gibidir. Şakir Paşa Ailesi üyeleri, adeta yaşayarak öğrenme metodu ile aile içinde edindikleri sağlam alt yapıyı zamanı gelince sanatlarına kullanmayı ihmal etmemişlerdir.

5.1.Savaş Dönemleri ve Zorlu Yıllar

1912-1913 yılları arasında Osmanlı, Doğu Rumeli, Bosna Hersek, Girit topraklarını kaybetmiş, Trablusgarp-Bingazi İtalyanlara geçmiş, Balkan Harbi sonunda, Doğu Trakya dışındaki tüm Avrupa toprakları Osmanlı'dan çıkmıştır, İttihatçılar da, hükümete el koymuşlardır (Kulin,2012,s.53). Ülkesinde toprak kayıplarının, darbelerin, yoklukların yaşandığı dönemde Füreya Koral çocuktur. Maddi ve manevi yoksulluğun acısını Şakir Paşa köşkünün her ferdi gibi oda yaşamıştır. Birinci Dünya savaşının ayak seslerini ülkede yaşayan herkes gibi oda duymuştur. Böyle sıkıntılı dönemlerde dahi Şakir Paşa ailesinde tüm çocukların eğitimleri ve özel dersleri devam etmiştir. Eğitim, karşılanması gereken hayati ihtiyaçlar gibi aksatılmamıştır. Yaşadığı ortamda edindiği kültür birikiminin doğal olarak Füreya'nın ileriki hayatında alacağı kararlarda ve yapacağı işlerde etkisi görülmüştür.

Füreya Koral, henüz lise dönemlerindeyken benlik, bütünlük, bireysellik, cesaret, değişim gibi kavramlar üzerine düşünmeye başlamış hatta kompozisyonlar yazmıştır (Anonim,Katalog, 2018, s.31). Henüz on sekiz yaşlarında bu muhakemeleri yapan sanatçı liseden sonra kendi hayatı ile ilgili kararlarda söz sahibi olmuştur.

Füreya Koral, ilk evliliğini on dokuz yirmi yaşlarında Bursa'da çiftlik sahibi olan bir beyle yapmıştır. Füreya Koral, iyi eğitim almış bilgili, kültürlü bir gençtir. Türkiye Cumhuriyeti'ne hizmet etmek isteyen *Çalıkuşu*'na benzetmiştir kendini. Bu evliliği kabul etme sebeplerinden biri de Anadolu'da öğretmenlik yaparak çocuklara okuma yazma öğretmek, eşinin de desteği ile bilgi birikimini ülkesinin yararına kullanmaktır. Fakat evliliği düşündüğü gibi gitmemiştir. Sekiz buçuk aylık hamile iken bebeğini kaybetmiş, eşi ile çok farklı kişiler olduklarını ve ortak noktalarının bulunmadığını anlamıştır. Kısa süre sonra evliliğini bitirmiştir (Oral,1983,s.183). Özgür bir ruha sahip olan Füreya Koral, içinde yaşattığı güzelliklerle, mücadeleci ruhu ile ve öğretme aşkıyla hayata tek başına devam etme kararı almıştır. Aldığı bu kararın doğruluğunu ileride daha iyi anlamıştır. Çünkü daha küçük bir çocukken kendisine ülkesi için faydalı olması konusunda hayranlığını ölene kadar sürdürdüğü Ata'sının verdiği bir görev vardır. Füreya Koral, bilinmez ama bu görev bilinci ile önündeki engelleri yok etmiş, ülkesine faydalı olmak için çok çalışmış olabilir. Bu olay şöyle gelişmiştir;

Yaklaşık on üç yaşlarında iken İzmir'de babasının Harbiye'den sınıf arkadaşı olan Mustafa Kemal ile ikinci kez karşılaşmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk ve henüz yeni evlendiği eşi Latife Hanım, kendisinden bir keman konçertosu çalmasını istemişlerdir. Bu isteği başarı ile yerine getiren Füreya Koral, alkışlar eşliğinde tebrikleri almıştır. Atatürk'ün kendisi için hatıra defterine bir şeyler yazmasını istemiştir. Mustafa Kemal bu isteği kabul etmiş ve defterine şöyle yazmıştır:

> "*Füreya Hanım, Görüyorum ki siz çok çalışkan bir insansınız. Millet sizden çok şey bekliyor. Siz çalışmalı ve bir şeyler vermelisiniz memlekete*" (Kulin, 2012, s.103-104).

5.2.Kılıç Ali ve Ankara Günleri

Füreya Koral, ikinci evliliğini Atatürk'ün her zaman yanı başında bulunan silah arkadaşı Kılıç Ali ile yirmi beş yaşında yapmıştır.1935-1938 yılları arasında

Ankara'da yaşamışlardır (Kulin, 2012, s.202). Füreya Koral'ın, sürekli görüşüp uzun sohbetler edip davetlerde birlikte oldukları kişiler arasında Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet Paşa vardır.

Ankara'da olmak Füreya Koral'ın beklediği sanat ve kültür ortamını kendisine sunmamıştır. Fakat eşinin sürekli Atatürk'ün yanında olması sebebiyle sık sık Eskişehir, İstanbul, Bursa seyahatlerine çıkmışlardır. Füreya Koral, bu seyahatleri sevmiştir. Atatürk özellikle yabancı misafirlerini ağırlayacağı zamanlarda Füreya Koral'dan sofra ve menü tanzimi yapmasını istemiş, Füreya da, çok sevdiği ve hayran olduğu Atatürk'ün yardım ricasını hiç kırmamıştır, özenle işini yapmıştır (Kulin, 2012, s.214-215). Füreya Koral Atatürk'e bu vesile ile daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur.

1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonraki 1939-1946 yılları arsında Füreya Koral ve Kılıç Ali için İstanbul yılları başlamıştır. Kılıç Ali, Atatürk'ü yitirmenin acısı ile depresyona girmiştir. Yaptıkları yurtdışı seyahatleri, Füreya'nın Kılıç Ali'nin moralini düzeltmek adına harcadığı çabalar onu yaşadığı derin üzüntüden uzun süre çıkaramamıştır (Kulin, 2012, s.226-227). Füreya, eşinin eski haline dönmesi için elinden gelen fedakarlığı yapmıştır.

5.3.Hastalık ve Tedavi Süreci

1945 yılında Füreya'nın teyzesi Fahrelnisa oturduğu Ralli Apartmanı'nda bir resim sergisi açmaya karar vermiştir. Füreya Koral, teyzesine sergi konusunda çok yardımcı olmuştur. Sergide resimlerin satışından yerleştirilmesine kadar pek çok şeyle ilgilenmiş ve sergi sonunda hastalanmıştır. Hastanede kendisine verem teşhisi konmuştur (Kulin, 2012, s.244-245). Atatürk'ün ölümü, sonrasında Kılıç Ali'nin psikolojik yıkımı, ilk evliliğinin kötü gidişatı ve bebeğini kaybetmenin acısı Füreya Koral'ı genç yaşta yormuş olmalıdır. Yeniden hayata tutunmak için ihtiyacını duyduğu güç İsviçre'de hastane odasında karşısına çıkmıştır.

Verem tedavisi için Füreya Koral, İsviçre'ye gitmiştir. Otuz yedi yaşındadır, doktorlar ciğerlerini iyileştirmeye çalışırken o da çamurla yalnızlığını gidermeye çalışmıştır (Oral,2012, s.168). Başka bir kaynakta hastanede geçirdiği zamanları ve seramikle buluşmasını anlatırken hayatına yön bulmaya çalıştığı bir zamanda hastalandığını ve İsviçre'de yaklaşık iki yıla yakın bir süre kaldığı bu zaman içinde tedavinin yanı sıra bir şeylere bağlanması gerektiğine inandığından bahsetmiştir. Fahrelnisa Zeid'in, Füreya Koral'a resimle ilgilenmesini tavsiye ettiğini söylemiştir. Füreya, resimle ilgilenmemiştir, bunun üzerine Fahrelnissa Zeid, hastaneye ziyarete giden Aliye Berger'den Füreya'ya birkaç kutu plastik madde yollamıştır. Aliye, plastikleri yoğurmuş ve Füreya Koral'a bu malzemeden bir şeyler yapmasını söylemiştir. Plastiğe şekil verme işini ilk önce çocukça bulan Füreya, Aliye teyzesi yanından ayrıldıktan sonra plastik maddeyle bir şeyler yapmaya başlamıştır (Kulin,2012, s.278). Sanatçı, maddeye şekil verdikçe bu işi sevmeye başlamış ve yaptıklarını kurutup boyamıştır, yaklaşık beş altı ay bununla uğraştığını ve sevdiğini söylemiştir. Daha sonra hastane odasına toprak getirtmiş, resim dersleri almaya başlamıştır (Türe,1997,s.5). Sanatla uğraşmak ailenin diğer fertleri gibi Füreya Koral 'a da iyi gelmiş, ömür boyu çalışıp çabalayacağı uğraşı artık bulmuştur.

Sanatoryumda uzun süre kaldıktan sonra Lozan'da bir seramik atölyesinde eğitim almaya başlamıştır. On beş günde bir de sanatoryuma uğrayıp ciğerlerine hava verilmiştir (Kulin,2012,s.285). Hastane odasından kurtulmuştur fakat hastalık tamamen geçmemiştir. Buna rağmen Füreya Koral, hayatına bir yön bulmaya çalıştığı zamanları geride bırakmıştır. Seramik, onun hayatını tamamen değiştirmiş ve hayatının amacına dönüşmüştür. Bir şeyler yaratma ve bunları çevresindekilerle paylaşması sonunda olumlu dönütler almış, bu durum onu çok heyecanlandırmıştır. Hayatının amacına dönüşen bu uğraş için azimle çalışmaya karar vermiştir. İçinde bulunduğu durumu şöyle açıklamıştır:

> *"Hayatta yapacağım işler var, onları gerçekleştirmek için her şeyi yapmaya karar verdim. Çok insanlar kırılacak, nörastenik deli oldu diyecekler belki. Ne derlerse desinler, artık bundan sonra beni çalışmaktan uzaklaştıracak her şeyi yıkmak kararındayım"*

Bu mektup 1951 yılında Paris'te açtığı ilk sergisinin hemen ardından annesine yazılmıştır (Anonim, Katalog,2018,s.34). Bu sözler ışığında seramik onun için artık hayatın kendisine dönüşmüştür denilebilir.

5.4.Paris, İstanbul ve Seramik Çalışmaları

1951'de açtığı sergide Paris'te yaptığı çalışmalar, hat sanatından, Mevlevi dervişlerinden, ülkesinden motif ve renkler taşımıştır. Aynı zamanda litografi çalışmalarını da sergilemiştir. Eserlerinin hepsi karodur ve form yoktur. Adeta boya kullanmadan çamurla resim yapmıştır (Kulin,2012, s.302). Hayatı ve sanatı iç içe geçmiş gibidir, yerel olandan, tarih bilincinden yola çıkarken çağdaş olanı da yakalamaya çalışmış, Paris'te tedavi için kaldığı sürece sergileri gezmiş, seramik sanatını kullanan sanatçıların işlerini de izlemiştir.

Bu dönemde Abidin Dino'da sanat ortamındaki gelişmelerden haberdar olmak için Paris'e giden sanatçılardandır. Dino, Picasso ve Chagall ile röportajlar yapmıştır. Abidin Dino, bu sanatçıların seramik sanatıyla ilgilenmeye başladıklarını ve çamur yoğurup ona şekil vermenin güzelliğinden bahsettiklerini belirtmiştir (Özsezgin,2015, s.31). Bu yıllarda dünyada da seramik çalışmaları önemli sanatçılar aracılığıyla sanatsal bir boyut kazanmaya başlamıştır. Füreya Koral da bu anlayışı Türkiye'ye yerleştirmeye başlayan kişiler arasında olmuştur.

İstanbul'da 1951 yılında Maya Sanat Galerisi'nde açtığı seramik sergisi çok beğenilmiştir. Eşi Kılıç Ali, Füreya Koral'daki bu seramik tutkusunu ilk önce hobi olarak görmüştür. Daha sonra eşinin çalışmalarından hiç taviz vermediğini görünce anlaşmazlıklar başlamış ve Füreya, seramik çalışmaktan vazgeçmeme kararı almıştır.1954 yılında Kılıç Ali'den ayrılmıştır (Oral,1983,s.182). Artık Füreya Koral, yolunu çizmiştir. Seramikle yeni bir hayata başlamıştır.

Füreya Koral'ın ciğerindeki rahatsızlık zaman zaman nüksetmiştir. Bu hastalıktan tamamen kurtulmak için Paris'e gitmiş ve kimseye haber vermeden hayati risk taşıyan bir ameliyata girmiştir. Sonra İstanbul'a tekrar dönmüştür (Anonim,Katalog,2018, s.34). Ameliyat sonrasında hastalığından kurtulan sanatçı sağlığına büyük ölçüde kavuşmuştur. Artık çalışmalarının aksamadan yürütebileceğini biliyor olması kendisini mutlu etmiştir.

1954'te Şakir Paşa Apartmanı'na taşınan Füreya Koral, ve küçük daireyi kendisine hem atölye hem de ev yapmıştır (Kulin,2012, s.348). Seramiğe merak sarmış öğrencilerini de bu küçük atölyesinde eğitmiştir. Evi yazar ve çizer dostlarının toplandığı ve sanat siyaset konuşmalarının yapıldığı bir yer olmuştur.

Türkiye'de seramik eğitimi için yapılan çalışmalar Cumhuriyet'in ilk yıllarında yurtdışına yollanan öğrenciler ile olmuştur. İsmail Hakkı Oygar ve Vedat Ar Fransa'ya, Hakkı İzzet ise Almanya'ya yollanan öğrencilerdendir. GSA 'da müdür olan Namık İsmail Bey, İsmail Hakkı Oygar'dan 'Seramik ve Türk Çiniciliği Atölyesi'ni kurmasını istemiştir. 1929'da gerçekleşen bu girişimle açılan Güzel Sanatlar Seramik Bölümü ile yetişmiş elemen açığını kapatmak, çağdaş sanat ve endüstri alanında atılımlar yapılmak istenmiştir (Ödekan,1999,s.67). Devletin desteklediği bu girişimi Füreya Koral da evinde, özel atölyesinde, imkânları doğrultusunda desteklemiştir.

Ailesi, dostları ve öğrencileri Füreya için her zaman çok değerli olmuşlardır. Sadi ve Müfide Çalık, Candeğer Fürtun, Alev Ebuziyya, Beril Anılanmert, Lerzan Bengisu gibi seramik sanatçıları da Füreya Koral'ın yakın dostları olmuşlardır. (Kulin,2012,s.365). Dostlarının yanısıra bu alanda önemli işler çıkaracak olan sanatçıları yetiştirmek, özel seramik atölyelerinin yok denecek kadar az olduğu bir dönemde Füreya Koral'ın Türk Sanatına önemli katkıları arasında yer almıştır.

1955'de Cannes'da Uluslararası Seramik Sergisi açılmıştır. Açılan bu sergide Füreya Koral, Gümüş Madalya kazanmıştır (Kulin,2012,s.354). Bu madalya ile ulusal sanat arenasında seramik dalında Türkiye'yi temsil etmiştir.

5.5.Yolculuklar ve Arayışlar

1957 yılı Füreya için dönüm noktası sayılabilecek bir yıl olmuştur. Çünkü kazandığı Rockfeller Bursu sayesinde Amerika'ya yolculuk yapmış ve oradan çok renkli anılarla dönmüştür (Kulin,2012,s.365). Latin Amerika'da Maya ve İnka medeniyetlerini tanımak için Meksika'ya gitmiştir (Noonan,2010,s.209). Burada kaldığı süre zarfında edindiği bilgi ve renkli deneyimler daha sonra yapacağı işlere katkı sağlamıştır. Yaptığı çalışmalarla da batı sanatında gördüklerini kendi geleneği ile harmanlayıp çağdaş olanı yakalamaya çalışmıştır.

1958'de Bürüksel Enternasyonal Fuarı'nda Türk Pavyonunu gerçekleştirme görevi akademide öğretim üyesi olan Utarit İzgü ile üç arkadaşına daha (Hamdi Şensoy, İlhan Türegün, Muhlis Türkmen) verilmiştir. Bedri Rahmi, 250 metrekarelik bir duvarın üzerinde çalışmıştır. Sabri Berkel ise başka bir duvarda çalışmıştır. İlhan Koman da bir heykeli ile fuara katılmıştır. Füreya Koral'dan da çalıştığı seramik fincanları ile fuara katılması istenmiştir. Kısa zamanda İstanbul'dan gelen fincanları ziyaretçiler çok beğenmişler ve fincanları çok hızlı bir şekilde tüketmişler, hatta bazıları da çalınmıştır (Kulin,2012,s.375-376). Füreya Koral'ın fincanları fuarda beklenenden daha fazla ilgi görmüştür.

1959'da Füreya Koral, dayısı Cevat Şakir ve yakın dostları ile ilk mavi yolculuğunu gerçekleştirmiştir (Kulin,2012,s.383). Bu yolculuklara katılan yazar, şair ve ressamlar Halikarnas Balıkçısı'ndan dinledikleri hikâyelerle doğanın kusursuz güzelliğinden etkilenmişlerdir. Yolculuk sonunda hepsi yaşadıkları deneyimlerle ve yapmayı planladıkları yeni projelerle dinlenmiş olarak ayrılmışlardır dostları Cevat Şakir'den.

1962 yılında Prag'da Uluslararası Seramik Sergisi yapılmıştır. Sergide büyük ödül olan altın madalyayı Füreya Koral kazanmıştır. Cannes'da kazandığı gümüş madalyadan sonra Füreya Koral, Türkiye ve dünya da başarısını ikinci kez kanıtlamış bir sanatçı olmuştur (Kulin,2012,s.386). Türkiye adına gurur kaynağı olmuş, eserlerini dünyaya sevdirmeyi başarmıştır. Çalışmalarına ara vermeden yeni şeyler denemeye ve üretmeye başlamıştır.

5.6.Türkiye'deki Çalışmaları

Füreya Koral, Teknik Üniversitenin jeoloji bölümüne başvurmuş, yaptığı araştırmalar sonunda yüksek ısıda pişirilmeye elverişli bir malzeme bulmuştur. Bu malzeme ile değişik derecelerde pişirme denemeleri yapmıştır. Alacalı sırlar yüksek pişirime uygun olmadığı için çok renkten vazgeçmiş tek renk ile oksit boyaları kullanılmıştır. Yüksek ısıda pişirme tekniği ile (Gre tekniği) çalışmaya başlamıştır (Kulin,2012, s.387). Sanatçı, sayısız denemeleri sonucunda yüksek ısıda pişirme tekniği ile az renk kullanımını daha uygun bulmuştur.

1966 yılında Ziraat Bankası ile Başak Sigorta'yı birleştiren seksen metrekarelik bir duvar için çalışma yapmıştır (Kulin,2012,s.390). Çalışması, iç ve dış mekânları birbirine bağlayan, tabiatı, hayatı ve devinimi sağlayan bir eser olmuştur.

Görsel 69. Ziraat Bankası ve Başak Sigorta pano

Görsel 70. Anafartalar Çarşısı panosu detay, 1964

Hitit ve Anadolu motifleriyle başlattığı yarı soyut panoları istediği gibi ilgi görmeye başlamıştır. Seramiği yalnızca evin içini süsleyen dekorasyon malzemesi olmaktan kurtarmış ve mimarinin içine uyum sağlayan duvar panolarına dönüştürmeyi başarmıştır. Mimar- sanatçı-seramik endüstrisi iş birliği ile çarşı, han otel, binalar için panolar hazırlamıştır (Anonim, Katalog,2018,s.36). Bu çalışmalarını Dünyayı saran, Almanya'da açılan mimarlık şemsiyesi altında toplanıp pek çok sanat dalını kapsayan toplumun ihtiyaçlarına göre tasarım pratiği gerçekleştiren "Bauhaus Akımı" etkisiyle yapması muhtemeldir (Güner,2014,s.71). Füreya Koral ile bu akımın etkileri Türkiye'ye de görülmeye başlanmıştır.

Unkapanı'nda Manifaturacılar Çarşısının duvarının bir bölümü için seramik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmasında seramiğin üzerinde cam kullanarak prizma etkisi sağlamıştır. Gün ışığının etkisi ile renkler sokaklara dağılsın istemiştir (Kulin,2012,s.397). Sanatını Türk halkı ile paylaşmış, eserlerinin günlük hayatın içinde insanlarla nefes alıp onlarla yaşadığını gözlemlemiştir. O, sanatını halk için yapmıştır.

Görsel 71. Manifaturacılar Çarşısı, pano,1966

Meslek hayatında epey yol alıp 70'li yıllara geldiğinde Füreya Koral, geniş panolarla çalışmak yerine daha küçük parçalarla çalışmayı tercih etmiştir. Seramiği, Meksika'da evlerin duvarlarında hayatın tam ortasında olduğunu görmüş bunu Türkiye'de de insanların satın alıp evlerinin duvarlarına asabilecekleri, sanatla iç içe olabilecekleri tablolara dönüştürmek istemiştir (Kulin,2012, s.412). Ona göre sanat, hayatın her alanında olmalı, insanlarla iç içe yaşamalıdır.

Görsel 72. Seramik pano, ?

İstanbul Porselen Fabrikası'nın Tuzla'daki atölyesine giderek porselenin öz beyazlığını koruyan ve saydamlığını yansıtan çalışmalar yapmak istediğini söylemiştir. Burada çalışmasına izin verilmiştir ve yoğun bir tempo ile çalışmaya

başlamıştır. Kahve, çay fincanları, ibrik, yemek tabakları, vazo, çaydanlık, kâseler üretmiştir. Kuş ve Osmanlı motiflerinden yola çıkarak beyazın üzerine beyaz motiflerle işleme yapmıştır. Satışların fabrika yönetimince az bulunması sebebiyle bu çalışmaların üretimine son verilmiştir. Füreya Koral'ın sanatçı-endüstri iş birliği ile hayal ettiği gibi uzun süre çalışamamıştır. Füreya Koral'ın devamlılığının olacağını düşündüğü bu çalışmaları kısa sürmüş, hevesi kırılmış, tüm kalıplarını yok etmiştir. Seramikleri büyük yapılara hayat vermiş, Hilton Oteli için sehpalar yapmış, insanlar bu sehpaların üzerinde içeceklerini içmiş ve seramikleri hayatın içinde yer almıştır (Kulin,2012,s.414-415). Bu düşüncelerle moralini yüksek tutmaya çalışarak Füreya Koral, yeni denemeler yapmaya başlamıştır.

Görsel 73. Çay fincan takımları,?

1970li yıllarda tabak formları üzerinde renk ve form arayışı içindedir. Yaklaşık 30cm çapındaki tabaklar üzerinde gemi, baykuş, ağaç, balık, insan yüzü vd. figürler kullanmıştır. Yüksek ısı ile pişirme gerçekleştirdiği tabaklarının net sayısı bilinmemekle birlikte iki yüzü aşkın olduğu tahmin edilmektedir (Sönmez,1997, s.7). Çok fazla balık ve kuş formu çalışmıştır. Bu hayvanları soyut formlarda kullanmıştır.

Kendisine balıklarla denizin sonsuz maviliğini, kuşlarla gökyüzünün tüm ışıltılarını barındıran masalsı bir dünya yaratmıştır gibidir.

Görsel 74. seramik tabak,1970

Görsel 75. seramik tabak,1970

1975 yılında Sheraton Oteli için duvar çalışması yapmıştır. Gürdal Duyar ile heykel yapmaya başlamıştır. İlk heykel denemeleri çok sevdiği üç kişinin büstlerinden oluşmuştur. Çalıştığı büstler ise teyzesi Aliye Berger, yeğeni Sara ve Sara'nın oğlu Memo'dur (Kulin,2012,s.383).Az sayıda büst çalışmıştır. Bu dönemden sonra seramikle üç boyutlu çalışmalar dönemi başlamıştır.

Güzel Sanatlar Akademisin heykel bölümünden Hadi Baran'ın öğrencisi olarak mezun olan Gürdal Duyar, özellikle büst konusunda kendisini kanıtlamış bir heykeltıraştır (Berk,1973,s.196). Füreya Koral, alanında başarılı kişilerden yardım alarak sanatına yenilikler katmaya çalışmış, sürekli yenilik peşinde olduğunu göstermiş, heykel çalışmalarında hedeflediği başarıyı yakalamıştır.

Görsel 76. Sara Koral'ın büstü,1979

Görsel 77. Kuşlar,?

1979'da ancak bir yıl açık kalabilen Türk Seramikçiler Derneği kurulmuştur. Bu dernek, akademi hocaları ve seramik sanatçılara destek vermeyi amaçlamıştır. Dernek Başkanlığına Füreya Koral seçilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra 1980 darbesi ile dernek kapanmıştır (Kulin,2012, s.421-423). 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe kültür sanat alanını da etkilemiştir. Akademilerde figüratif/ soyut tartışması ile ilintili akademik modernizm eğitimi verilmiştir. Kültürel alanda Türk- İslam sentezi uygulanmaya çalışılmıştır. 1990'lı yılların ortaların kadar bu görüş hâkimdir (Güner,2013,s.439-440). TSD'nin faaliyet gösteremeden kapanması seramik sanatının gelişim süreci içinde daha ağır ilerlemesini diğer sanat dalları içinde geri planda kalmasını sağlamıştır.

1980 yılında Ermeni yokuşundaki Ermeni Vakfı Evlerinin maketlerini yapmıştır. 1986'da seramik fırınını satmıştır (Noonan,2010, s.209). Fırınını satmadan önce yaptığı bu kübik ev heykelleri evin içindeki insanları, evlerin bir araya gelmesi ile de sokakta akan hayatı anlatmıştır. Kuşları, balıkları anlatmayı sevdiği gibi insanları da anlatmayı sevmiştir Füreya Koral.

Görsel 78. kübik ev seramikleri,1983

1992'de Füreya Koral'ın 'Yürüyen İnsanlar' adlı serisinin yer aldığı, kırktan fazla seramik sanatçısının çalışmalarının da bu sergide bir araya geldiği "Kırkıncı Sanat Yılında Füreya Koral'a Saygı" adlı sergi, Maçka Sanat Galerisi'nde izleyici ile buluşmuştur. Sergide Füreya'nın yaptığı pişmiş topraktan insan heykelleri de yer almıştır. Sergiyi, ressam Sarkis hazırlamıştır, Füreya Koral'ın evinden getirilen bir etajerin üzerinde galerinin bir köşesinde çalışmaları sergilenmek üzere Füreya Koral'a ayrılmıştır (Kulin,2012, s.442-443). Topraktan yaptığı bu heykellerin içi boş, tek gözlü, baş formları bozuktur. Yaptığı formu bozulmuş insan figürleri varlık, beden, insanlık kavramlarını sorgulaması sonucu çıkmış olabilir. Felsefe okuyan Füreya Koral, genelde kadın formlarından oluşan bu heykel grubu ile kadının hayatından kesitler sunmuştur. Ayrıntıların aktarılmadığı bu formlar sanki kimliksiz gibidirler. Bu sergi sanatçının ölmeden önce açılan son sergisi olmuştur.

Görsel 79. Yürüyen İnsanlar,1992

Görsel 80. Yürüyen İnsanlar,1992

1992'de Yavuz Tuğrul'un 'Gölge Oyunu' adlı bir film çekmiştir. Filmde Füreya Koral da Şener Şen ve Şevket Altuğ ile kısa bir sahne paylaşmıştır (Kulin,2012, s.455-456).

26 Ağustos 1997 yılında İstanbul'da Osmanoğlu Kliniği'nde hayata veda etmiştir. Sanatçının cenazesi Büyükada da dedesi Şakir Paşa'nın yaptırmış olduğu Müslüman Mezarlığına defnedilmiştir (Kulin,2012, s.475).

6. NEJAT MELİH DEVRİM

1 Temmuz 1923 yılında İstanbul'da doğmuştur. Annesi ressam Fahrelnisa Zeid, babası Servet-i Fünun yazarlarında şair İzzet Melih Devrim'dir. Galatasaray Lisesi'ne giden Nejat Devrim, annesinin desteği ile resim yapmaya erken yaşta başlamıştır (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.72-73). Nejat Devrim'in sanat eğitimi, Şakir Paşa ailesinin diğer üyeleri gibi evin içinde başlamıştır. Annesinden rengi ve çizgiyi babasından ise kelimelerin gücünü bizzat gözlemleyerek ve yaşayarak öğrenmiştir.

Yıllar sonra Fransa'da, gazeteci yazar Hıfzı Topuz ile yaptıkları bir görüşme esnasında ömür boyu gerilimli bir ilişki yaşadığı annesi ile ilgili şu cümleleri söylemiştir:

"Annem resimden hiç anlamazdı. Ona resim yapmayı ben öğrettim" (*Topuz*, 2014,s.80). Bu söz üzerine anne-oğulun sanat alanında birbirleri ile etkileşim halinde olduklarını söylemek yerinde yapılacak bir yorum olabilir. Çünkü gerek yurt dışında gerekse yurt içinde pek çok sergiye beraber katılmış birbirlerinin çalışmalarını yakından takip etmişlerdir.

Şirin Devrim de bu görüşü destekler biçimde konuşmuştur. Nejat Devrim'in annesini tapar derecesinde sevdiğinden bahsetmiştir. Aralarının 1950'li yıllarda ağabeyi Nejat'ın ilk evliliğini annesi tarafından tasvip etmediği bir kızla yapması aralarını açmıştır. Bu olaydan sonra Fahrelnisa' nın oğlu ile ilişkisini bitirdiğini anlatmıştır. Ayrıca Şirin Devrim, Paris sanat ortamı ile annesini tanıştıran kişinin Nejat Devrim olduğunu da konuşmasına eklemiştir (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivindeki video kaydı).

1936 yılında Nejat Devrim, annesinin yanına Berlin'e gitmiş ve liseye orada devam etmiştir. Münih, Postdam, Nürmberg, Köln müzelerini gezmiştir. Burada Batı

resmi ile tanışmıştır (İstanbul Modern, Katalog,2006,s.75). Çocukken yaptığı bu müze gezilerinden edindiği estetik haz ve tarihsel bilgi bilinçaltına bir hazine gibi yerleşmiştir. Bu hazine ileride sanat hayatında resimlerinin alt yapısında çok işe yaramıştır.

1939'da İstanbul'a dönmüş Galatasaray Lisesi'ne devam etmiş ve resim yapmaya başlamıştır. Bu dönemde Büyükada peyzajları ve Şakir Paşa Köşkünün içinden çalışmalar yapmıştır. 1941'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine girdikten sonra Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Zeki Kocamemi ve Nurullah Berk'in atölyelerinde eğitim almıştır. Daha sonra da akademide sanat anlayışına farklılıklar getiren Léopold Lévy'nin öğrencisi ve asistanı olmuştur. İkinci Dünya Savaşının etkisi ile Batı Avrupa'dan uzaklaşan Türk ressamlar, kendi sanat ortamına dönmüşlerdir. Nejat Devrim ise annesinin de içinde bulunduğu d Grubu'nun tartışmalarına katılmıştır (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.76). Bu tartışmalara katılmasının Nejat Devrim'in sanat görüşünün şekillenmesinde katkıları olmuştur.

Görsel 81. Büyükada'da Pembe Ev,1946

Görsel 82. Büyükada,1940'lı yıllar

Nejat Devrim, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmeden önce de resim yaptığını, resme on yedi yaşında başladığını söylemiştir. Bonnard ve Matisse'vari resimler yaptığını fakat akademiye girince her şeye yeniden başlamak gerektiğine inandığını eklemiştir. Akademi hocaları Zeki Kocamemi'den konstrüktivist kurguyu,

Bedri Rahmi Eyüpoğlu'ndan ve Nurullah Berk'ten de motifin soyutlamaya gidişteki önemi konusunda bilgiler aldığını belirtmiştir (Pelvanoğlu,2014, s.8). Fakat renkçi çalışmalarında 'lirik soyutlama' Nejat Devrim için esas olmuştur.

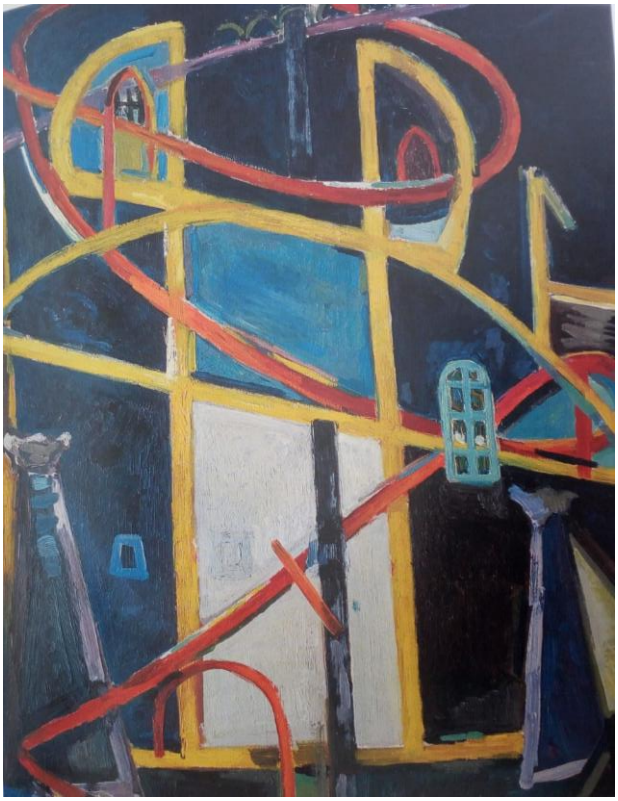
Şirin Devrim, ağabeyi Nejat Devrim'in on dokuz, yirmi yaşlarında resme başladığını ve harika suluboya çalışmalarının olduğunu söylemiştir. Şakir Paşa ailesince sevilmek için sanatla uğraşmak gerektiğini Nejat Devrim'in de annesi tarafından sevilmek için resme başladığını anlatmıştır. Nejat Devrim'in kırk beş solo, kırk grup sergisine, annesinin de otuz solo, otuz beş grup sergisine katıldığını belirtmiştir. Nejat Devrim'in zor bir insan olduğundan ve bedbaht bir hayat yaşadığından bahsetmiştir. İnsan ilişkilerinin kötü olmasına rağmen çok büyük bir ressam olduğunu onu anlatmak için beş kitap yazmış olmanın yeterli olmayacağını anlatmıştır (Şirin Devrim'in 2006 yılında İstanbul Modern arşivinde video kaydı).

6.1.Yeniler Grubu ve Nejat Devrim

Nejat Devrim, İDGSA' nda okurken hocası Lévy'nin öğrencileri ile ''Yeniler Grubu'' nu kurmuşlardır. Nejat Devrim, Nuri İyem, Ferruh Başağa, Mümtaz Yener, Selim Turan, Turgut Atalay vd. grubu oluşturmuşlardır. Ayrıca d Grubu kurucularından Abidin Dino'da grubun sergilerine katılmıştır. Yeniler Grubu, d Grubunun toplumsal meselelere uzak durduğunu, teknik ve malzeme ile sınırlı kaldığını ileri sürerek oluşturdukları bu yeni grubun, toplumun sorunları ile ilgilenip, halkın günlük yaşantılarını yaşatması gerektiğini savunmuşlardır. Gazeteci ve eleştirmen Fikret Adil, grubu yazıları ile desteklemiştir. Grubun ilk sergilerinin konusu 'Liman' olarak belirlenmiştir. Bu sergi, modern resimdeki estetikten uzak, daha gerçekçi resimlerden oluşmuştur.1955 yılına kadar yaklaşık on sergi açmıştır. Grubun üyelerinden Avni Arbaş, Nejat Devrim ve Selim Turan Fransız bursu kazanarak Paris'e gitmişlerdir. Sanatçıların Paris'te soyut resme kayan ilgileri, grubun başlangıç felsefesine daha sonra ters düşmüştür (Berk,1973,s.69-70). Böylece grupta çözülmeler başlamıştır.

Başka bir kaynakta Yeniler Grubu, Türkiye'de devletçi görüşün sanatta etkin olduğunu ileri süren d Grubu ile aynı dönemde etkinlik gösterdiğinden ve 1941-1952 yılları arasında on iki sergi açtığından bahsetmiştir (Özsezgin,2016, s.34). Daha önce aynı grupta yer alıp sonra farklı gruplarda farklı teknik ve görüşle resim yapan sanat camiasında oluşan çeşitlilik sanatta tartışma ortamı oluşturmuştur. Fakat görüşleri ne kadar farklı olsa da iki grubunda ortak noktaları; Türk resmini ileri götürmek olmuştur.

Nejat Devrim, 1945'de kardeşi Şirin Devrim de rol aldığı Amerikan Kız Koleji öğrencilerinin sergilediği "Electra" oyununun dekorunu hazırlamıştır. Bu dönemde gri ve koyu renklerin hâkim olduğu bazen de canlı renklerle donatılmış bir palete sahip olmuştur. Sanatçının figürden uzaklaşmaya başladığı dönemdir. Ayasofya ve Kariye Müzesindeki mozaiklerle Bizans ve Arap hat sanatını incelemiş ve İstanbul'un mimari özellikleri ile bir sentez oluşturmaya çalışmıştır (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.77). Bu konuda da başarılı sentezler ortaya çıkarmıştır.

Görsel 83. Ayasofya,1947

6.2.Yurtdışına Çıkış ve Savaş Sonrası Paris Ekolu

1946 yılının Eylül ayında ailesinden habersiz Akademideki eğitimini yarım bırakarak Paris'e gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Bizans bilimci Profesör Thomas Witthomore (Kariye Müzesinde araştırmalar yapmıştır) tarafından kendisine verilen tavsiye mektubu ile kusursuz konuşabildiği İngilizce ve Fransızcasıyla sanat ortamına girmesi kolay olmuştur. Eşi Maria Talowska ile bu dönemde tanışmıştır. Paris'e gelir gelmez annesinin de yer aldığı UNESCO'nun 'Dünün ve Bugünün Türk Sanatı' sergisine katılmıştır. Kiraladığı atölyesinde soyutlama eğiliminin başladığı portreler, natürmort ve peyzaj çalışmaları yapmıştır (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.79).Sürekli araştıran ve kültürler arasında sentezleme yapan Devrim için soyutlama denemeleri zor olmamıştır.

1947 yılında Paris'te ilk kişisel sergi açan Türk ressam, Nejat Devrim olmuştur. Galeri Allard' da gerçekleştirdiği sergisinde elliye yakın figüratif çalışma ve soyut tuvallerinin yanı sıra Kariye Müzesi mozaiklerinden esinlenen desenleri de yer almıştır. Pek çok eleştirmen tarafından fark edilmiş olumlu eleştiriler almıştır. Fransız Hükümeti sergiye gösterilen ilgiden memnun kalmıştır. Bu memnuniyetini göstermek ve sanatçıyı desteklemek amacıyla 'Balıklı Natürmort' adlı çalışmasını satın almıştır (İstanbul Modern, Katalog, 2006, s. 79-81). Genç sanatçının çalışmasının bir galeri tarafından satın alınması çalışma sevkini arttırmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada geometrik soyut resim anlayışı yaygınlaşmıştır. Nejat Devrim'in Galeri Allard' da açtığı sergi zamanlama olarak soyut sanatın önemi bakımından iyi bir döneme denk gelmiştir. Kendisi de harp sonrası Fransız vitraylarıyla gelen bir resim Rönesans'ının yaşandığını, Paris'in adeta bomba patlamışçasına rengârenk olduğunu söylemiştir (Pelvanoğlu, 2014,s.7). Kariye müzesindeki araştırmalarından ve annesinin çalışmalarındaki vitray etkisinden renk cümbüşüne aşina olan sanatçı, Paris'teki yeni renk gelişmesini sevmiştir.

Görsel 84. Kariye Camii,1944

Görsel 85. Kariye Camii,1944

1947 yazında İtalya seyahatine çıkmıştır. Roma, Floransa, Venedik, Pisa, Napoli gibi yerleri özellikle müzeleri gezmiştir. Bu geziler esnasında sürekli çizim yapmıştır. 1948-1956'ya kadar olan süre içinde Paris'te yapılan Modern Sanatlar Müzesi'ndeki sergilere katılmıştır. Sergi kurucuları Nejat Devrim'i bizzat davet etmişlerdir. Sanatçıyı Arap kaligrafisine ve Bizans sembolizmine sadık bulmuşlardır. Sanatçının alan, ritim gibi sorunlara yenilikçi çözümler getirdiğini savunmuşlardır (İstanbul Modern, Katalog,2006,s.81-83). Nejat Devrim, sanat hayatında bu olumlu gelişmeleri yaşarken henüz yirmili yaşların sonundadır ve sanat yolunda kendi özgün çizgisinde emin adımlarla ilerleme kaydetmiştir.

Nejat Devrim, 1947'de Paris'te "Genç Fransız Resmi" adlı bir ekole katılmıştır. Birçok Fransız eleştirmen tarafından çok başarılı bulunmuştur. Sanat çevrelerince kazandığı saygı ile pek çok sergide yer almıştır (Topuz,2014,s.76). Genç yaşına rağmen ülkesinin dışında sanat çevrelerince kabul edilmek takdir edilecek bir durumdur aynı zamanda Türkiye için gurur kaynağı olmuştur.

Figüratif resimle soyut resim arasında çok gelip gittiğini ve bunun doyurucu olmadığına kanaat getiren Nejat Devrim, soyut sanatta kişisel bir görüşe varmaya çalıştığından bahsetmiştir. İstanbul'da aldığı klasik eğitimin üzerine Türk

grafizminin, eski yazıların kendisine kaynak olduğunu söylemiştir. Kimsenin etkisi altında kalmadan kendi stilini oluşturduğundan bahsetmiştir (Topuz,1994,s.58). Bu anlamda özgünlüğünü koruduğunu söyleyebiliriz. Gözlemleri ile kendini geliştirme gayreti içinde çalışan sanatçının bariz bir şekilde etkilendiği sanatçıları göstermek kolay değildir.

Nejat Devrim, 1951 yılının yazında İspanya, Madrid, Toledo, Sevilla, Cordoba, Barselona'yı gezmiştir. 1952 yılında Paris'te Marcel Duchamp'a bir saygı olarak tertip edilen Salaon d'Octobre (Ekim Sergisi) sergisine katılmıştır. Bu sergi ile aynı zamanda "lirik soyutu" "geometrik soyuta" karşı savunmuştur. Bu düşünce kimi eleştirmenlerce de desteklenmiştir (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.86-87). Aynı zamanda bu yıllarda Nejat Devrim'in annesi Fahrelnisa Zeid'in de geometrik soyuttan uzaklaşarak lirik soyutta resimler yaptığı görülmüştür. Paris'te değişmeye başlayan bu sanat anlayışı iki sanatçıyı da etkilemiştir. Bu anlayışın değişmesinde hem annesi hem oğlu ile çalışan, dönemin ünlü eleştirmeni Charles Estienne'nin de rolünün olmuş olabileceği düşünülebilir.

1947-1948 yıllarında Matisse, Picasso ve Chagal'ın aralarında bulunduğu "Mayıs Salonu" sergilerine katılmanın güç olduğunu anlayan genç ressamlar, "Ekim Salonunu" kurmuşlardır. Kurucuları arasında Nejat Devrim de yer almıştır. Komitenin onur konuğu da ünlü ressam Wassily Kandinsky'dir (Topuz,1994, s.57). Nejat Devrim'in bu gayreti, çalışmalarını tanıtmak ve sanat camiasında kabul görmek için aktif olarak çalıştığının bir kanıtıdır.

1952 yılının aralık ayında Maria Tarlowska ile evlenmiştir. Nikâh şahitleri Paris Modern Sanatlar Müzesi yöneticisi Jacques Lassaigne ve Âlice B. Toklas yapmışlardır. Nejat Devrim ile yakın ilişki içinde olan ve evinde verdiği davetlerde onu William Faulkner, Ernest Hemingway gibi ünlü yazarlarla tanıştırmış olan Âlice B. Toklas, sanatçıyı 'genç Türk ressamım' diye tanıtmıştır. 1953 yılı Nejat Devrim için çok verimli geçmiştir. Fransa'da açtığı sergilerle önemli koleksiyonculara modern soyut resmi tanıtmıştır. Bir sergisinin kataloğunun ön sözünde eleştirmen

Robert Vrinat, Nejat Devrim'in çalışmaları için kendi ölçüsüne ve zevkine güvendiğini, özgürce ilerlediğini doğulu kökleri ile geçmişe yönlenirken dünyadan aldığı bilincin ve kalitesinin sanatçıyı geleceğe yönlendirdiğini söylemiştir (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.88-89). Devrim'in çalışmalarına bakıldığında eleştirmenlerden aldığı övgü dolu sözlerin ilerideki sanat yaşamında da onların haklı çıktıklarını gösterir niteliktedir.

1950'li yıllarda yurtdışında olmasın rağmen Türkiye'de resim, müzik adına her ne var ise bir sanatçı olarak kendisini borçlu hissettiği Cumhuriyet Halk Partisi için bir afiş düzenlemiştir. Afişte altı ok, altı lale olduğunu bu simgelerin 'Lozan Barışı'nı, Montrö Sözleşmesi'ni, Cumhuriyet'in ilanını, Devrimleri, Hatay'ı ve 1945 özgür seçim ortamını simgelediğini belirtmiştir. Bu afişin ne olduğu ya da kullanılıp kullanılmadığı ile bilgi olmadığını Hıfzı Topuz'un anılarından öğreniyoruz. Sanatçı, çalışmasının fotoğrafını arkadaşı Topuz'a yollamıştır. Hıfzı Topuz'a göre bu afiş değerlidir. Çünkü Nejat Devrim'in bu çalışmasının çağdaş afişçiliğin ilk örnekleri arasında yer alması açısından önemli bulmuştur (Topuz,1994, s.60). Aralıksız çalışmaları, ülkeleri gezip edindiği bilgilerle gözlemleri sonucu ve doğal olarak yetiştiği aile ortamının da katkılarıyla Nejat Devrim, soyut resimde öncü konumda olan bir sanatçı olmuştur. Hem Türk Sanatı için hem de Fransız Sanatı için büyük bir değer olarak sanat camiasında kabul görmüştür.

Paris'te 1956'da "Soyut Resim Sözlüğü" adında bir kitap yazmış olan Fransız ressam Michel Seuphor, kitapta Nejat Devrim'e geniş yer ayırmış ve sanatçının, Paris Ekolüne katkılarından bahsetmiştir. 1958 yılında açtığı sergi içinde sanatçının son derece özgün olduğunu ve resimlerinin yoğun bezemelerden uzak ne informal ne geometrik olduğunu yalnızca her metre karesinde üretim olduğundan övgü ile bahsetmiştir. Nejat Devrim, 1957 yılında Londra'ya annesinin yanına gitmiştir. Bu dönem resimleri Londra'nın havasının etkisi ile olsa gerek dumanlı, puslu, kendisine özgü resimler olmuştur (Pelvanoğlu,2014, s.11). Sanatçı, yaşadığı şehirlerin ve kültürlerin etkisinde kalmış bunu da çalışmalarına yansıtmıştır.

Nejat Devrim, 1959, 1961, 1967'de Kopenhag'da sergiler açmıştır. Bunları 1963'te Odence'de, 1984'te Randers'de açtığı sergiler izlemiştir. 1956 Kasım'ında New York'a gitmiştir, 1957'de burada sergi açmıştır. Ünlü ressam Marchel Duchamp ile birçok kez görüşmüştür. Amerikalı sanatçılarla tanışmış, orada müzeleri gezmiş ve daha sonra İngiltere'ye geçmiştir. New York gezisinden esinlendiği eserlerinin de bulunduğu retrospektif sergisini 1958 yılında Brüksel'de açmıştır. Aynı zamanda bir çocuk kitabı resimlendirmiştir (İstanbul Modern, Katalog,2006,s.93-95). Sanatçının 1950'li yıllarda yaptığı çalışmalarda 1940'lı yıllara oranla sadeleşmeye gittiği görülmüştür.

Görsel 86. New York,1957

Görsel 87. New York,1957

Sanatçı, 1960 yılında Rusya ve Orta Asya seyahatine çıkmıştır. Moskova Taşkent, Alma Ata'yı gezmiştir. Bu dönem resimleri daha az soyut olmakla beraber çalışmalarında Orta Asya mimarisine ait, kubbe ve minare gibi öğeler ortaya çıkmıştır. 1960'ta Londra'da Paris Galerisi'nde bir sergi açmıştır (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.96). Kubbe, minare gibi mimari öğeler sanatçının soyutlamaya giden resim altyapısına uygun elemanlar olmuştur.

Görsel 88. Semarkand,1960

Nejat Devrim, 1962'de Amman'da Saray Nazırı olan kardeşi Raad Zeid'in yardımlarıyla Ürdün pasaportuna sahip olmuştur. Pasaportuna kavuştuktan sonra ilk seyahati İstanbul'a olmuş ve İstanbul'da bir sergi açmıştır. Sergiden sonra polisler, Nejat Devrim'in askerliğini yapmadığı için on beş gün içinde Türkiye'yi terk etmesi gerektiğini söylemişlerdir (Topuz,1994, s.62). Bu olaydan sonra Nejat Devrim, uzun bir süre ülkesine dönememiştir. Hayatının sonuna kadar yurtdışında yaşamıştır.

Sanatçı, 1964'te Pekin'de uluslararası bir kültür toplantısına katılmıştır. İkinci Çin yolculuğunda Pekin'de Resim Heykel Müzesi'nde sergi açmıştır. Sergideki çalışmaları Çin peyzajlarından oluşmuştur (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.98-99). Çin peyzajlarında da renklerin daha baskın olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 89. Çin Peyzajı,1964

Nejat Devrim, çok fazla ülke gezmiş, Orta Asya, Mısır, Suriye, Irak yolculuklarını gerçekleştirmiştir. Ürdün'de Amman Belediyesi'nin kütüphanesinde sergi açmıştır. 1968'de Roma'ya gitmiş oradan da ölene kadar yaşayacağı Polonya'ya geçmiştir. Sanatçı, sık sık Danimarka, Avusturya, Fransa, İspanya, İngiltere ve İtalya'ya seyahatler etmiştir (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.100). Yaptığı bu seyahatlerle sanatını beslemiş çeşitli şehirlerde açtığı sergilerle kendisini yenilemiştir.

1969-1975 yılları arasında Nejat Devrim, İtalya'da sergilere katılmıştır. 1975 yılında Paris'te sergi açmıştır. 1980 yılında üç aylığına New York'a gitmiştir. Buranın mimarisinden, yaşamından ve ışığından esinlenerek çalışmalar yapmıştır. 1981'de Viyana'da sergi açmıştır (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.103). Devrim, New York'un mimarisi ile soyut çalışmalarının çok iyi bir uyum yakaladığını ve buradaki ışığı çok sevdiğinden bahsetmiştir. Mimariden, şiirden ve hat sanatından etkilenmiş olan Nejat Devrim, tuvalini ışık, renk ve espası tanımlamak için kurmuştur (Pelvanoğlu, 2014,s.12). Sanat hayatının ileriki dönemlerinde renk ve ışık sanatçı için biçimden önce gelmiştir.

Görsel 90. Madrid 'te Gece,1969

Nejat Devrim, 1982 yılında ölmeden önce İstanbul'a kısa süreliğine son kez gelmiştir. Ankara'da sergiler açmış, makaleler yazmış, röportajlar gerçekleştirmiştir. Burada Türkiye'den ayrılma ve Polonya'da yaşamakla ilgili konuları konuşabileceği arkadaşları olmuş ve onlarla özlediği sohbetleri etmiştir. Sağlığı bozulmuştur, görme yeteneği giderek zayıflamıştır. Buna rağmen çalışmaya devam etmiş fakat ölümünden önceki yılları zorluklarla geçirmiştir. Sanatçı, 26 Şubat 1995 yılında Polonya'da vefat etmiştir (İstanbul Modern, Katalog,2006, s.105-109).

Görsel 91. Manhattan, 1980

Görsel 92. Mavi Otoportre,1983

6.3.Nejat Devrim ve Soyut Resim

Türkiye'de soyut resim 1960'yıllarda dikkate değer bir gelişme göstermiştir. İstanbul'da Sabri Berkel, Zeki Faik İzer, Adnan Coker vd., Ankara'da ise Cemal Bingöl, Abidin Elderoğlu vd. gibi sanatçılar örnek verilebilir. Fakat Paris'te yaşayan sanatçılardan Nejat Devrim'e vurgu yapmanın daha doğru olduğu tespit edilmiştir. Nejat Melih Devrim'in eserleri eleştirmenlerce samimi ve doğal bulunmuştur. Türk Sanatında soyut resme geçişin Aliye Berger'in birinciliği kazandığı "İş ve İstihsal" konulu yarışma ile kırılma yaşandığı söylenebilir. Türk resminde modern süreçte yaşanan sorun, renk olgusunun eksik olduğudur. Bu sorunu da Zeki Faik İzer ve Nejat Devrim derinlemesine irdelemişlerdir. İzer, daha dekoratif bir eğilimle tekrara düşerek yaparken Devrim ise ruhsal kaynaklı romantik yapısı ile rengi mantık süzgecinden geçirerek kullanmıştır (Eroğlu,2015, s.118-119). Sanatçı, rengi çok iyi analiz etmeyi başarmıştır.

"Paris Ekolünün" önemli temsilcisi olan Nejat Devrim, Türkiye'de soyut resmin ilk temsilcisi olmuştur. Kurucuları arasında yer aldığı "Yeniler Grubu" nun ilk üç sergisine katılmış sonra gruptan ayrılmıştır. Çünkü çalışmalarını inşacı bir yapı ile ilerletmek istemiştir. Bunun için gruptan ayrılarak konunun resimde sadece araç olup asıl önemli olanın renk ve ritim olduğunu düşünmüş bu anlamda resim dilini geliştirmek için çalışmıştır (Pelvanoğlu,2014,s.13). Resimde özgür ve cesur duruşu onun dünyadaki önemli sanatçılar arasında yer almasını sağlamıştır.

Bunlara ek olarak Fahrelnisa Zeid'in de 1940 -1950'li yıllardan itibaren yapmaya başladığı kaleydoskopik çalışmalarının da geometrik soyutlamaya örnek oluşturduğunu, 1950'li yılların sonundan da 1960'lı yılların ortalarına kadar lirik soyut tarzında resimler yaptığı görülmüştür.

7.ŞİRİN DEVRİM

3 Mart 1926 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Şirin Devrim, "Parisli Kadın" piyesinin oynandığı gece, iki perde arasında doğduğunu anlatmıştır. Annesi Fahrelnisa, kliniğe götürülürken babası da doktorla birlikte tiyatrodan kliniğe gitmişler ve doktorun smokinin üzerine beyaz önlüğünü giyip doğumu yaptırdıktan sonra tiyatroya tekrar döndüğünü belirtmiştir. Tiyatro oyunu esnasında da dünyaya gelen bebeğin büyük bir aktris olacağına dair söylentiler yayılmıştır (Devrim, 2010,s.89-90). Söylentiler kendini gerçekleştiren bir kehanete dönüşmüş, Şirin Devrim başarılı bir tiyatro oyuncusu olmuştur.

Annesi Fahrelnisa ile babası İzzet Melih Devrim'in sürekli tartışmalı süren evlilikleri 1933 yılının sonlarında bitmiştir. Çiftin ayrılıklarından sonra annesinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Irak Büyükelçisi olan Emir Zeid ile evlenmesi ile Şirin Devrim'in de hayatında yeni bir dönem başlamıştır (Hanieh,2018,s.43).Bu ayrılık Şirin Devrim ve ağabeyi Nejat Devrim'i çok üzmüştür.

Şirin Devrim, bir süre annesi ve üvey babası ile İstanbul'da yaşamıştır. Ardından Emir Zeid,1935 yazında Almanya'ya Irak Büyükelçisi olarak atanmıştır. Aile İstanbul'dan sonra Berlin'de yaşamaya başlamıştır (Hanieh,2018,s.43). Berlin, Şirin Devrim için farklı bir kültürü tanıması ve daha sanat dolu bir ortamda karşılaşmasına imkan sunmuştur.

Şirin Devrim, ilk kez tiyatroya on yaşındayken Berlin'de her yıl Noel zamanı sergilenen çocuk tiyatrolarında gitmiştir. Çocuk masallarından uyarlanarak sahnelenen oyunları hayranlıkla izlediğini, son derece titizlikle hazırlanan kostüm ve dekorlarla büyülendiğini anlatmıştır. Profesyonel oyuncuların rol aldığı bu oyunları izledikten sonra gece rüyalarına girdiklerinden bahsetmiştir. Büyükelçilerin eşleri ve çocukları için düzenlenen partilere katılmış, ağabeyi Nejat Devrim ile kıyafet yarışmasında birinci olduklarını anlatmıştır (Devrim,2009,s.28-29).

Daha sonra, Şirin Devrim, ailesi ile İstanbul'a gelerek İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü dönemde Amerikan Kız Koleji'nde yatılı olarak okumuştur (Devrim,2009,s.49).

7.1. İlk Tiyatro Sevgisinin Oluşması

İstanbul'da kolejde okurken Altemur Kılıç'ın Cumhuriyet Bayramı nedeniyle yazdığı "İnsanlar Niçin Yaşarlar" oyunu için ilk kez sahneye on altı yaşında çıkan Şirin Devrim, Tunç Yalman ile aynı sahneyi paylaşmıştır. Bülent Ecevit, sahne gerisinden Mehmet Akif'in yazmış olduğu "Çanakkale Şehitleri" şiirini gür sesi ile seslendirmiştir. Daha sonra Bülent Ecevit'in eşi olacak olan Rahşan Hanım da dekorların hazırlanmasına yardımcı olmuştur (Devrim,2009,s.49). Böyle güçlü bir kadroyla oyun, izleyici ile buluşmuştur.

"İnsanlar Niçin Yaşarlar" oyunundan bir yıl sonra Şirin Devrim, Avni Dilligil'in sahneye koyduğu Sofokles'in yazdığı "Elektra" oyununda Tunç Yalman ile yine aynı sahneyi paylaşmış bu kez Kraliçe Klitaimestra rolünde oynamıştır. Bu oyunun sahne dekorlarını da o dönem Güzel Sanatlar Akademisinde okuyan ağabeyi Nejat Devrim yapmıştır. Oyunun başarılı bulunmasıyla Şehir Tiyatrosu'nda Kızılay yararına üç kez temsil edilmesi istenmiştir. Oyunu kısa süreliğine İzmir'den İstanbul'a gelen dayısı Cevat Şakir de izlemiş ve Şirin Devrim'in oyunculuğunu çok beğendiğini söyleyerek yeğenini tebrik etmiş, oyunculuğa devam etmesi konusunda cesaretlendirmiştir (Devrim,2009,s.49-50). Devrim'in ihtiyaç duyduğu güç yakınları tarafından kendisine övgü olarak verilmiştir.

7.2. Amerika'ya Gidiş ve Yale'de Tiyatro Eğitimi

Şirin Devrim, 1945 yılında İstanbul'daki Kız Kolejini yarıda bırakarak New York'taki Barnard Kız Kolejine kabul edilmiştir (Devrim,2009,s.53). Amerika'ya yaptığı deniz yolculuğu otuz iki gün sürmüştür. Aynı dönemde Nejat Devrim'de Güzel Sanatlar Akademisi'ni yarıda bırakmış ve Fransa'ya yerleşmiştir. Bu tarihten sonra Şirin Devrim, annesi ve ağabeyi ile tamamen farklı şehirlerde, her zaman farklı hayatlar sürdürmüşler ve annesi ile kırk beş yıl boyunca mektuplaşmışlardır.

Yakaladıkları her fırsatta dünyanın farklı uçlarında olsalar bile birbirlerini ziyaret etmişlerdir (Devrim,2010,s.207-208). Annesinin dünyanın farklı yerlerinde açtığı pek çok sergisine katılarak yanında olmaya çalışmıştır.

Şirin Devrim, Amerika'da okurken İstanbul'daki kampüs yaşamını bulamamıştır. Fakat eğitim programını ve hocaları derslerin zor olmasına karşın mükemmel bulmuştur. Sınıf arkadaşlarının çok çalışkan olduklarından, derslerin öğrencilerdeki yetenekleri ortaya çıkarmadaki etkisinden ve insanları öğrenmeye teşvik eden bir yapısının olduğundan bahsetmiştir. New York'taki okulundan memnun olmasının yanı sıra buradaki tiyatroları çok sevdiğini belirtmiştir (Devrim,2009,s.61-63). Şirin Devrim'in tiyatro sevgisi her yerde kendini göstermiştir.

Barnad'da okurken Colombia Üniversitesi'nin tiyatro topluluğundan Şirin Devrim'e Shakespeare'in Romeo ve Juliet oyununda oynaması için teklif gelmiştir. Bu teklif karşısında çok mutlu olan Devrim, başka oyunlarda da oyun teklifi almış ve başarılı olmuştur (Devrim,2009,s.77). Yaşadığı başarı duygusu ile annesine okulunu yarıda bırakıp tiyatro eğitimi almak istediğini söylemiş annesinden öncelikle kolejini bitirmesi gerektiği konusunda uyarı almıştır (Devrim,2009,s.80). Şirin Devrim, tiyatro okuluna daha sonra gitmek üzere kolejine dönmüştür.

1948 yılının ocak ayında derslere başlamak şartı ile Yale Üniversitesi'nin tiyatro bölümüne başvuruda bulunan Şirin Devrim, okula kaydını yaptırmıştır. Burada bir sürpriz ile karşılaşmıştır. İstanbul'dan arkadaşı Tunç Yalman da aynı okula kaydını yaptırmıştır (Devrim,2009,s.85). Daha sonra çocukluk arkadaşı ile hem Amerika'da hem Türkiye'de aynı sahneyi paylaşmışlardır.

Bu okulda Şirin Devrim'e verilen ilk görev ise, Büyük Sahne'de sergilenecek olan "Canciğer Kardeşler Asker" adlı komedi oyununda suflörlük yapmak olmuştur (Devrim, 2009,s.86). Kendisine verilen bu görevide başarı ile icra etmiştir.

Şirin Devrim, 1949 yılında tiyatro eğitimi alırken okulda tanıştığı ve aynı sahneyi paylaştığı rol arkadaşı Wesley ile evlenmiştir (Devrim,2009, s.95). 1950' de master derecesi alabilmek için "ikinci tür tiyatro" olarak adlandırılan Stanislavski' nin seyircinin yüreğine hitap edilmesi gerekliliğine inanan oyunculuk stilini tez konusu olarak seçmiştir (Devrim,2009,s.99). Şirin Devrim, tezi üzerinde özverili bir şekilde çalışmıştır.

Görsel 93. "Hortlaklar" oyunu, Wesley ile, 1951

1956'da Wesley' den ayrılıp yazı geçirmek üzere geldiği İstanbul'da elektrik mühendisi olan Şehsuvar Menemencioğlu ile evlenmiştir. Fakat evliliği yalnızca yirmi ay sürmüştür (Devrim, 2009,s.112-117). Şirin Devrim, ikinci evliliği süresince tiyatro çalışması adına bir şey yapmamıştır.

7.3. Tiyatro Adına Verimli Yıllar (1956-1966)

Ocak 1959 yılında Londra'dan İstanbul'a dönme kararı alan Şirin Devrim, Yale Üniversitesin' den tanıdığı arkadaşı Haldun Dormen tarafından, küçük Sahne'

de sahneleyeceği Peter Shaffer'ın "Beş Parmak" oyununda başrol oynaması için teklif almıştır. Haldun Dormen, oyunda hem oyunculuk yapmış hem de oyunu yönetmiştir. Tanınmış aktör, Metin Serezli de oyunda rol almıştır. Şirin Devrim'i izlemek için annesi Fahrelnisa Zeid, Londra'dan gelmiş, babası İzzet Melih Devrim de oyunu çok beğenmiş hatta birkaç kez izlemiştir (Devrim, 2009,s.135-136). Şirin Devrim, oyunculuğundaki başarısından dolayı tebrikler almış, dönütler onu çok mutlu etmiştir.

Muhsin Ertuğrul, Şirin Devrim'in Küçük Sahne'deki başarısını duymuş onunla tanışmak istemiş ve kendisine Şehir Tiyatrosun'da çalışma teklifinde bulunmuştur. Devrim, 1960 yılı sezonunun açılışında Shakespeare' in "Hırçın Kız" oyununda başrol oynayarak başlamıştır. Bu oyunla aynı zamanda rejisörlük görevi de kendisine Muhsin Ertuğrul tarafından verilmiştir. Bu görev, ona Şehir Tiyatrolarında piyes sahneye koyan ilk kadın olma unvanını kazandırmıştır. "Hırçın Kız" kadrosunda Avni Dilligil, Öztürk Serengil, Gazanfer Özcan, Bilge Zobu gibi önemli tiyatrocular oynamıştır (Devrim, 2009, s.136-139). Oyun çok beğenilmiş, yedi yüz kişilik salon her akşam dolmuştur. Hatta Şirin Devrim, bu başarısından dolayı bir koç alıp Eyüp Sultan'da kurban kestirip şükretmiştir. Kuzeni Füreya Koral, tiyatrodaki başarısından dolayı Devrim için kendi atölyesinde parti vermiştir (Devrim, 2009,s.141-142). Sevdikleride onunla beraber mutluluğunu paylaşmıştır.

1960'lı yılların başında üçüncü evliliğini Mücap Ofluoğlu ile Şehir Tiyatroları'nda beraber çalışırken yapan Şirin Devrim'in evliliği yaklaşık iki ay sürmüştür. "Satılık Kat" oyununda Mücap Ofluoğlu rol arkadaşı olmuştur (Devrim,2009,s.190-191).

Görsel 94. "Hırçın Kız"oyunu, Avni Dillgil ile, 1960

1964 yılında Rockelfeller Bursu kazanmış, on ülkenin farklı şehirlerinde doksan oyunu izlemek için üç aylık bir geziye çıkmıştır. Şirin Devrim, kendisine burs veren Dr. Robert Crawford'a yazdığı mektup da Almanya gezisinin çok verimli geçtiğini, Almanların savaş sonrasında tiyatro sayesinde ekonomik olarak kalkındıklarını ve tiyatronun Alman halkı için vazgeçilmez olduğunu söylemiştir. Tiyatro seyircisi olarak dünyada Alman tiyatro izleyicisinin eşi benzeri olmadığını, Alman oyuncuların da çok başarılı olduklarını, tiyatro mimarilerinin de hem oyuncular hem de izleyicilere kolaylık ve rahatlık sağlamak üzere tasarlandığını aktarmıştır (Devrim, 2009,s.153-154). Bu gözlemler ona oyunculuk hayatında katkı sağlamıştır.

Mektupta aynı zamanda New York'ta Central Park'ta sergilenen oyunculuk adına hiç unutamayacağı oyunlardan olan Shakespeare'in "Othello" sunu çok başarılı bulmuştur. İngiltere Kraliyet Shakespeare Topluluğu'nu mükemmel bulmuştur. İsveç'te izlediği oyunlardan etkilenmemiş, İspanyada izlediği oyunları başarılı bulmamıştır (Devrim, 2009,s.155-157).Bu gezide yaptığı gözlemler, Şirin Devrim'in tiyatro çalışmaları için önemli katkılar sağlamıştır.

1965'te Türkiye'de genel seçimler yapılmıştır. Yeni belediye yönetimi ile anlaşamayan Muhsin Ertuğrul, tiyatrodan istifa etmiştir ve beklenen destekte kendisine Tiyatro Yönetim Kurulu'ndan gelmemiştir. Bazı tiyatro oyuncuları bu

durumda Muhsin Ertuğrul'un yanında olmak için istifa etmişlerdir. Bu sanatçılar, Beklan, Ayla Algan, Mücap Ofluoğlu ve Şirin Devrim'dir (Devrim, 2009, s.161). Tiyatroya gönül vermiş oyuncular ve Şirin Devrim için Şehir Tiyatrolarını bırakmak kolay olmamıştır.

1966 yılında Haldun Dormen, Şirin Devrim'den "Aşşk" adlı oyunu sahneye koymasını istemiştir. Aynı yıl babasını da kaybeden Devrim, Haldun Dormen Tiyatrosu'ndan kazandığı para ile Amerika'ya gitmiştir (Devrim,2009,s.162). Sanatçı bir süre Amerika'da yaşamıştır.

7.4. Yeni Bir Başlangıç

Şirin Devrim'e Mellon Üniversitesi'nin ünlü tiyatro bölümünde ders vermesi için teklif gelmiştir. Dört ay boyunca bu okulda hem oyunculuk hem de reji dersi vermiştir. Hocalık yaparken zorlandığından bahsetmiştir. Aynı yıl Kaliforniya'da Stranford Üniversitesi'ne bağlı Stranford Repertuar Tiyatrosu'ndan iş görüşmesi için teklif gelmiştir. 1967-1968 sezonu için tiyatro ile anlaşmıştır (Devrim,2009,s.162-165). Devrim, oyunculuğu hocalık yapmaktan daha fazla sevmiştir. Oyun oynamakla tiyatroya daha faydalı olabileceğini düşünmüştür.

Tunç Yalman'ın daveti üzerine 1970 yılının sonlarına doğru Şirin Devrim, Mellon Üniversitesinden bir süre izin alarak, Milwaukee' ye Repertuar Tiyatrosu'nda Media rolünü oynamak için gitmiştir. Otuz yıl evli kalacağı Bob Tranier ile burada tanışmıştır (Devrim,2009,s.178-181). Ömrünün sonuna kadar Bob ile renkli bir hayatları olmuştur.

1971 yılında Şirin Devrim'den Beyrut'ta Amerikan Üniversitesi'nde Türkiye ve Türk Tiyatrosu hakkında konferans vermesi istenmiştir. Beyrut'a giden Devrim ve buradaki öğrenciler bu konferanstan çok memnun kalmışlardır (Devrim,2009,s.188). Şirin Devrim ve öğrenciler sıcak bir paylaşım içinde olmuştur.

1979 yılında eşi Bob ile New York'a yerleşmişlerdir (Devrim,2009,s.210). Türk Tiyatrosundan yirmi üç yıl uzak kalmıştır. 1989'da Sara Bernharrd'ı oynamak

üzere İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndan Şirin Devrim'e teklif gelmiştir. Sanatçının oyunculuğu çok beğenilmiştir (Devrim,2009,s.217). Devrim, oynadığı bütün rollerin hakkını veren başarılı bir oyuncu olmuştur.

Görsel 95. İstanbul Şehir Tiyatrolarında, 1989

7.5. Sona Doğru

1990 ilkbaharında Şirin Devrim, Cincinati' deki tiyatroda oynamak için davet almıştır. Üç hafta boyunca oynayacağı oyun için Devrim, günde sekiz saat prova yapmış menüsküs ağrıları onu çok rahatsız etmiştir. Hazırlandığı oyun için bir gün önce prova yapmış ve o gün dizi kilitlenmiş, yürüyemez olmuştur. Ertesi gün tiyatro galayı iptal etmiş, Şirin Devrim'in yerine New York'tan oyuncu getirmiştir. Bu olay günlerce oyuna hazırlanan ve tiyatroyu çok seven Şirin Devrim için çok üzücü olmuş, hayal kırıklığı yaşamıştır. O günden sonra hiçbir oyunda oynamamıştır. Jack Nicholson ve Michelle Pfeiffer'in başrolünde oynadıkları "Kurt" filminde kısa bir oyunculuk deneyimi yaşamıştır (Devrim,2009,s.217-219). Kısa bir süre için de olsa sette keyifli zaman geçirmiştir.

Dizlerinin kilitlendiği akşam Şirin Devrim, tiyatroya veda etmiş, ailesini anlattığı "Şakir Paşa Ailesi" adlı kitabını yazmaya karar vermiştir. Yaklaşık on beş yıl kitap üzerinde çalışmıştır (Devrim,2009,s.219).

Ailesindeki renkli kişileri anlattığı bu kitaptan Şirin Devrim, daha sonra tek perdelik bir oyun çıkarmıştır. "A Turkish Tapestry" adını verdiği oyunu yaklaşık iki yüz elli kişilik seyirci topluluklarına oynamıştır. Oyundan kazandığı kazancı da çeşitli hayır kuruluşlarına, Türkiye'deki depremzedelere, Ana-Çocuk sağlığı kuruluşlarına ve Aşevlerine bağışlamıştır (Devrim,2009,s.220-222). Ülkesinden uzakta olsa dahi yinede ülkesinin yararına çalışmaya devam etmiştir.

Şirin Devrim'in renkli hayatı Mart 2011'de son bulmuştur. İstanbul'da aile mezarlığına defnedilmiştir.

SONUÇ

Hiçbir sanatçı yaşadığı dönemin toplumsal olaylarından etkilenmemiş olamaz. Sanatçının yaşam deneyimleri ve kültürel çevresi de sanatının şekillenmesinde etkilidir. "Şakir Paşa Ailesinin Sanatçı Üyelerinin Türk Sanatına Katkıları" adlı çalışmada biyografileriyle beraber sanatçı yönleri de incelenen kişiler Balkan Savaşları, Dünya Savaşları, Kurtuluş Savaşı, askeri darbeler vb. olaylara bizzat tanıklık etmişlerdir. Bu durumlar sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde etkili olduğu kadar sanatçı için de eserinin çıkış noktası olabilmektedir. Mesela 1950'li yıllarda II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanatta bireyselleşmenin önem kazanması veya soyuta yönelim bu duruma örnek verilebilir.

Çalışmada adı geçen bireylerin Türk Sanatına katkılarına kronolojik olarak bakacak olursak Mehmet Şakir Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde ekonominin ve siyasetin çalkantılı dönemlerinde başarılı hizmetlerde bulunan bir asker aynı zamanda bürokrat olarak karşımıza çıkmıştır. Kendisine verilen görevleri ifa ederken en üstün başarı ile yerine getirmiştir. Türk tarihine 'Ma'lumatül- Kafiye fî Memalik ül Osmani' adında geniş kapsamlı tarih kitabını kazandırmış, çocuklarının eğitimine son derece önem vererek onları ülkesine faydalı olabilecek bireyler olarak yetiştirmiştir. Ayrıca amatör olarak fotoğraf ve seramik ile ilgilenmiş, orkide yetiştiriciliği de yapmıştır. Yaşadığı Büyükada'da çocukların okuyabilmesi için açtırmış olduğu ilkokul da topluma katkıları arasında yeralmıştır. Okumayı sevmesi, araştırmacı yönü ile çocuklarına iyi bir örnek olmuştur. Çocuklarının yabancı dil eğitimlerine de son derece önem vermiştir. Her birinin en az iki dil öğrenmeleri için özel eğitimler almalarını sağlamıştır. Kendisi de altı yedi dili iyi derecede konuşup yazabilmiştir.

Cevat Şakir Kabaağaçlı için müzik, resim ve edebiyat bir tutku olmuştur. Bitmek bilmeyen okuma aşkı onun Türk edebiyatının önemli yazarları arasında yer almasını sağlamıştır. Mitoloji üzerinde son derece ilgili ve bilgilidir. Karşılaştırmalı Mitoloji Anadoluculuk fikrini ortaya çıkarmıştır. Araştırma yapmayı sevmiş

bildiklerini başkalarına anlatmaktan keyif almıştır. Bunları anlatırken de bir tiyatro sahnesindeymişçesine coşkuyla anlatarak dinleyenleri kendisine hayran bırakmıştır. Yaptığı araştırmalar sonucunda tarihin kurucusu Homeros'un İzmirli olduğunu, batının sahip çıktığı Yunan Uygarlığının değerlerinin Anadolu'ya dayandığını savunmuştur. Uygarlıkların çıkış noktası ona göre Anadolu'dur. Bu düşüncesini, yazdığı pek çok mitolojik kitabında savunmuştur. Bodrum'da yaşadığı sürece burada ve çevresinde yapmış olduğu rehberlik onu Türkiye'nin T.C. uyruklu ilk rehberi yapmıştır. Yerli ve yabancı pek çok misafire Bodrum ve Türkiye'yi anlatmıştır. Bodrum için sayısız hizmetler yapmıştır. Belediye parkında gönüllü olarak bahçıvanlık yapmış, tamamen kendi çabasıyla yurt dışından tropikal çiçekler, tropikal meyveler getirmiş ve yetiştirmiştir. Türkiye'ye greyfurt fidanını ilk kendisi getirmiş, kendisi yetiştirmiştir. Sürgün edildiğinde Bodrum'da dikili tek bir ağaç dahi yokken diktiği sayısız ağaçla Bodrum'u yeşillendirmiştir. Kısacası Bodrum onun için her şey, kendisi de Bodrum için çok şeydir. Bir kültür yolculuğuna dönen mavi yolculukları ilk kez başlatan kendisi olmuştur. Efes, Bergama ve yöredeki diğer kasabalar, antik kalıntılar, Cevat Şakir ile gün yüzüne çıkmış ve önem kazanmıştır. Bodrum halkı için bir öğretmen, rehber ve bahçıvan olmuştur. Karikatürle başladığı ilk çizimleri "Resimli Ay Dergisi" kapaklarında görülmüştür. Kapak ressamlığı tekniğini en iyi anlamış Türk ressamlarından olmuştur. Tezhip, minyatür, yağlı boya, karakalem çalışmaları vardır. Çini mürekkebiyle kazıyarak yaptığı tarama şeklindeki çizimleri İzmir Gazetesinin pazar günleri çıkan ekinde yer almıştır.

Fahrelnisa Zeid, henüz kız çocuklarının yaygın olarak okula gitmediği dönemlerde kolejde eğitim almış ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde okumuştur. Yarıda bıraktığı resim eğitimini yurt dışında katıldığı eğitimlerle tamamlamıştır. Çok sayıda yurt dışı seyahati yapmıştır. Oralarda müze ve galerileri gezmek sanatını beslemiştir. Yaptığı paleydeskopik çalışmalar ve kaleydeskopik resimleri ile dünya ve Türk resim sanatında özel bir yere sahiptir. Kültürel mirasını Bizans, Osmanlı, Fars etkisini resim sanatında biçim ve renk olarak hissettirmiştir. Paris ve Londra'da bulunması, oraların sanat kültürüyle kendi kültürünü harmanlayıp özgün eserler vermesi açısından önemlidir. Türkiye'de olduğu dönemlerde d Grubunun bazı sergilerine katılmış, sanat ortamında yapılan etkinlik ve tartışmalarda bulunarak Türk

resminin ileri gitmesi hususunda çalışmıştır. Soyut resmin Türkiye'deki öncüleri arasında yer almıştır. Fransız Devleti'nin kendisine verdiği en üstün 'sanat ve edebiyat nişanı' unvanıyla Türk adını dünyaya duyurmuştur. Amman'daki atölyesinde pek çok resim öğrencisi yetiştirmiştir. Resim yapmak, onun var olma sebebi olmuştur bir anlamda.

Aliye Berger'in Türk Sanatına katkısına bakıldığında en önemli çıkışının 1954'de Yapı Kredi Bankasının hazırladığı "İş ve İstihsal" konulu Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Kongresi 5 tarafından değerlendirilip birinci seçilen "Güneşin Doğuşu" tablosu ile yapmıştır. Yarışmaya katılan resimlerin içerik ve teknik olarak birbirine çok yakın olması, Aliye Berger'in de bilinçaltındakileri gelenekselin dışına çıkarak renklerle imge üretip sanat seyircisini düşündürmesi jüri üyelerini çok etkilemiştir. Türk resim sanatının o günkü durumu hakkında düşünülmesi ve resim sanatının nereye gitmesi gerektiğini akademiye hatırlatmıştır. Bu yüzden Aliye Berger'in "Güneşin Doğuşu" tablosu soyut sanatın Türkiye'de kırılma noktası olduğu düşünülmüştür. Sanata farklı bir açıdan farklı bir felsefe ile bakmak gerektiğini hatırlatmıştır. Yarışmanın sonucu ile genç Türk resmi kendine bir yol çizmeye başlamıştır. Gravür çalışmalarında da daha önce denenmemiş çeşitli materyalleri çalışmasına dâhil etmiş, (kumaş, gazete kâğıdı vb) gravürün gelişmesi ve için bildiklerini gençlerle paylaşmak istemiştir. Onları hem evi hem atölyesi olan yaşam alanına davet ederek tecrübelerini onlara aktarmıştır. Hiçbir gravürünün aynısı yoktur. Çünkü her baskıda çalışmasına bir ekleme yapmıştır. 1966'da Tahran Bienali'nde Türkiye'yi temsil ederek ikincilik ödülünü almıştır. Avrupa ve Amerika'daki galerilerde eserleri yer almıştır.

Füreya Koral, verem tedavisi için gittiği İsviçre'de sanatoryumda yatarken seramik çalışmaya başlamıştır. Orada seramik ve resim dersleri almıştır. Sanatla tanışmasının geç olduğunu daha erken başlayıp daha fazla eser üretebilmiş olmayı çok istediğini dile getirmiştir. Seramik sanatını günlük hayatın içine yerleştirmek için uğraşmıştır. Sanatı halk için yapmıştır. Mimari ile sanatı birleştirmiş, büyük karolarla çalışıp bunları günlük hayatta insanlarla nefes alan yapılara çevirmiş, kocaman bina duvarlarını eserleri ile renklendirmiştir. Yurtdışına yaptığı geziler sonucunda farklı

medeniyetleri inceleyerek Türk, Bizans, Anadolu renk ve çizgileriyle yeniden harmanlamış başka bir anlatım dili geliştirmiştir. Yurtdışında yapılan Bienallerde seramik alanında Türkiye'yi temsil etmiştir. Özel seramik atölyelerinin henüz Türkiye'de olmadığı dönemde seramiğin bir sanat olduğunu kanıtlamak istercesine gece gündüz çalışmış atölyesinde ileride Türkiye'nin önemli seramik sanatçıları olacak olan gençlere tecrübelerini aktarmıştır. 1955'te Cannes'da Uluslararası Seramik Sergisinde Gümüş madalya kazanmıştır. 1962'de Prag Uluslararası Seramik Sergisi yapılmış ve orada da altın madalya kazanarak ülkesinin adını dünyaya duyurmuştur. Seramikte özgün eserler veren ilk Türk sanatçıları arasında olduğu söylenebilir. Farklı teknikler denemiş seramik tabaklarını duvarlarda dekoratif amaçlı kullanmış, küçük seramik heykelleri ile insanın iç dünyasını anlatmıştır.

Nejat Devrim, annesinin yardımı ile başladığı resim hayatında önemli sanat oluşumları içinde bulunmuştur. İstanbul'da resim eğitimini yarıda bırakmış yurtdışında kısa sürede kendisini kanıtlamış başarılı bir sanat hayatı olmuştur. Türkiye'de bulunduğu sürede d Grubu'nun sanat tartışmalarında yer almış, Yeniler Grubu'nun kurucuları arasında bulunarak Türk Resminin günlük hayatın dilini kullanıp halkın sorunlarını dile getirmesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncesi kısa sürmüş Türk Resim sanatında renkleri kullanarak anlatımı güçlendirmek gerektiğini düşünmüş "lirik soyutu" "geometrik soyuta" karşı savunmuştur. Soyut resmin Türkiye'deki öncülerindendir. Fransa'da Paris Ekolünün temsilcileri arasında yer almıştır. Ekim Sergisi gibi yer almanın zor olduğu pek çok sergide çalışmaları bulunmuştur. New York, Pekin, Moskova, Alma Ata, İspanya, Barselano, Irak, Suriye, Mısır gibi pek çok ülke de pek çok şehri gezmiş, oralarda sürekli çizim yapmıştır. Önemli müzelerce eserleri satın alınmıştır. Brüksel'de retrospektif sergisini açtığı dönemde henüz otuz beş yaşındadır. Nejat Devrim, resim çalışmaya çok erken yaşta başlamış ve genç yaşında iyi bir sanat birikimine ve üne ulaşmıştır. Çalışmaları bir dönem eleştirmenlerce Arap kaligrafisi ve Bizans sembolizmine sadık bulunmuştur. Bunda İstanbul'da iken incelediği Ayasofya Camii ve Karine Kilisesinin etkisi önemli olmuştur. Sanatı, ömrü boyunca özgün bulunmuş, kendi kendini yetiştirebilen, tekrara düşmeyen ender sanatçılar arasında yer almıştır. Hem Fransız hem de Türk resminde başarılı ve öncü bir ressam olmuştur.

Şirin Devrim'in, ilk tiyatro sevgisi Berlin'de izlediği çocuk oyunları ile başlamıştır. İlk kez sahneye İstanbul'da Amerikan Kız Koleji'nde okurken on altı yaşında çıkmış, oynadığı oyundaki başarısı çevresindekilerce takdir görmüştür.

Amerika'da Yale Üniversitesinde tiyatro eğitimi almış, eğitimden sonra pek çok oyunda başrol oynamış ve önemli başarılara imza atmıştır. Tiyatro için çok fedakârlık yapmış, hayatını tiyatro ile kazanmak istemiştir.

Tiyatroya gönül vermiş Tunç Yalman, Avni Dilligil, Gazanfer Özcan, Öztürk Serengil, Şaziye Moral, Haldun Dormen gibi önemli tiyatrocularla aynı sahneyi paylaşmıştır. İstanbul Şehir Tiyatroları'nda yaklaşık on yıl çalışmış, son derece iyi oyunculuk çıkarmıştır. Aynı zamanda Muhsin Ertuğrul tarafından kendisine verilen rejisörlük görevi, kendisine Şehir Tiyatrolarında piyes sahneye koyan ilk kadın olma unvanını kazandırmıştır.

Şirin Devrim, 1959-1966 yılları arasında İstanbul Şehir Tiyatrosunda on oyun çıkarır, on beş rolde oynar, haftada sekiz oyun sergiler. İlk kez Şehir Tiyatrosuna kadın rejisör olmuş, çok iyi bir performans sergilemiştir. Bir kadın oyuncu olarak Tiyatro için emek vermiş, Türk tiyatrosunun gelişimine katkıda bulunmuştur.

Rokelfeller Bursu ile pek çok ülkede tiyatro izlemiş ve gözlemlerini aktarmıştır. Yurt dışında pek çok tiyatrodan oyunculuk teklifi almış, çeşitli üniversitelerde hocalık yapmış ve konferanslar vermiştir. Şirin Devrim, ailesini anlatan "Şakir Paşa Ailesi" kitabını yazmış ve bu kitaptan tek sahnelik bir de oyun çıkararak sahnelemiş, oyunun gelirini de Türkiye'deki yardım kurumlarına bağışlamıştır.

Çalışmada yer alan kişilerin Türk sanatı için yaptıklarına baktığımızda aslında çok da kolay şeyler yapmadıkları görülmüştür. Şakir Paşa Ailesinin Cumhuriyetin Kuruluş döneminde ileri gelen popüler ailelerden olması ve çok renkli

hayatların yaşanmış olması dönemin gazete ve dergilerinde daha çok bu yönleriyle ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Aile üyeleri Sanat Tarihi kitaplarının birkaçında yalnızca satır aralarında isimleri zikredilen şahsiyetler olmuştur. Sanatçıların sanatlarından daha fazla bahsedilmesi gerektiği görülmüştür.

Bu çalışma ile Türk sanatına çalıştıkları bütün alanlarda öncülük yapan sanatçıların ve başarılarına bakılmıştır. Bu sanatçıların Türk sanatına katkılarının takdir edilecek değerde olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

AKTUNÇ, Hulki, *Son Bin Fen Halikarnas Balıkçısı'nın Sarmal Yaşamı,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

ANONİM, Yapı Kredi Katalog, *Resim Tarihimizden: 1954 "İş ve İstihsal" konulu Resim Yarışması.* 2004-2005

ANONİM, İstanbul Modern Katalog, *Gökkuşağında İki Renk,* İstanbul 2012

ANONİM, Katalog, *Füreya,* İstanbul 2017-2018

BERK, Nurullah, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1973

BİNNARK, Nermidil Erner, *Şakir Paşa Köşkü,* Remzi Kitapevi, İstanbul 2009

DEVRİM, Şirin, *Şirin,* Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2009

DEVRİM, Şirin, *Harika Çılgınlar Şakir Paşa Ailesi,* Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2010

DEVRİM, Şirin, *"Gökkuşağında İki Renk"* sergisinden sonra İstanbul Modern arşivindeki video kaydı, İstanbul 2006

EDGÜ, Ferit, *Aliye Berger Yaşamı,* Sanatı, Yapıtları, Kaya Basımevi, İstanbul 1980

ERHAT, Azra, *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı,* Çağdaş Yayınları, İstanbul 1976

EROĞLU, Özkan, *Türkiye'de Resim Sanatı,* Tekhne Yayıncılık, İstanbul 2015

FISCHER, Ernest, *Sanatın Gerekliliği,* Çev. Cevat Çapan, Sözcükler Yayınları, İstanbul 2017

GİRAY, Kıymet, *Resmin Prensesi Fahr El Nisa Zeid,* Artam Dergisi, S.43,s.62-69, 2017

GİRAY, Kıymet, *Füreya: Sanatı Hayatın İçinde Kalıcı Kılmak,* (2018), Artam Dergisi, S.46,s.50-54, 2017

HANIEH, Adila Laîdi, *Fahrelnissa Zeid İç Dünyaların Ressamı,* Çev. Esin Bektaş, Çiçek Öztek, Rest Yayınları, İstanbul 2018

GÜNER, Kağan, *Modern Türk Sanatının Doğuşu,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2014

KANDINSKY, Wassily, *Sanatta Ruhsallık Üzerine,* Çev. Gülin Ekinci, Altı Kırk Beş Yayınları, İstanbul 2015

KAHRAMAN, Sevim, *Ben Cevat Şakir,* Genç Destek Yayınları, İstanbul 2018

KOÇ, Emel, *Alyoşa,* Can Yayınları, İstanbul 2004

KULİN, Ayşe*, Füreya,* Everest Yayınları, İstanbul 2012

NOONAN, İsmet Kabaağaçlı, *Halikarnas Balıkçısı'nın Kızından Anılar Akın Akın,* Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010

NOYAN, Meltem*, Aliye Berger ve Sanatı,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002

ORAL, Zeynep, S.3, s.11 *"Şakir Paşa Ailesinin Yedi Sanatçısı", Milliyet Sanat* Dergisi 1972

ORAL, Zeynep, *Konuşa Konuşa,* Gür Yayınları, İstanbul 1983

ORAL, Zeynep, *O Güzel İnsanlar,* Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2012

ÖDEKAN, Ayla, *Cumhuriyet'in Renkleri ve Biçimleri,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999

ÖZSEZGİN, Kaya, *Kategorik Sınıflamanın Dışında Bir Sanatçı Abidin Dino,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2015

ÖZSEZGİN, Kaya, *Çağdaşlığın Yerel Versiyonu Bedri Rahmi Eyüpoğlu,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2016

PELVANOĞLU, Burcu, *Nejat Devrim: Türkiye'de Soyut Sanatın Öncüsü,* Galeri New Katalog, İstanbul 2014

SİVRİ, Medine, *Halikarnas Balıkçısının Eserlerinde Mitlerin İzleri ve Karşılaştırmalı Mitolojiye Katkısı*, S.92 s.44, 2013

SÖNMEZ, Necmi, *Füreya,* Katalog, İstanbul 1997

TOPUZ, Hıfzı, *Parisli Yıllar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1994

TOPUZ, Hıfzı, *Paris'te Bir Türk Ressam,* Remzi Yayınevi, İstanbul 2014

VAROL,Yeliz (sergi asistanı), *" Fahrelnisa Zeid Tutkuya Övgü"* sergisi konuşmasından, Dirimart Sanat Galerisi, İstanbul 2018

ZEİD, Raad Bin, *Hep Arayan Hep Savaşan,* Katalog, İstanbul 2018

EKLER

EK-1 Şirin Devrim Hakkında;

1950 yılında Amerika'da Yale Üniversitesi Tiyatro bölümünden mezun olur, İstanbul'da 1959'da Haldun Dormen ile profesyonel olarak çalışmaya başalar. Şirin Devrim, 1960-1966 yılları arasında İstanbul Şehir Tiyatrosunda on oyun çıkarır, on beş rolde oynar.

ORAL, Zeynep, (1972), S.3, s.11 *"Şakir Paşa Ailesinin Yedi Sanatçısı", Milliyet Sanat* Dergisi

EK-2 Şirin Devrim ve Bir Anı;

Bir gün annesi Fahrelnisa Zeid'in kanla başla Büyükdere'de ahırdan bozma atölyesinde resim yaptığını görür ve yanına gider. Kardeşi Nejat da resim yapmaktadır. Nejat'ın resim yapma isteğinin annesinin sevgisini kazanmak olduğunu söyleyen şirin Devrim' de o sırada bir resim yapar ve annesi o resmi çok beğenir. Resim konusunda kızının istidadının olduğunu düşünür. Şirin Devrim'i Güzel Sanatlar Akademisine yollar. Bir yıl Bedri Rahmi Eyüpoğlu'ndan eğitim alan Şirin Devrim, resmin kendine göre olmadığını anlar. Tiyatro sanatıyla ilgilenmesi gerektiğini düşünerek tiyatroya yönelir.

1960'lı yıllarda Muhsin Ertuğrul'un belediye ile anlaşamayıp tiyatrodan uzaklaştırılmasını protesto etmek için Şehir Tiyatrosunu bırakır ve Amerika'ya gider.

DEVRİM (2006), İstanbul Modern Arşivi *"Gökkuşağında İki Renk: Fahrelnisa Zeid ve Nejat Devrim"* Video Kaydı

EK-3 Ressam Cem Kabaağaç

İsmi çok duyulmadık başka bir sanatçı da Cevat Şakir'in oğlu Suat'ın ressam oğlu Cem Kabaağaç'tır. Cem Kabaağaç'ta Side'nin tanıtımı için uğraş vermiştir. Şehir galerilerinde ve Avrupa'da toplu sergilere katılmış, resim sanatının gelişmesinde rol oynamıştır.

ORAL, Zeynep, (1972), S.3, s.11 *"Şakir Paşa Ailesinin Yedi Sanatçısı", Milliyet Sanat* Dergisi

EK-4 Melih Cevdet Anday, Halikarnas Balıkçısı için şöyle söyler:

"Her yazar, kendine özgü, bir görüntüler dünyasını anımsatır insana. Halikarnas'ın adının da bende uyardığı çağrışım, çivit mavisi bir deniz, çiğ aydınlık sokaklar, beyaz taş evlerdir. Bir de zaman dışılıktır. İlk çağla günümüz, denilebilir ki, özdeşleşmişlerdir. Halikarnas'la 2500 yılı aşan oldukça geniş sayılabilecek bir alanda gidiş gelişler yapar, havasıdır bu onun, kuş gibi uçar orada, eğriler, doğrular, zikzaklar çizer. Kuşkusuz günümüzde yaşamaktayız, ama bir adım da attık mı ilk uygarlıkların beşiğinde buluruz kendimizi. Ve içten, sesi sağduyudan gelen bir anlatım biçimi içinde, doğasal bir karmaşada, doğanın şaşmaz düzeni kapsar, kuşaklar tüm yapıtını (Aktunç, 2001,s.47).

Yaşar Kemal'in Halikarnas Balıkçısı için söyledikleri:

"Halikarnas Balıkçısı'na gelinceye kadar bizim edebiyatımızda pek öyle yaşayan doğa yoktu. Balıkçı gümbür gümbür bir insandı. O, doğanın bir parçası gibiydi…Bizim edebiyatımıza sağlıklı, gördüğümüz, güzel olan doğayı getirdi. Yunmuş arınmış yıldızları, yıkıntıları ağaçları, yürüyen taşan gökyüzünü, akar suları, bir uçtan bir uca akan karanlıkları, kuşları, balıkları, toptan denize getirdi. Balıkçı yaşayan, doğaya tekmil coşkunluğuyla karışmağa can atan kişiydi. İyi, kendinden, yüreğinden veren, toprak gibi, çok cömert bir toprak gibi veren kişiydi. Balıkçıyı okurken insan doğayla bütünleşmiş, doğanın güzelliğinde atan bir yürek bulur" (Aktunç, 2001,s.51).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	**ŞİRİN ZEREY KOÇ**
Doğum Yeri	**BEYPAZARI / ANKARA**
Doğum Tarihi	**07.03.1983**

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	**ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ**
Fakülte	**EĞİTİM FAKÜLTESİ**
Bölüm	**RESİM-İŞ ÖĞRETMENLİĞİ**

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS (…..) ÜDS (….) TOEFL (….) EILTS (….)**
…	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	**MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI**
Görevi/Pozisyonu	**GÖRSEL SANATLAR ÖĞRETMENİ**
Tecrübe Süresi	**2012 – HALEN ÇALIŞMAKTA**

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	**ÇANKIRI MERKEZ**
E-mail	**sirinzereykoc@gmail.com**